

AALST VREDEPLEIN - KEIZERSPLEIN
ONDERZOEK VAN DE LAATMIDDELEEUWSE OMWALLING

SOLVA ARCHEOLOGIE RAPPORT 9

**AALST VREDEPLEIN -
KEIZERSPLEIN
ONDERZOEK VAN DE
LAATMIDDELEEUWSE
OMWALLING**

**BARTHOLOMIEUX B., Taelman E., De Maeyer W., Van
Cauwenbergh S., Vanholme N. & Cherretté B.**

2015

Colofon

Project:

Archeologisch onderzoek

Opgraving

Aalst-Vredeplein (09-AAL-VP) - 2009/101

Aalst-Keizersplein (13-AAL-KP) - 2013/385 en 2013/549

Opdrachtgever/Bouwheer:

Stad Aalst

Grote Markt 3

9300 Aalst

Uitvoerder:

SOLVA

Intergemeentelijk samenwerkingsverband

voor ruimtelijke ordening en socio-economische expansie

Joseph Cardijnstraat 60

9420 Erpe-Mere

Bart Cherretté (coördinatie-vergunninghouder) (09-AAL-VP)

Evelien Taelman (projectarcheoloog-vergunninghouder) (13-AAL-KP)

Wouter De Maeyer (projectarcheoloog-vergunninghouder) (09-AAL-VP en 13-AAL-KP)

Bart Bartholomieux (projectarcheoloog) (09-AAL-VP)

Nele Vanholme (projectarcheoloog) (13-AAL-KP)

Stijn Van Cauwenbergh (projectarcheoloog) (13-AAL-KP)

Antonio Diaz-Arroyo (technisch assistent) (13-AAL-KP)

Johan Praet (technisch assistent) (13-AAL-KP)

Wim Van Rollegem (technisch assistent) (09-AAL-VP en 13-AAL-KP)

Sam Depetter (technisch assistent) (13-AAL-KP)

Wetenschappelijke ondersteuning:

K. De Groot

Termijn terreinwerk:

Vredeplein: 14 april – 20 april 2009 en 5 mei – 19 juni 2009

Keizersplein Stadspoort: 9 september 2013 – 1 oktober 2013

Keizersplein Stadsmuur: 14 januari 2014 – 15 januari 2014; 3 februari 2014 – 4 februari 2014 en 3 april 2014

Wettelijk Depotnummer:

D/2015/12.857/10

The logo for SOLVA features the word "SOLVA" in a bold, serif font. A stylized, curved line resembling a sun or a wave starts under the 'A' and extends to the right, ending under the 'V'.

Afbeelding voorblad: Onderzoek van de noordelijke groenzone op het Keizersplein.

Copyright: Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van SOLVA. Alle foto's, tenzij anders vermeld: © SOLVA.

INHOUDSTAFEL

CHRONOLOGIE.....	8
KEYWORDS	9
1. DANKWOORD.....	11
2. INLEIDING	13
2.1. Aanleiding van het onderzoek.....	13
2.2. Doelstelling van het onderzoek.....	13
2.3. Opbouw van het verslag.....	14
3. BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS	17
3.1. Vindplaatsgegevens.....	17
3.2. Topografische, landschappelijke, bodemkundige situering.....	19
4. HISTORISCHE EN ICONOGRAFISCHE BRONNEN.....	21
4.1 Historische situering.....	21
4.1.1. Historische omkadering: de geschiedenis van Aalst op basis van historische, cartografische, toponymische en archeologische bronnen.....	21
4.1.2. Onderzoek op het tracé van de stadsomwallingen.....	22
4.1.3. Indirecte informatie over de diverse fasen in de stadsontwikkeling.....	23
4.2 Iconografische bronnen.....	25
4.2.1. Inleiding.....	25
4.2.2. Jacob van Deventer (1550-1565).....	26
4.2.3. Frans Hogenberg (1576).....	26
4.2.4. Lodovico Guiccardini (1588).....	26
4.2.5. Georg Braun en Frans Hoogenbergh (1588).....	26
4.2.6. Philips De Dijn (1629).....	27
4.2.7. Antonius Sanderus (1649).....	28
4.2.8. Gaspar Merian (1654).....	29
4.2.9. S. de Beaulieu (1667) en Pieter Mortier (1702-1703).....	30
4.2.10. Joseph de Ferraris (1777).....	30
4.2.11. J. Leclerc (1784).....	32
4.2.12. Philippe-Christian Popp (ca. 1860).....	33
5. ONDERZOEKSOPDRACHT.....	35
5.1. Vraagstelling.....	35
5.2. Randvoorwaarden.....	35
6. WERKWIJZE EN OPGRAVINGSSTRAGIE.....	37
6.1. Terreinwerk.....	37
6.1.1. Vredeplein.....	37
6.1.2. Kruispunt Keizersplein - Colinetstraat.....	38
6.1.3. Keizersplein.....	38
6.2. Verwerking.....	39
6.3. Motivatie van de selectie van materiaal en staalname.....	40

7. BESCHRIJVING VAN HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK	43
7.1. Het Vredesplein: resultaten.....	43
7.1.1. Zone I.....	43
7.1.1.1. Inleiding.....	43
7.1.1.2. Bespreking van de resultaten	44
7.1.2. Zone II.....	48
7.1.2.1. Inleiding.....	48
7.1.2.2. Bespreking van de resultaten	50
7.1.3. Zone III.....	52
7.1.3.1. Inleiding.....	52
7.1.3.2. Bespreking van de resultaten	56
7.2. Keizersplein - vooronderzoek: grondradaronderzoek en boringen	61
7.2.1. Inleiding grondradaronderzoek	61
7.2.2. Resultaten georadaronderzoek	61
7.2.3. Boringen	61
7.3. Het Keizersplein: De Zoutstraatpoort	63
7.3.1. Inleiding.....	63
7.3.2. De oudste sporen	63
7.3.3. De stadspoort	65
7.3.3.1. Beschrijving	65
7.3.3.2. Reconstructie.....	66
7.3.4. Structuren in baksteen	67
7.3.4.1. Het poortgebouw	67
7.3.4.2. Brugpijlers	68
7.3.4.3. Datering.....	70
7.3.5. De stadsgracht.....	70
7.3.6. Studie van natuurstenen bouwblokken.....	72
7.4. Het Keizersplein: De stadsmuur	76
7.5. Vaststellingen Bart Goffa	77
8. ASSESSMENT EN BASISANALYSE VAN DE VONDSTEN EN STALEN.....	79
9. SYNTHESE EN ANTWOORD OP DE VOOROPGESTELDE ONDERZOEKSVRAGEN	81
9.1. Het Vredeplein: conclusie.....	81
9.2. Het Keizersplein - de Zoutstraatpoort: conclusie.....	82
9.3. Het Keizersplein - de stadsmuur: conclusie	82
9.4. Antwoord op de vooropgestelde onderzoeksvragen	83
10. BIBLIOGRAFIE.....	87
11. BIJLAGEN	93
11.1. Handleiding bij het raadplegen van de bijlagen	93
11.2. Lijsten	94
11.2.1. Vredeplein	94
11.2.2. Keizersplein	95
11.3. Grondplan.....	95

CHRONOLOGIE

☐ Paleolithicum	☐ Oud	1.000.000/500.000 - 250.000 BP
	☐ Midden	250.000 - 38.000 BP
	☐ Jong	38.000 - 14.000 BP
	☐ Finaal	14.000 - 12.000 BP
☐ Mesolithicum	☐ Vroeg	ca. 9500 - 7700 BC
	☐ Midden	7700 - 7000/6500 BC
	☐ Laet	ca. 7000 - ca. 5000 BC
	☐ Finaal	ca. 5000 - ca. 4000 BC
☐ Neolithicum	☐ Vroeg	5300 - 4800 BC
	☐ Midden	4500 - 3500 BC
	☐ Laet	3500 - 3000 BC
	☐ Finaal	3000 - 2000 BC
☐ Bronstijd	☐ Vroege	2100/2000 - 1800/1750 BC
	☐ Midden A	1800/1750 - 1500 BC
	☐ Midden B	1500 - 1050 BC
	☐ Late	1050 - 800 BC
☐ IJzertijd	☐ Vroege	800 - 475/450 BC
	☐ Late	475/450 - 57 BC
☐ Romeinse Tijd	☐ Vroeg	56 BC - 100 AD
	☐ Midden	101 - 300 AD
	☐ Laet	301 - 400 AD
☐ Middeleeuwen	☐ Vroege / Frankisch	401 - 500 AD
	☐ Vroege / Merovingisch	501 - 750 AD
	☐ Vroege / Karolingisch	751 - 900 AD
	☐ Volle	901 - 1200 AD
	☒ Late	1201 - 1500 AD
☒ Postmiddeleeuwen	☐ Nieuwe Tijden	1501 - 1800 AD
	☐ Nieuwste Tijden	1801 - heden

KEYWORDS

Onderwerpen

- Landelijke context
- Stedelijke context

- Commercieel gebouw
- Religieus gebouw
- Openbaar gebouw

- Militair gebouw

- Bewoning
- Woonhuis
- Villa
- Agrarisch gebouw

- Agrarische structuur
- Haard
- Kuil
- Weg
- Waterwinning
- Afwateringsgracht
- Perceelsgracht
- Extractie

- Megalithische structuur

Vondsten

- Lithisch materiaal
- Botmateriaal
- Keramiek
- Staalname
- Bouwmateriaal
- Metaal

- Glas
- Hout
- Kunststof
- Textiel
- Leder
- Natuursteen
- Technisch
- aardewerk
- Touw

Post-excavation onderzoek

- Gebruikssporenanalyse
- Materiaalstudie
- C14-datering
- Archeomagnetisch
- Dendrochronologisch
- Optisch gestimuleerde luminescentie
- Biochemisch analytisch
- Fysico-chemisch analytisch
- Diatomeeën
- Palynologisch
- Zaden en vruchten
- Hout
- Anthracologisch

- Gewervelde diersoorten
- Insecten en mijten
- Malacologisch
- Bodemkundig
- Fysisch antropologisch
- Geografisch
- Geomorfologisch
- Geologisch
- Conservatie
- Restauratie

1. DANKWOORD

Vooreerst willen we alle partners bij dit project bedanken voor de vlotte samenwerking. In de eerste plaats zijn dit Stad Aalst en de Stedelijke Diensten. Verder gaat onze dank ook uit naar Jan Moens en Koen De Grootte (Agentschap Onroerend Erfgoed) op wiens expertise we mochten beroep doen.

Voor het grondradaronderzoek op het Keizersplein zijn we dr. Lieven Verdonck erkentelijk.

Tot slot willen we ook onze collega's bedanken: in het bijzonder Pieter Kindermans voor het uitzetten van de opstelpunten en Sami, Harry, Antonio, Johan, Sam en Wim voor het werk op het terrein en voor het wassen van de vondsten en zeven van de stalen.

2. INLEIDING

2.1. AANLEIDING VAN HET ONDERZOEK

In 2009 plande Stad Aalst de heraanleg en herinrichting van het Vredeplein. Het plein en de omliggende straten zouden over hun volledige oppervlakte worden voorzien van een nieuwe straatbekleding. Ter hoogte van de Vrijheidsstraat en aan weerszijden van het Vredeplein zou de riolering worden vernieuwd, waarbij (op termijn) aansluiting is voorzien bij bestaande collectoren in de omliggende straten. Enkele jaren later, in 2013, besliste Stad Aalst grote rioleringswerken en herinrichtingswerken uit te voeren in de nabijgelegen straten met name op het Keizersplein en op het kruispunt Keizersplein – Colinetstraat.

Het Vredeplein ligt historisch gezien net binnen of ten dele op het vermoedde tracé van de laatmiddeleeuwse stadsomwalling (de zogenaamde Wallenring), ter hoogte van waar de Gentse poort en de belangrijke middeleeuwse handelsweg Brugge-Keulen gesitueerd zijn. De Gentse poort bevindt zich in de omgeving van het kruispunt Vlaanderenstraat, Vredeplein en Keizerlijk Plein. De Vlaanderenstraat en de Nieuwstraat vormen het tracé van de middeleeuwse handelsweg. Ten westen van het Vredeplein wordt ook een postmiddeleeuws bastion gesitueerd. Het plein zelf is lange tijd een open ruimte aan de rand van de omwalling gebleven. Pas in de negentiende eeuw geven kaarten aan dat een deel van het plein bebouwd is. Deze bebouwing werd in de twintiger jaren van vorige eeuw gesloopt. Ter hoogte van het kruispunt Keizersplein – Colinetstraat bevindt zich de middeleeuwse Zoutstraatpoort: een stadspoort die mettertijd vergezeld werd van een ravelijn. Op het Keizersplein zelf bevinden zich een deel van de stadsmuur en een aantal torens van de omwalling.

Het Agentschap Onroerend Erfgoed (het toenmalige R.O. Vlaanderen) adviseerde naar aanleiding van de werken aan het Vredeplein een archeologische opgraving van de zone rond de te verwachten Gentse poort. Ter hoogte van de eventueel te verwachten toren en de doorsteek van de stadsomwalling dienden de rioleringswerken archeologisch opgevolgd te worden, waarbij de bouwheer en aannemer de mogelijkheid dienden te voorzien voor archeologische registratie. Om praktische en technische redenen werd in overleg met Stad Aalst evenwel besloten de drie zones voorafgaandelijk op te graven, om zo duidelijkheid te kunnen bieden omtrent de planning van de werken, de veiligheid te kunnen garanderen en een goede registratie te verzekeren.

Op het kruispunt Keizerplein – Colinetstraat is grotendeels voorafgaand archeologisch onderzocht. Op basis van dit onderzoek en dat op het Vredeplein werden nadien ook de groenzones op het Keizersplein weerhouden voor archeologisch onderzoek.

Gezien het gelijkaardig karakter van het onderzoek op het Vredeplein en dat op het Keizersplein worden de resultaten ervan in dit rapport gebundeld.

2.2. DOELSTELLING VAN HET ONDERZOEK

De locatie waar de werkzaamheden zouden plaatsvinden, is van belang voor de onderzoeksvraag naar de middeleeuwse stadsontwikkeling van Aalst, een thema dat destijds de motor vormde voor het eerste archeologische onderzoek te Aalst, en nadien in belangrijke mate heeft bijgedragen tot de archeologische en historische kennis over de stad (cf. *infra*). Sinds 1982, maar vooral sinds begin van de jaren '90, kon op vrij systematische wijze in de binnenstad van Aalst onderzoek gevoerd worden. Hierbij zijn de verschillende fasen van de stadsontwikkeling beter in kaart gebracht (onderzoek in de oudste kern, onderzoek op het tracé van de eerste omwalling, onderzoek in de zone tussen de eerste en tweede, laatmiddeleeuwse, stadsomwalling) en ontstond een beter inzicht in de groei en dynamiek van het middeleeuwse Aalst. Het valt echter op dat voor de laatmiddeleeuwse stadsgroei en de omwalling in het bijzonder voornamelijk onrechtstreekse gegevens beschikbaar waren. Over de datering en opbouw

van de laatmiddeleeuwse omwalling zijn tot dusver géén rechtstreekse gegevens voorhanden.¹ Archeologisch onderzoek in het kader van de heraanleg van het Vredeplein en het Keizersplein zal hierin verandering brengen.

2.3. OPBOUW VAN HET VERSLAG

In dit verslag zijn alle resultaten gebundeld van de opgravingen die zijn uitgevoerd in 2009 op het Vredeplein en in 2013-2014 op het Keizersplein. Daar de beide opgravingen eenzelfde deel van de middeleeuwse stadsversterking naar voren brengen, is beslist de resultaten als één geheel te bespreken.

In het hiernavolgend hoofdstuk zijn alle vindplaatsgegevens van de twee sites opgesomd. Het vierde hoofdstuk biedt een blik op de historische situering, waarbij wordt ingegaan op de stadsontwikkeling. Hiervan uitgaande, zijn in hoofdstuk 5 enkele aandachtspunten (vraagstellingen) te vinden met betrekking tot het actuele onderzoek. Hoofdstuk 6 beschrijft de methodologie en motiveert de selectie van materiaal en staalnames. In hoofdstuk 7 komt de bespreking van de resultaten van het archeologisch onderzoek aan bod. De bespreking maakt gebruik van de contextnummers, tenzij anders vermeld. In het daarop volgende deel, hoofdstuk 8, volgt een assessment en basisanalyse van de vondsten en stalen. Hoofdstuk 9 bevat de synthese, waarna in hoofdstuk 10 en 11 respectievelijk een bibliografie en een reeks bijlagen te vinden zijn.

¹ Met uitzondering van het onderzoek uitgevoerd in de Albert Liénartstraat, waarbij de aanzet van de buitenrand van de laatmiddeleeuwse stadsgracht ingetekend werd (De Groote en Moens 2007) en recent onderzoek van Anthea waarbij een doorsnede van de oudste fase van de gracht geregistreerd is (Brion 2012).

19-AAL-KP
2019 / 2020
ZONE 1

3. BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS

3.1. VINDPLAATSgegevens

1. Administratieve gegevens, Vredesplein	
Opdrachtgever:	Stad Aalst Grote Markt 3 9300 Aalst
Uitvoerder:	SOLVA Intergemeentelijk samenwerkingsverband voor ruimtelijke ordening en socio-economi- sche expansie Joseph Cardijnstraat 60 9420 Erpe-Mere
Vergunninghouder:	Bart Cherretté
Beheer en plaats opgravingsarchief:	SOLVA, dienst Archeologie Industrielaan 25B 9320 Erembodegem
Beheer en plaats vondsten en stalen:	SOLVA, dienst Archeologie Industrielaan 25B 9320 Erembodegem
Projectcode:	09-AAL-VP (2009/101)
Vindplaatsnaam:	Aalst, Vredeplein
Locatie:	Aalst, Vredeplein en aanpalende straten
Lambertcoördinaat 1:	X: 126444,8298; Y: 180927,4999
Lambertcoördinaat 2:	X: 126453,3321; Y: 180929,9932
Lambertcoördinaat 3:	X: 126398,6764; Y: 181000,1428
Lambertcoördinaat 4:	X: 126417,2706; Y: 181008,5926
Kadaster:	Aalst, Afd.1, Sec. A, openbaar domein
Termijn:	04 april - 20 april 2009 en 5 mei - 19 juni 2009
2. Administratieve gegevens, Keizersplein - Stadspoort	
Opdrachtgever:	Stad Aalst Grote Markt 3 9300 Aalst
Uitvoerder:	SOLVA Intergemeentelijk samenwerkingsverband voor ruimtelijke ordening en socio-economi- sche expansie Joseph Cardijnstraat 60 9420 Erpe-Mere
Vergunninghouder:	Evelien Taelman (2013/385)
Beheer en plaats opgravingsarchief:	SOLVA, dienst Archeologie Industrielaan 25B 9320 Erembodegem
Beheer en plaats vondsten en stalen:	SOLVA, dienst Archeologie Industrielaan 25B 9320 Erembodegem
Projectcode:	13-AAL-KP
Vindplaatsnaam:	Aalst, Keizersplein
Locatie:	Aalst, Keizersplein
Lambertcoördinaat 1:	X: 126772,0000; Y: 180623,7600
Lambertcoördinaat 2:	X: 126775,7400; Y: 180606,3000
Lambertcoördinaat 3:	X: 126775,1400; Y: 180606,5900
Lambertcoördinaat 4:	X: 126777,7100; Y: 180618,5900
Kadaster:	Aalst, Afd.1, Sec. A, openbaar domein
Termijn:	09 september – 3 oktober 2013

3. Administratieve gegevens, Keizersplein - Stadsmuur	
Opdrachtgever:	Stad Aalst Grote Markt 3 9300 Aalst
Uitvoerder:	SOLVA Intergemeentelijk samenwerkingsverband voor ruimtelijke ordening en socio-economi- sche expansie Joseph Cardijnstraat 60 9420 Erpe-Mere
Vergunninghouder:	Wouter De Maeyer (2013/549)
Beheer en plaats opgravingsarchief:	SOLVA, dienst Archeologie Industrielaan 25B 9320 Erembodegem (voorlopig)
Beheer en plaats vondsten en stalen:	SOLVA, dienst Archeologie Industrielaan 25B 9320 Erembodegem (voorlopig)
Projectcode:	13-AAL-KP
Vindplaatsnaam:	Aalst, Keizersplein
Locatie:	Aalst, Keizersplein
Lambertcoördinaat 1:	X: 126587,7880; Y: 180792,5460
Lambertcoördinaat 2:	X: 126589,0910; Y: 180794,1110
Lambertcoördinaat 3:	X: 126717,9910; Y: 180671,3400
Lambertcoördinaat 4:	X: 126719,8370; Y: 180673,5450
Kadaster:	Aalst, Afd.1, Sec. A, openbaar domein
Termijn:	14 januari – 15 januari 2014; 3 februari – 4 februari 2014; 4 april 2014

4. Onderzoekopdracht	
Verwijzing naar de bijzondere voorwaarden:	Bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische opgraving: Aalst Vredeplein, Vlaanderenstraat, Vrijheidstraat; Bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische opgraving: Aalst Keizersplein (fase 1) en bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische opgraving: Aalst Keizersplein (fase 2).
Omschrijving archeologische verwachtingen:	Zie 4.2
Wetenschappelijke vraagstelling:	Zie 5.1
Oorzaak voor de ingreep in de bodem:	Rioleringswerken en heraanleg plein
Eventuele randvoorwaarden:	Zie 5.2

5. Raadpleging van specialisten	
Omschrijving van de inbreng als hun advies werd ingewonnen bij substantiële staalname:	/
Omschrijving van de inbreng als zij betrokken worden bij de conservatie:	/
Omschrijving van de algemene wetenschappelijke advisering door externe personen:	/

3.2. TOPOGRAFISCHE, LANDSCHAPPELIJKE, BODEMKUNDIGE SITUERING

Figuur 1: Situering van Aalst in de provincie Oost-Vlaanderen.

Aalst is gelegen in het oosten van de provincie Oost-Vlaanderen en bevindt zich in de Dendervallei (Fig. 1). De historische binnenstad is grotendeels te situeren op de linkeroever van de Dender. Dit gebied behoort tot de ecoregio van de Midden-Vlaamse overgangsgebieden, meer bepaald het Midden-Vlaams glooiend zandleemdistrict. De overgang van dit zandleemdistrict naar het Zuid-Vlaamse lemig heuveldistrict situeert zich ter hoogte van Aalst.²

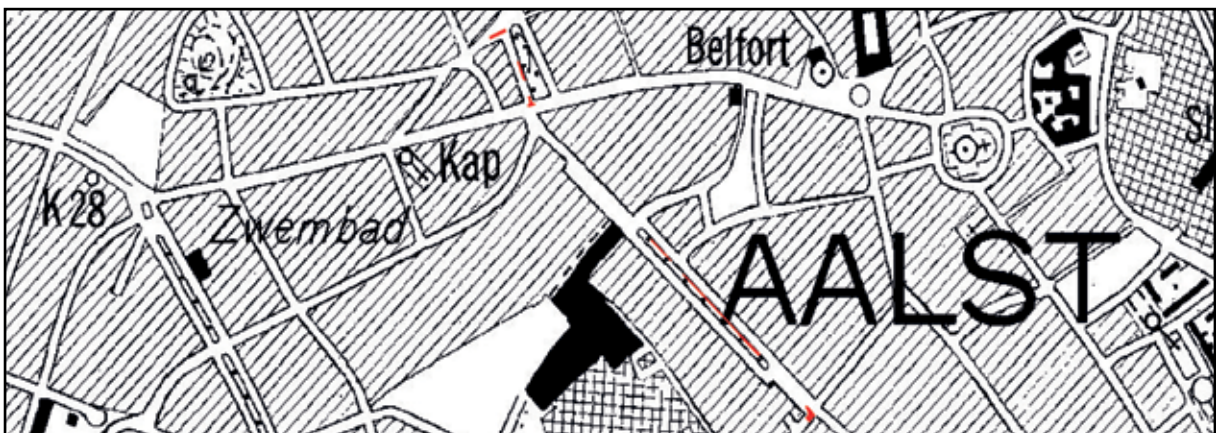
De middeleeuwse stad is ontstaan op de plaats waar één van de uitlopers van deze heuvels steil afdaalt naar de alluviale bedding van de Dender (Fig. 2). Tijdens de winter kwam de bedding van de Dender tot

aan de rand van deze uitloper. Aan de zuidzijde begrenst de vallei van de Hoezebeek en de Siesegembeek het hoger gelegen deel. Het zuidelijke deel van deze uitloper bestaat uit de Hoezekouter die langzaam afloopt in noordoostelijke richting. Waarschijnlijk is de Aalsterkouter te situeren in dit noordoostelijk deel.³

Tijdens het onderzoek werd vastgesteld dat de moederbodem op zowel het Vredeplein als het Keizersplein bestaat uit zandleem.

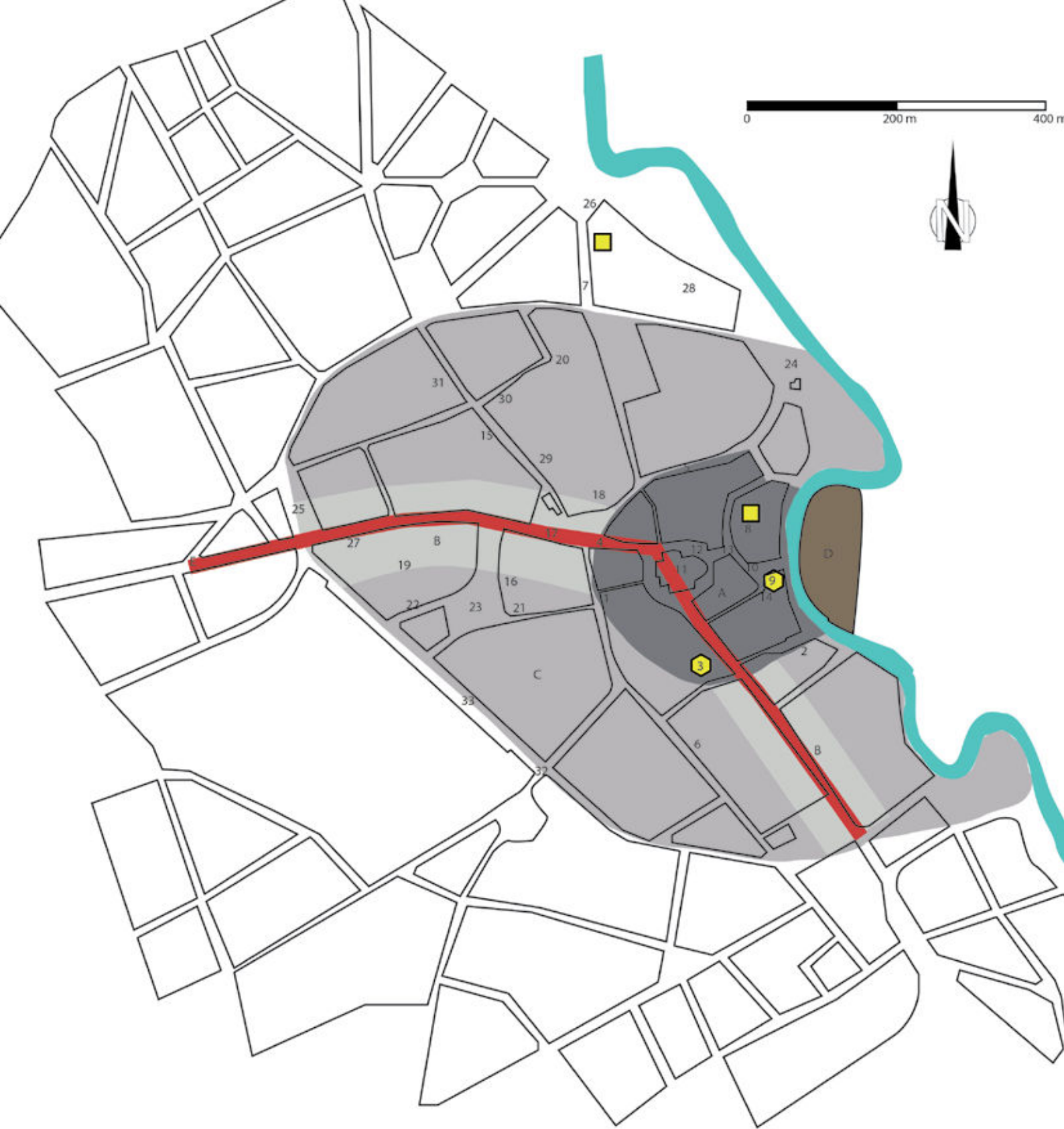
Figuur 2: Digitaal hoogtemodel van de regio met situering van de opgraving (Bron: GIS Vlaanderen).

Figuur 3: Topografische kaart met aanduiding van de opgegraven zones (Bron: GIS Vlaanderen).

2 In't Ven & De Clercq 2005, pp. 21-23.

3 De Groote 2010, p.250.

LEGENDE

- A: De oudste omwalde stedelijke kern
- B: Lintbebouwing langs handelsweg Brugge - Keulen
- C: De laatmiddeleeuwse omwalde stad
- D: Castrale motte
- E: Handelsweg Brugge - Keulen

- Archeologische sporen uit de vroege middeleeuwen
- Hypothetische vroegmiddeleeuwse aanwezigheid op basis van historische bronnen

Opgravingen in Aalst

1: Sluierstraatje - huis van Andwerpen (1988)	17: Grote Markt (1994/1995)
2: Pontstraat - Burchtparking (1993)	18: Stadhuis (1999)
3: Sint-Jozefscollege (1993, 1994, 2009)	19: Tussen Nieuwstraat en Korte Nieuwstraat (2001)
4: Kerkstraat (1998)	20: Peperstraat (2001, 2011)
5: Molenstraat (2001)	21: Sint-Jorisstraat (2001)
6: Louis D'Haeseleerstraat (2008)	22: Korte Nieuwstraat (2002, 2012)
7: Albert Liénartstraat (2006)	23: Hopmarkt (2004/2005, 2011)
8: Oud-Hospitaal (1982, 1999, 2001, 2002)	24: Werfplein (2007, 2010, 2011)
9: Stadsarchief (1993)	25: Vredeplein (2009)
10: Oude Vismarkt (1998)	26: Statieplein (2010)
11: Sint-Martinuskerk (1997/1998)	27: Nieuwstraat (2010)
12: Sint-Martensplein (2000)	28: Dokter André Sierensstraat (2010, 2011)
13: Onderwijsstraat (2000)	29: Kattestraat (2005)
14: Stooftstraat (2004)	30: Peperstraat (2011, 2012)
15: Heilige Geestkapel (1989)	31: Kattestraat (2012)
16: 't Haantje - Hopmarkt (1994/1995)	32-33: Keizersplein (2013-2014)

4. HISTORISCHE EN ICONOGRAFISCHE BRONNEN

4.1 HISTORISCHE SITUERING

4.1.1. Historische omkadering: de geschiedenis van Aalst op basis van historische, cartografische, toponymische en archeologische bronnen

Sinds het begin van de jaren '80 wordt in de historische binnenstad van Aalst op systematische wijze archeologisch onderzoek uitgevoerd (Fig. 4).

De archeologische activiteiten te Aalst hebben steeds veel aandacht opgebracht voor de middeleeuwse stadsontwikkeling. Het onderzoek naar het ontstaan en de (pre)stedelijke ontwikkeling van Aalst wordt omkaderd door een hypothetisch model dat destijds door Dirk Callebaut werd opgesteld, op basis van een confrontatie van historische, cartografische en toponymische bronnen.⁴ Volgens dit model ontwikkelde zich rond een Karolingische curtis (Villa Alost) een prestedelijke kern die in de volle middeleeuwen omwijd werd. Deze in oorsprong D-vormige omwalling die aansloot op de Dender, zou volgens het model van Callebaut op een bepaald ogenblik naar het zuiden toe uitgebreid worden. Deze uitbreiding, parallel aan de Dender, heeft de Pontstraat als centrale as. Vermoedelijk ten laatste in het eerste kwart van de 13de eeuw zou de stad nogmaals uitbreiden. Het zou tenslotte nog tot de 19de eeuw duren vooraleer Aalst buiten deze laatmiddeleeuwse omwalling zou uitgroeien.

Callebaut gaf rond dezelfde periode het startsein voor archeologisch onderzoek in Aalst, wat meteen de mogelijkheid bood het hypothetische model te toetsen aan de archeologische gegevens.⁵ In de jaren die hierop volgden, is dit thema een belangrijk aandachtspunt gebleven bij diverse onderzoeken die in de Aalsterse binnenstad werden gevoerd.

Een geactualiseerde visie op de stadsontwikkeling, van de hand van Koen De Grootte, en met een aantal belangrijke aanpassingen ten opzichte van het model van Callebaut, is te vinden in het *Festschrift* "Exchanging Medieval Material Culture" ter ere van Frans Verhaeghe.⁶ In dit artikel komt duidelijk naar voor dat de lokalisering van de Villa Alost, op basis van de latere vermelding van de term Zelhof bij de stichting van het Onze-Lieve-Vrouw-Hospitaal in de 13de eeuw, moet genuanceerd worden. Zo bleek uit opgravingen op deze plaats dat de helft van de oppervlakte van dit hospitaal zich bevindt in de winterbedding van de Dender. Op basis van de archeologische gegevens is de ophoging ervan te plaatsen in de loop van de 12de eeuw. Ook het ontbreken van Karolingische vondsten bemoeilijkt een lokalisering van de Villa Alost op deze plaats. Integendeel, een beetje verder, ter hoogte van de Oude Vismarkt zijn enkele sporen uit de Karolingische en zelfs de Merovingische periode aangetroffen.⁷ Ook bij opgravingen op de speelplaats van het Sint-Jozefscollege kwamen in 2009 Merovingische houtbouwsporen aan het licht. Voor de identificatie van de Villa Alost komt volgens het nieuwe model dus een veel ruimer gebied dan oorspronkelijk gedacht in aanmerking en de oorsprong ervan gaat bovendien veel verder terug in de tijd.⁸ Het is pas na 1050 dat de stadswording zich op gang trekt onder invloed van verschillende factoren (politiek, economisch, ...). In de eerste plaats speelt de locatie van Aalst, gelegen aan de kruising van de handelsroute Brugge-Keulen, waarvan het verloop vanaf deze periode met zekerheid vastligt, en de Dender, een belangrijke rol. Ook de aanwezigheid van een nieuwe heer zal vanaf 1050 een grote invloed hebben. In het midden van de 11de eeuw verwerft de Graaf van Vlaanderen het noordelijk landgedeelte tussen Schelde en Dender. De grens van het graafschap Vlaanderen

4 Callebaut 1983a.

5 Callebaut 1983b en 1983c.

6 De Grootte 2010, pp. 249-266, verder uitgewerkt in De Grootte 2013, pp. 4-32.

7 De Grootte 2010, p. 253.

8 De Grootte, Moens & Ameels 2010, p.44-45.

verschuift daardoor van de Schelde naar de Dender. Aalst neemt de functie van zetel van het nieuwe burggraafschap, het latere Land van Aalst, op en de nieuwe burggraaf start met de bouw van een motte. Een combinatie van de vorige factoren zorgt voor de aantrekking van handelaars en ambachtslui die de stad in wording een nieuwe impuls geven. Deze fase verloopt zeer snel en in de loop van de tweede helft van de 11de eeuw start de bouw van de eerste D-vormige stadsomwalling. De urbanisatie gaat de stadsrechten vooraf, die wellicht pas in het tweede kwart van de 12de eeuw verworven worden (waarschijnlijk kort na 1127, als gevolg van de partijkeuze die de heren van Aalst maakten in de opvolgingsstrijd van de graven van Vlaanderen). Op dit ogenblik begint de echte stadsontwikkeling.⁹ De hypothese van een uitbreiding van deze eerste omwalling naar het zuiden zoals D. Callebaut suggereerde, kon bij opgravingen in 2008 in de Louis D'Haeseleerstraat definitief verlaten worden. Nergens op het vermoede tracé waren hiervoor aanwijzingen te vinden.¹⁰ De herorganisatie van de zone rond de Oude Vismarkt, met onder andere de opvulling van een deel van de winterbedding van de Dender, in de tweede helft van de 12de eeuw en de bouw van de tweede omwalling vormen het sluitstuk van de stedelijke ontwikkeling.¹¹

4.1.2. Onderzoek op het tracé van de stadsomwallingen

De eerste (prestedelijke) omwalling kon inmiddels op diverse plaatsen gedocumenteerd worden. In dit verband vermelden we de archeologische waarnemingen in het huis 'Stad van Andwerpen' (Sluierstraatje, 1988)¹², de waarnemingen bij de aanleg van de Burchtparking in de Pontstraat (1993), de waarnemingen verricht op het Sint-Jozefscollege bij de bouw van de schoolbibliotheek (1993) en het gerichte onderzoek op het noordelijk deel van de speelplaats van hetzelfde college het daaropvolgende jaar (1994).¹³ Tijdens de heraanleg van de Kerkstraat (1998) kon ook daar het tracé van de stadsomwalling bevestigd worden, aan de hand van boringen.¹⁴ Het noordelijke tracé van de omwalling kon enkele jaren later door boringen voor het eerst geduid worden ter hoogte van de Molenstraat (2001).¹⁵ Tot slot kon meer recent nog (2009) aan de zuidzijde van de speelplaats van het Sint-Jozefscollege naar aanleiding van bouwwerkzaamheden een gericht onderzoek plaatsvinden, ter hoogte van de schoolvleugel die de Klapstraat flankeert.¹⁶

Tijdens deze onderzoeken kon niet alleen het tracé van de eerste omwalling en de opbouw ervan geregistreerd worden, het onderzoek leverde ook informatie op over het landgebruik en occupatie voorafgaand aan de aanleg van deze eerste omwalling.

In 2008 kon onderzoek gevoerd worden in de Louis D'Haeseleerstraat (voorheen: Hoogstraat) waar volgens het model van Callebaut de prestedelijke omwalling in zuidelijke richting zou uitgebreid zijn, parallel aan de Dender.¹⁷ Indicaties voor een omwalling (op één of andere wijze) werden binnen de onderzochte zone niet aangetroffen.

Eind 2006 vond voor de eerste maal een onderzoek plaats in de buurt van het tracé van de tweede, laatmiddeleeuwse, stadsomwalling. In de Albert Liénartstraat kon de buitenrand van de gracht van deze omwalling geregistreerd worden. Het onderzoek vond grotendeels buiten de stadsomwalling plaats, waardoor de informatie beperkt bleef. Tijdens dit onderzoek zijn ook sporen van de latere,

9 De Groote 2010, pp. 254-259.

10 De Groote & Moens 2009, pp. 120-122.

11 De Groote 2010, pp. 254-259.

12 De Swaef & Pieters 1989.

13 De Groote & Moens 1994; De Groote & Moens 1995a; De Groote & Moens 1995b.

14 De Groote & Moens 1999c.

15 Moens, De Block & De Groote 2002.

16 De Groote, Ameels & Moens 2009.

17 De Groote & Moens 2009.

16de-eeuwse bastionswerken aan het licht gekomen.¹⁸ Archeologen van Antea legden in 2011 een deel van de stadsgracht bloot ter hoogte van het Werfplein.¹⁹ De oudste fase bestaat uit een gracht met zacht glooiende oevers en een breedte van minimaal 22 meter.²⁰

4.1.3. Indirecte informatie over de diverse fasen in de stadsontwikkeling

Het onderzoek naar de diverse groeifasen van de middeleeuwse stad werd geflankeerd door andere onderzoeken in de binnenstad die - hoewel ze niet rechtstreeks betrekking hadden op de stadsomwallingen - toch informatie aanreikten over de stadsontwikkeling. Met name kon een beter beeld verkregen worden op het landgebruik voorafgaand aan de opname binnen het stedelijk gebied en de effectieve ingebruikname als woonzone. Zonder exhaustief te willen zijn, vermelden we in het kader van dit rapport:

Binnen en rond de zone van het Zelhof (de Karolingische curtis) en de eerste omwalling:

Onderzoek in het Oud-Hospitaal (1982²¹; 1999²²; 2001²³; 2002²⁴): deze onderzoeken brachten inzicht in de oorspronkelijke oppervlakte van deze terreinen ondermeer door lokalisatie van de oorspronkelijke Denderbedding en een omringende walgracht (ten vroegste 10de/11de eeuw); Karolingische aanwezigheid kon tot dusver niet aangetoond worden binnen de zone van het Oud-Hospitaal).

Onderzoek naar aanleiding van de bouw van het stadsarchief (1993²⁵: reconstructie van de oorspronkelijke winterbedding van de Dender, attestatie van vroegmiddeleeuwse sporen).

Onderzoek op de Oude Vismarkt (1998²⁶: walgracht rondom Oud-Hospitaal, ...).

Onderzoek in de Sint-Martinuskerk (1997/1998²⁷: ondermeer bouwpuin, niet nader te dateren).

Onderzoek en waarnemingen op het Sint-Martensplein en de Onderwijsstraat (2000²⁸: verhard 12de-eeuws wegtracé, bevestiging van walgracht rondom Oud-Hospitaal).

Onderzoek in de Stoofstraat, op de parking achter het stadsarchief (2004²⁹: ondermeer vroegmiddeleeuwse (Karolingische) sporen).

Buiten de eerste omwalling:

Onderzoek in en rond de Heilige Geestkapel in de Kattestraat (1989³⁰: diachroon overzicht van de occupatiegeschiedenis van het perceel waarop de H. Geestkapel gesitueerd is; de oudste 'stedelijke activiteit' gaat met zekerheid terug tot de eerste helft van de 13de eeuw; het oudste aangetroffen niveau is een middeleeuwse landbouwlaag die nog in de Volle Middeleeuwen te dateren valt. Wat vermoedelijk een zand- en leemwinningskuil is en in verband wordt gebracht met de stadsontwikkeling, doorsnijdt

18 De Grootte & Moens 2007.

19 Brion et al. 2012.

20 Brion et al. 2012, p. 39.

21 Callebaut 1983b en 1983c.

22 De Grootte 2000; De Grootte et al., 2001.

23 De Grootte et al. 2002c.

24 De Grootte & Moens 2003.

25 Callebaut et al. 1994; De Grootte & Moens 1994.

26 De Grootte & Moens 1999a; De Grootte 2000.

27 De Grootte & Moens 1999b.

28 De Grootte 2000; De Grootte, Moens & De Block 2001.

29 De Grootte, Moens & Ameels 2005.

30 Pieters 1990; Pieters et al. 1994.

Figuur 5: Uittreksel uit de kaart van Jacob van Deventer (1550-1565) (Bron: kbr.be).

deze landbouwlaag en kan gedateerd worden in de eerste helft van de 13de eeuw; onderzoek in 1995³¹ bevestigt deze vaststellingen: zandleemwinningskuilen te dateren tussen 13a en 13c, vanaf 13d of 14a krijgen de terreinen wellicht een echte woonfunctie.

Onderzoek ter hoogte van 't Haantje, Hopmarkt (1994/1995³²: aanwezigheid van leemwinningskuilen; archeobotanisch onderzoek duidt voorts op een gevarieerd open landschap en toonde aan dat de stad slechts traag uitdeinde, deze terreinen bleven ook na hun opname binnen de stadsmuren lange tijd onbebouwd).

Waarneming op de Grote Markt (1994/1995³³).

Waarneming Hoogstraat.³⁴

Onderzoek in de rechtervleugel van het stadhuis (1999³⁵: bewijs voor bewoning vanaf de tweede helft van de 12de eeuw aan de noordelijke zijde van wat later de Grote Markt zal worden, gelegen buiten de oudste stadswal)

Onderzoek tussen de Nieuwstraat en de Korte Nieuwstraat (2001³⁶: bewijs voor bewoning langsheen de Nieuwstraat vanaf de 12de eeuw; hypothese van lintbebouwing langs de handelsweg Brugge-Keulen, voorafgaand aan de laatmiddeleeuwse stadsuitbreiding)

Onderzoek in de Peperstraat (2001³⁷: prestedelijke akkerlaag, zandleemwinningskuil)

Onderzoek in de Sint-Jorisstraat (2001³⁸: vermoedelijk dertiende-eeuwse leemwinningskuil)

Waarnemingen in de Korte Nieuwstraat (2002³⁹: 14de-eeuwse leemwinningskuilen, middeleeuwse cultuurlaag)

Grootschalig onderzoek op de Hopmarkt (2004/2005⁴⁰: grootschalig onderzoek waarbij middeleeuwse cultuurlagen aan het licht kwamen die rond 1200 afgedekt worden door een ophogingslaag, wellicht afkomstig van de aanleg van een site met walgracht. Deze terreinen bevinden zich dus redelijkerwijze rond deze periode nog buiten het stedelijk gebied. Vanaf de 14de eeuw aanwijzing voor opdeling in woonpercelen, later worden de terreinen in gebruik genomen door het Karmelietenklooster)

31 De Grootte & Moens 1997.

32 De Grootte, Moens & Cooremans 1999.

33 De Grootte, Moens & Cooremans 1999.

34 De Grootte, Moens & Cooremans 1999.

35 De Grootte & Moens 2000; De Grootte et al. 2004; De Grootte et al. 2009.

36 De Grootte, Moens & De Block 2002a.

37 De Grootte et al. 2002.

38 De Grootte, Moens & De Block 2002b.

39 De Grootte, Moens & De Block 2003.

40 De Grootte et al. 2005 en 2006.

Figuur 6: Uittreksel uit de kaart van Frans Hogenberg (1576) (Bron: Rijksmuseum.nl).

Verkennend onderzoek op het Werfplein (2007⁴¹: beperkt verkennend onderzoek in de zone van de laatmiddeleeuwse haven, dat aantoonde dat deze zone met zekerheid sinds de 14de eeuw ontsloten was).

Onderzoek in de Louis D' Haeseleerstraat (2008⁴²: dit onderzoek liet toe te peilen naar het hypothetisch tracé van de uitbreiding van de eerste omwalling (zie ook hierboven); het onderzoek bracht geen aanwijzingen voor deze veronderstelde uitbreiding aan het licht, wel ondermeer een reeks extractiekuilen waarvan de oudste dateren (ten vroegste) in de tweede helft van de 13de eeuw. De terreinen waren als landbouwgrond in gebruik tot ze werden opgenomen binnen de laatmiddeleeuwse omwalling. De terreinen, die lange tijd als tuinen fungeerden, raakten pas in de 18de eeuw bebouwd.

Enkele recente artikels, die de stedenbouwkundige ontwikkeling van Aalst onder de loep nemen vanuit cartografische en historisch oogpunt, dienen hierbij ook vermeld:

- de bespreking van de Van Deventerkaart "*Gezicht op de steden Aalst, Ninove en Geraardsbergen. Verklarende teksten bij de uitgave van de originele stadsplattegronden van Jacob van Deventer (circa 1565)*"⁴³.
- de studie van Dirk Van de Perre, '*De stedenbouwkundige ontwikkeling van Aalst, Ninove en Geraardsbergen tot ca. 1500. Een vergelijkende studie*' reikt een aantal interessante denkplaatjes en nieuwe stellingnames aan met betrekking tot de oudste geschiedenis van de stad (o.a. de situering en rol van het goed van Lobbes, de rol van de Graanmarkt als oudste markt vs. de Vismarkt, de functie en ouderdom van de Sint-Martinuskerk)⁴⁴.

4.2 ICONOGRAFISCHE BRONNEN

4.2.1. Inleiding

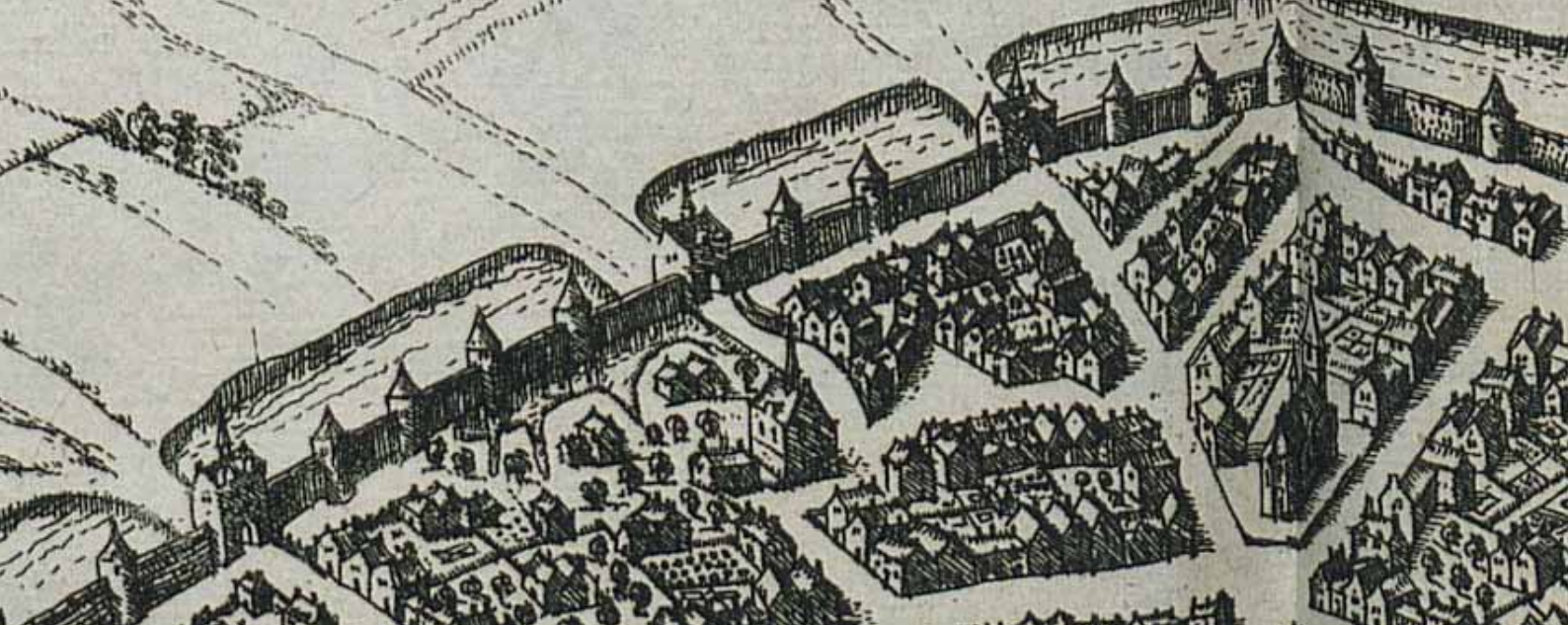
De bouwkundige evolutie van de stad is relatief goed te achterhalen aan de hand van het beschikbare historische kaartmateriaal. Op de meeste kaarten is de locatie van het Keizersplein/Vredeplein en omgeving duidelijk herkenbaar en kan de ontwikkeling van de straten en het plein onder de loep worden genomen.

41 De Grootte & Moens 2008.

42 De Grootte & Moens 2009.

43 Vande Winckel (red.) 2008.

44 Van de Perre 2011, pp. 39-80.

Figuur 7: Uittreksel uit de kaart van Lodovico Guiccardini (1588) (Bron: kbr.be).

4.2.2. Jacob van Deventer (1550-1565)

Een eerste kaart waarop deze zone is afgebeeld, is die van Jacob Van Deventer (Fig. 5), met daarop de situatie tussen 1550 en 1565. Hierop zijn de Zoutstraatpoort en de Gentse poort te zien, verbonden door een stadsmuur met zeven torens. Hoewel de getekende lijnen eerder warrig lijken, kan wel worden opgemerkt dat de poorten een andere opbouw hadden. Daar waar de Gentse poort eerder blokvormig is, bestaat de Zoutstraatpoort uit twee (half-) ronde torens. Aan de buitenzijde van de stadgrens is de brede stadsgracht te zien, met ter hoogte van het Keizersplein een opgeworpen wal.

4.2.3. Frans Hogenberg (1576)

Naar aanleiding van het beleg van de Spaanse troepen tekende Hogenberg (Fig. 6) in het laatste kwart van de 16de eeuw een kaart met daarop de stad en aanstormende soldaten. Het is meteen duidelijk dat deze kaart eerder figuratief is: het perspectief is helemaal vertrokken, de nadruk wordt gelegd op de Spanjaarden en enkele herkenningspunten in het stratenpatroon zijn niet natuurgetrouw getekend. De Gentse poort en de Zoutstraatpoort zijn te zien op de bovenzijde van het plan. Op deze kaart is de achterzijde van de poort zichtbaar. Op basis van de tekening lijken de poorten een rechthoekig grondplan te hebben. Tussen de twee poorten bevinden zich van links naar rechts vier torens, een poort (in het verlengde van de Korte Nieuwstraat, en nog eens twee torens.

4.2.4. Lodovico Guiccardini (1588)

De kaart van Guiccardini (Fig. 7) uit 1588 toont een gelijkaardige situatie en is hoogstwaarschijnlijk een kopie van Hogenbergh. Deze laatste twee kaarten zijn de enige twee waarop een poort staat afgebeeld in het verlengde van de Korte Nieuwstraat.

4.2.5. Georg Braun en Frans Hoogenbergh (1588)

In 1588 is door Braun en Hoogenbergh (Fig. 8) een nieuwe kaart gemaakt waarop een gelijkaardige situatie zoals bij Van Deventer te zien is: de poorten zijn verbonden door de stadsmuur met opnieuw zeven torens. Hier lijkt de Zoutstraatpoort wel blokvormig te zijn i.p.v. rond of afgerond. Nieuw is het bastion dat zich voor de Gentse poort bevindt. De aanleg van de bastions rond de stad kaderen in een nieuwe fase in de stadsversterking: in de 16de eeuw werd de stad beschermd door nieuw aangelegde bastions. De invalsweg via de Zoutstraatpoort is duidelijk geprononceerd met een brug over het breedste deel van de stadswal. De kronkel in de weg, vooraleer de stadspoort te bereiken, was een typisch kenmerk van een invalsweg tot een stad: de doorgang vertoonde dikwijls een knik zodat de weg, vanuit

Figuur 8: Uittreksel uit de kaart van Georg Braun en Frans Hoogenbergh (1588) (Bron: antiquemaps.com)

de richting van Geraardsbergen, niet op dezelfde as als de poort kwam te liggen⁴⁵. Ook hier is de wal in de gracht te zien.

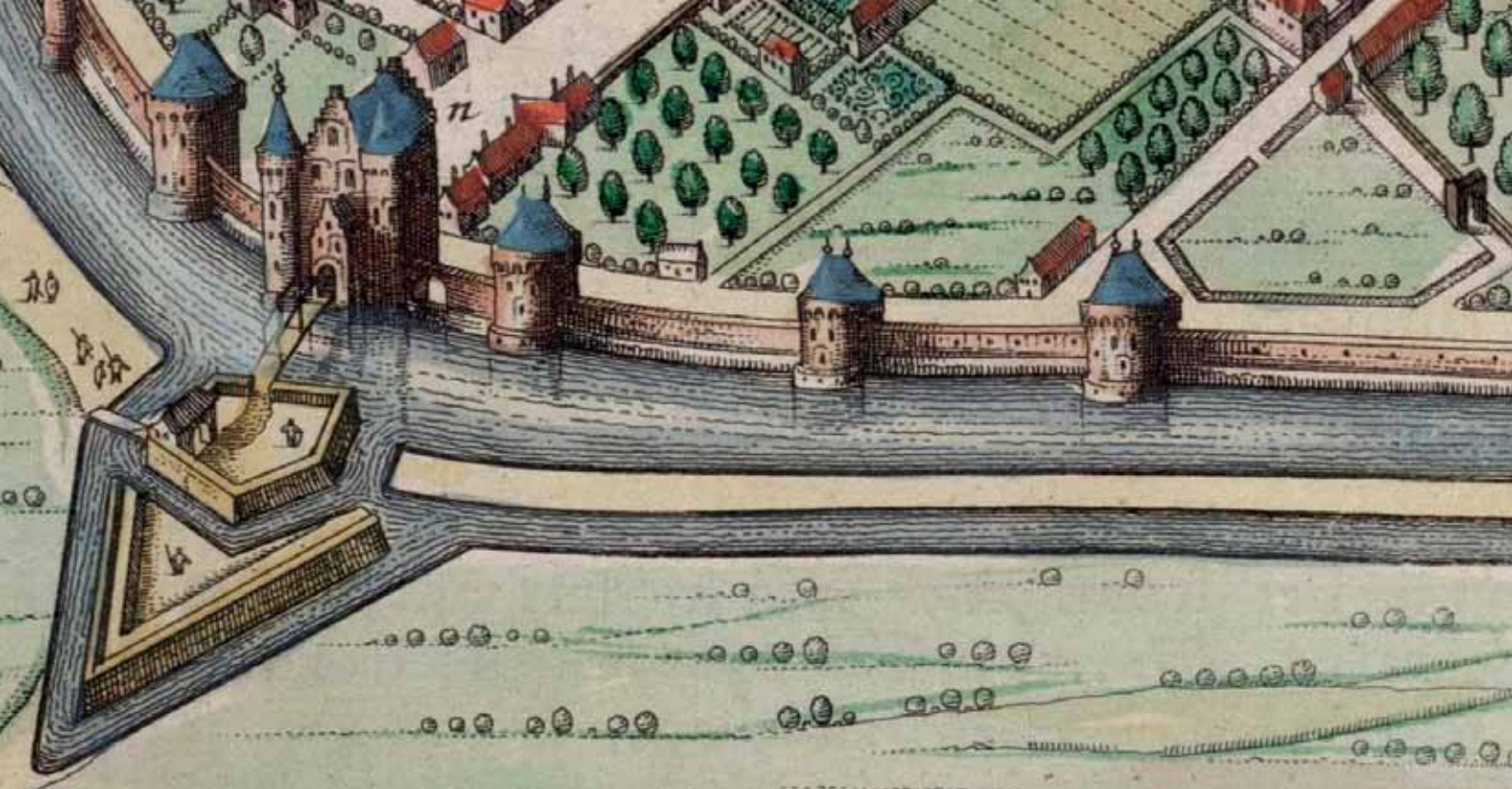
4.2.6. Philips De Dijn (1629)

Op de kaart van De Dijn (1629) (Fig. 9) zijn er twee extra torens langs de stadsmuur afgebeeld wat het aantal op negen brengt. Ook deze kaart heeft een andere oriëntatie, waardoor het perspectief verandert en er een blik kan geworpen worden op de achterkant van de poorten en de stadsmuur. Ook hier is het bastion aan de Gentse poort aanwezig. Ter hoogte van de Zoutstraatpoort bevinden zich niet nader gedefinieerde kleine (bij-) gebouwen. Er is geen weergang aan de achterzijde van de ringmuur.

Figuur 9: Uittreksel uit de kaart van Philips De Dijn (1629) (Bron: Foto 't Gasthuys Stedelijk Museum Aalst).

45 Haslinghuis-Janse 2001, p. 432.

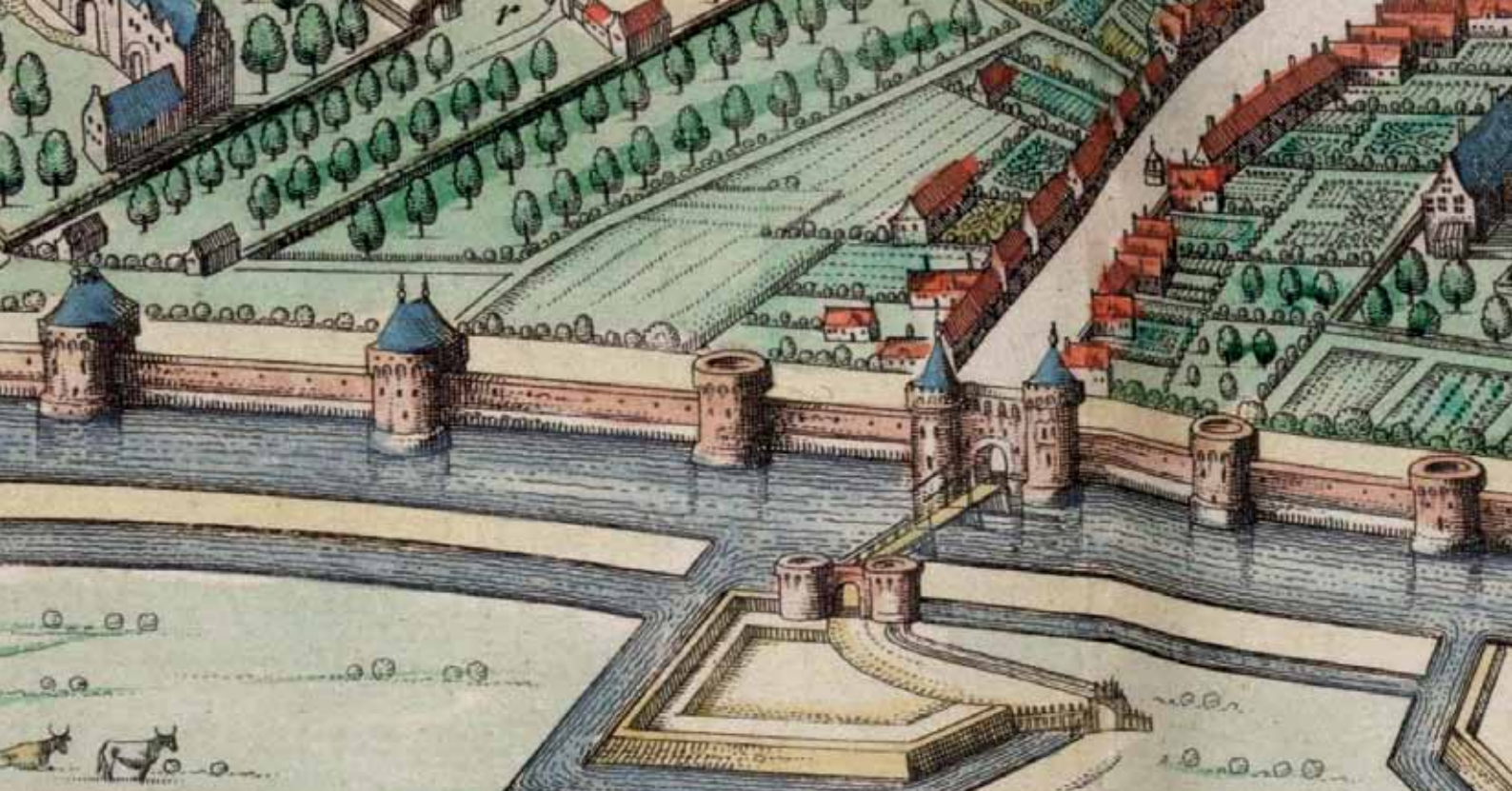

Figuur 10: Uittreksel uit de kaart van Antonius Sanderus (1649) (Bron: Geheugenvannederland.nl).

4.2.7. Antonius Sanderus (1649)

Het precieze aantal stadstorens blijkt aan onzekerheid onderhevig, want op de kaart van Sanderus (Fig. 10) die amper 20 jaar later is gemaakt (1649), zijn er zes torens getekend. De toren die het dichtst tegen de Zoutstraatpoort is afgebeeld, zonder torenkap, heeft een ronde opbouw, de overige vijf daarentegen hebben allen een dak, een D-vormig grondplan en zijn groter dan de voornoemde. De Zoutstraatpoort is vrij eenvoudig opgebouwd: de poort is geflankeerd door twee korte torens met kegelvormige torenspitsen en is bereikbaar via een houten ophaalbrug. Aan de overkant van de stadsgracht en -wal is een ravelijn te zien met twee kleine ronde torens. Ook aan de Gentse poort is een bastion aanwezig, net als een houten brug. Deze poort is evenwel groter en ranker opgebouwd met twee kleine torens met kegelvormige torenspitsen aan de voorzijde en een gebouw op een hoekig grondplan met trapgevels voor- en achteraan. Daar waar de brug de poort binnenkomt, is een kleine uitsprong met trapgevel te zien, een mogelijke voorpoort. Omdat Sanderus detaillistisch te werk ging bij het maken van zijn kaart, zijn er bovenaan de torens en poorten rondboogfriezen getekend. Door het verdedigende karakter van het bouwwerk, zullen deze niet om stilistische redenen aangebracht zijn, maar als ondersteuning van de bovenste muur die uitspringt. Mogelijk was deze uitsprong niet enkel een verbreding van de torens en poorten, maar tevens ook een uitgekraagde weergang. Onderaan de torens en poorten, en ook aan de stadsmuur zelf, is een verbreding ter hoogte van het grachtniveau te zien, wat kan geïnterpreteerd worden als een versteviging, mogelijk door middel van een aarden wal, aan de basis. De houten brug aan de Zoutstraatpoort zoals te zien op Sanderus is gedeeltelijk een ophaalbrug: het deel het verst van de poort verwijderd was een vaste brug met balie, het deel het dichtst bij de poort kon worden opgehaald. Dit blijkt ook uit archiefbronnen: hierin wordt vermeld dat eenieder die de stad binnen wou, vanaf de steenweg door de *dr(aa)ijboom* en via een smalle weg, langs de ravelijn moest passeren om uiteindelijk via de ophaalbrug de poort te bereiken. De brug, die lijkt te steunen op houten palen, zou in 1695 zijn vernieuwd, samen met de heraanleg van de steenweg.⁴⁶ De houten constructie aan de Gentse poort lijkt een gelijkaardige ophaalbrug te zijn.

46 Wauters 1986, pp. 22-23.

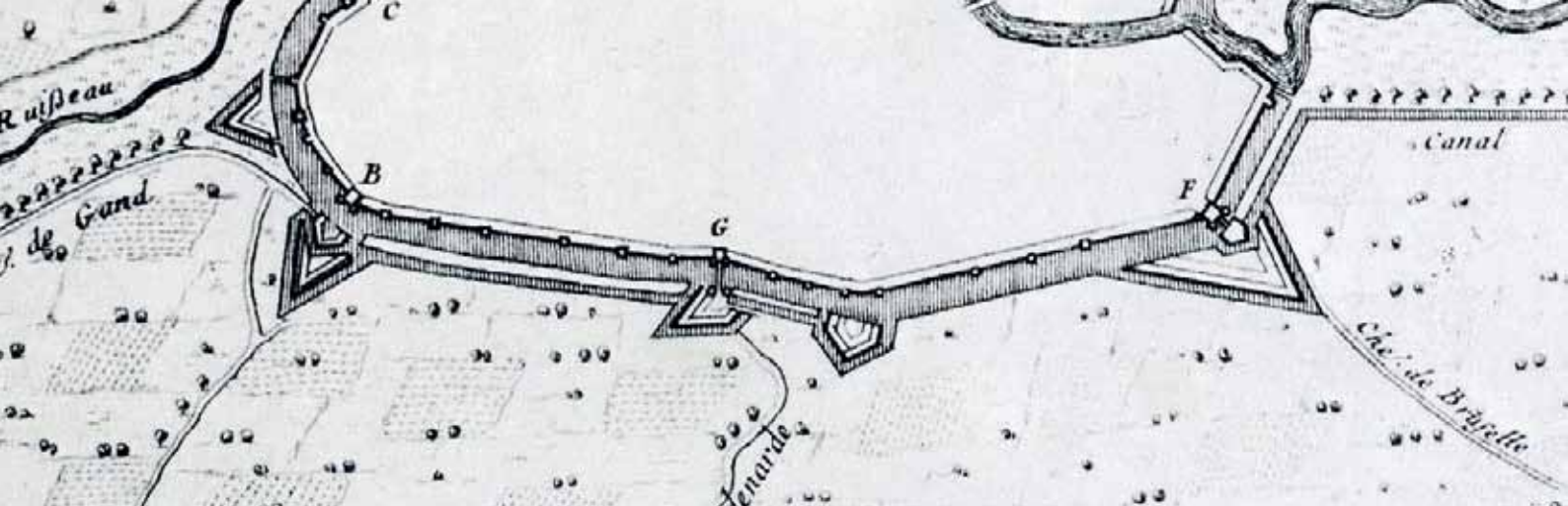

4.2.8. Gaspar Merian (1654)

Een ander perspectief op de verdediging is te zien op de tekening van Gaspar Merian (1654) (Fig. 11). Hierop is te zien hoe Aalst door een ringmuur met ravelijnen is omgeven. In tegenstelling tot de kaart van Sanderus zijn de torens niet voorzien van dakschilden en komen ze slechts een klein stukje boven de stadsmuur uit. Op deze tekening zijn ook de Gentse en de Zoutstraatpoort te zien: centraal op de tekening zijn twee ronde structuren te zien die een poort en brug vooraf gaan, net als een kronkelende weg daar naartoe, overeenstemmend met die van de Zoutstraatpoort op de Sanderustekening. De poorten zelf vertonen een verschil met de poorten van Sanderus: Merian beeldde de bouwwerken af als vierkante constructies, zonder torens. De brug over de stadsgracht is nog steeds een ophaalbrug. De fundering van de brug lijkt hier wel steviger dan de dunne paaltjes die Sanderus tekende, waardoor het niet is uitgesloten dat de brugpijlers in die periode in steen waren opgebouwd.

Figuur 11: Uittreksel uit het zicht van Gaspar Merian (1654) (Bron: Dirk Martenscomité).

Figuur 12: Uittreksel uit de kaart van S. de Beaulieu (1667) (Bron: Foto 't Gasthuys Stedelijk Museum Aalst).

Figuur 13: Uittreksel uit de kaart van Pieter Mortier (1702-1703) (Bron: Rijksmuseum.nl).

4.2.9. S. de Beaulieu (1667) en Pieter Mortier (1702-1703)

Op kaarten daterend uit 1667 (Fig. 12) en uit 1702-1703 (Fig. 13) zijn enkel de verdedigingselementen van de stad te zien. Hier is ter hoogte van de Zoutstraatpoort de brug afgebeeld, net als de ravelijn en de opgehoogde wal in het midden van de gracht. Volgens deze kaart bevonden er zich tussen beide poorten zes stadstorens. Een lijn parallel met de weermuur lijkt de aanwezigheid van een aarden wal aan de binnenzijde te suggereren. Het jaar 1667 wordt ook algemeen aangenomen als het jaar waarin de stadsversterkingen langzaam aan zijn afgebroken of in verval zijn geraakt. De Zoutstraatpoort is met de grond gelijk gemaakt in 1761. Vijf jaar later, in 1766, is beslist bomen aan te planten op de vesten naast de Zoutstraatpoort⁴⁷.

4.2.10. Joseph de Ferraris (1777)

Een volgende kaart dateert van 100 jaar later: omstreeks 1777 verschijnt de atlas van Ferraris (Fig. 14) en meteen valt de afwezigheid van alle verdedigende elementen op. De stadsmuur, de torens en de poorten zijn verdwenen. De invalswegen zijn wel nog aanwezig, maar nu is er een vrije doorgang naar het centrum van de stad d.m.v. een brug. Enkel de gracht omheen de stad is bewaard, maar ook de wal die zich daar middenin bevond, is verdwenen. Door het verdwijnen van de stadsmuur en –torens is ter hoogte van het huidige Keizersplein ruimte vrij gekomen die ten tijde van Ferraris was opgevuld met een groot aantal bomen.

47 Wauters 1986, p. 26.

Figuur 14: Uittreksel uit de kaart van Joseph de Ferraris (1777) (Bron: Geopunt.be).

Figuur 15: Uittreksel uit het plan van J. Leclerc (1784) (Bron: erfocdelaalst.be).

4.2.11. J. Leclerc (1784)

Hoewel de verdedigende functie van de versterking van de stad in 1777 is verdwenen is op een kaart van 1784 (Fig. 15) nog een laatste restant hiervan op te merken. De plaats waar oorspronkelijk de muur rondom de stad was gesitueerd, is hier aangeduid a.d.h.v. een zwarte lijn. Deze lijn is ook de begrenzing met de gracht die daar vlak naast loopt. Daar waar de bastions zich bevonden, is de omtrek ervan aangeduid. De bruggen over de stadsgracht t.h.v. de voormalige poorten zijn zeer rudimentair afgebeeld. Mogelijk baseerde Leclerc zich op een oude, gedateerde kaart, maar het is evenzeer mogelijk dat hij een weergave schetste van een landschap waar deze elementen nog aanwezig waren als vage restanten van de oude, verdwenen stadsverdediging.

Figuur 16: Uittreksel uit het plan van Philippe-Christian Popp (ca. 1860) (Bron: Madeinaalst.be).

Afbeelding 4: Postkaart van het Keizersplein in 1906 (Bron: Madeinaalst.be).

4.2.12. Philippe-Christian Popp (ca. 1860)

Vanaf het einde van de 18de eeuw tonen alle kaarten een stad zonder verdedigend aspect. De stadsgracht is overwelfd, bomen zijn aangeplant en huizen verschijnen langs weerszijden van de overwelfde gracht waardoor de stad uitbreidt. Het Keizersplein vertoont de typische vorm van de brede gracht met opgehoogde wal en het stratenpatroon ontwikkelt verder op de middeleeuwse invalswegen. De oorspronkelijke kronkel van de weg naar de Zoutstraatpoort blijft ook in het huidige stratenplan zichtbaar (Fig. 16). De strook tussen de Gentse poort en de Zoutstraatpoort zal als Keizerlijke Plaats, en later als Keizersplein, een bekend ankerpunt worden in de stad (Afb. 4).

5. ONDERZOEKSOPDRACHT

5.1. VRAAGSTELLING

De vraagstelling van het onderzoek is gericht op:

- De lokalisatie en het verdere onderzoek van de stadspoorten t. h. v. de K. Colinetstraat en de hiermee geassocieerde structuren en t. h. v. het kruispunt Vredeplein - Vlaanderenstraat.
- De lokalisatie en het verdere onderzoek van de wal/stadsmuur en eventueel bijhorende torens.
- De lokalisatie en het verdere onderzoek van de stadsgracht en daarmee geassocieerde structuren.

Hierbij moeten minimaal volgende onderzoeksvragen beantwoord worden:

Wat betreft de stadsversterkingen:

- Zijn er sporen en structuren aanwezig die in relatie kunnen worden gebracht met of wijzen op de aanwezigheid van de stadsomwalling, stadspoort en stadsgracht?
- Wat is de onderlinge samenhang van de aangetroffen structuren?
- Wat is de constructiewijze van de stadspoort en welke zijn de gebruikte bouwmaterialen?
- Is er sprake van eventuele herstellingsfasen of aanpassingen?
- Kunnen de aangetroffen structuren en eventuele fasen gedateerd worden?
- Uit welke opvullingsfasen bestaat de stadsgracht? Kunnen deze gedateerd worden? Op basis van welke gegevens? Zijn er eco- en artefacten aanwezig? Zo ja, duiding, datering, interpretatie.
- Kunnen er aanwijzingen worden gevonden voor de aanwezigheid van een stadswal? Zo ja, op basis van welke gegevens? Bestaat deze uit verschillende fasen? Kan deze gedateerd worden?
- Levert het organische en anorganische vondstmateriaal nieuwe inzichten inzake ontstaan, gebruik en evolutie van de laatmiddeleeuwse stadsomwalling, eventueel ook over de materiële cultuur?

Algemeen:

- Wat is de aard, omvang, datering, en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?
- Hoe is de opbouw van de chronologie van de aanwezige archeologische resten?
- Wat is de relatie tussen de bestaande panden en het aanwezig archeologisch erfgoed?
- Zijn er sporen aanwezig die wijzen op de aanwezigheid van een oude akkerland? Zo ja, hoe kan deze gedateerd worden? Op basis van welke gegevens?
- Welke specifieke activiteiten hebben in het onderzoeksgebied plaatsgevonden? Wat zijn de materiële aanwijzingen hiervoor? Passen deze in de historische context van de locatie?
- Uit welke periode dateren de vondsten? Kan er een functionele interpretatie aan gegeven worden?
- Wat is de datering en samenstelling van de aangetroffen ophogingslagen?
- Hoe kaderen de resultaten van dit onderzoek binnen onze kennis van de stadsgeschiedenis/ stadsontwikkeling van Aalst?

5.2. RANDVOORWAARDEN

De bijzondere voorwaarden bevinden zich in bijlage.

6. WERKWIJZE EN OPGRAVINGSSTRAGIE

6.1. TERREINWERK

6.1.1. Vredeplein

Het onderzoek op het Vredeplein spitte zich toe op drie op voorhand vastgestelde zones en werd uitgevoerd tussen 14 april en 20 april 2009 en 5 mei en 19 juni 2009. Zone I had een oost-west oriëntatie en was gesitueerd op de noordwestelijke hoek van het Vredeplein en in de daarop aansluitende Vrijheidsstraat. Ze was gelegen op ca. 36 meter ten noorden van zone II. Deze noord-zuid georiënteerde zone II bevond zich aan de oostelijke zijde van het Vredeplein, ongeveer 17m ten noorden van zone III, die gelegen was op de zuidwestelijke hoek van het plein, aan het kruispunt Vlaanderenstraat-Nieuwstraat met het Keizersplein. Zone III had een T-vorm.

De oriëntering van zone I was zo gekozen dat ze een dwarsdoorsnede zou opleveren van op zijn minst een gedeelte van de tweede stadsomwalling van Aalst. Om praktische redenen kon de sleuf niet verlengd worden naar het Vredeplein toe aangezien een goede doorstroom van het verkeer diende verzekerd te blijven. Wel werden tijdens het plaatsen van de riolering tussen inspectieputten IP 1 en IP3 én tussen IP3 en IP8 werfcontroles uitgevoerd, die toelieten om de gegevens uit Zone I en II te vervolledigen. Deze werfcontrole gebeurde tijdens het opgraven van zone II.

De keuze voor de situering van zone II was ingegeven doordat op verschillende cartografische bronnen, langsheen de gracht en ten noorden van de Gentse poort, twee torens tussen de huidige Vrijheidstraat en Vlaanderenstraat zichtbaar zijn. Bedoeling was dan ook om te trachten één van deze torens aan te snijden.

De situering van de derde zone werd opnieuw bepaald op basis van de gegevens voorhanden uit het historische kaartmateriaal. Bedoeling van deze zone was om in eerste instantie te trachten sporen aan te treffen van de Gentse poort die zich op deze plaats moet hebben bevonden. Ook werd gehoopt de oude weg aan te snijden, die een onderdeel was van de belangrijke handelsbaan Brugge-Keulen, en waarvan al in de 12de eeuw sprake was.

Voor het terreinwerk voorzag SOLVA twee archeologen. Het machinale afgraven van de pleinbedekking en het verdiepen tot op het gewenste archeologische niveau geschiedde steeds onder begeleiding van de archeologen. Vaak werd het afgraven gehinderd door de aanwezigheid van talloze kabels en leidingen. Niet zelden diende het verdere verdiepen dan ook manueel te gebeuren. Waar mogelijk werd gebruik gemaakt van de kraan. Het bekomen vlak werd vervolgens schoongemaakt en gefotografeerd, de verschillende sporen aangeduid en het verkregen grondplan ingetekend op schaal 1/50. Dit alles met vermelding van voldoende dieptes van de sporen en het grondvlak. Alle sporen kregen een uitvoerige beschrijving, indien mogelijk met vermelding van hun onderlinge relaties. De vele verstoringen in de bodem zorgden ervoor dat zelden een volledig grondplan kon bekomen worden en dat voor de interpretatie van de resultaten vooral gebruik moest gemaakt worden van de verkregen profielen. Hierdoor kon niet voor alle contexten een sluitende interpretatie gegeven worden. Elk profiel en elke coupe werd schoongemaakt, gefotografeerd, afgelijnd, ingetekend op schaal 1/20 en beschreven. Vondsten werden steeds gerecupereerd.

Alle individuele sporen (zowel grondsporen als muren en vloeren) kregen een volgnummer, voorafgegaan door de werkputnummer en de letter van het grondvlak. In de mate van het mogelijke geschiedde dit van jong naar oud en per grondplan startte een nieuwe nummering. Verschillende lagen van eenzelfde spoor in coupe zijn eveneens van jong naar oud genummerd door toevoeging van de coupeletters (AB,CD,...) en het laagnummer aan het oorspronkelijke spoornummer van het grondplan. Bij elkaar horende lagen en sporen zijn na de opgraving gegroepeerd in contexten. Deze krijgen het nummer van het eerste spoor dat tot deze context behoort. Deze contextnummers zullen in de verdere beschrijving

aan bod komen bij de beschrijving van de site.

6.1.2. Kruispunt Keizersplein - Colinetstraat

Op het kruispunt Keizersplein – Colinetstraat is een zone van circa 99 m² afgegraven: hierbij is eerst de straatverharding verwijderd, waarna het vlak onder begeleiding van de archeologen verder is verdiept tot op het gewenste archeologisch niveau. Aangezien de strook waar de rioleringsbuizen zouden worden geplaatst bij deze werken tot 3 m diep zou verstoord worden, kon daar voldoende diep uitgegraven worden. De rest van de werkput zou enkel oppervlakkig heraangelegd worden, zodat daar enkel tot op een diepte van 50 cm t.o.v. het straatniveau is afgegraven. Nabij de restanten van de Zoutstraatpoort is evenwel getracht de opbouw van de constructie te achterhalen door plaatselijk te verdiepen.

De opgraving is uitgevoerd van 9 september tot 3 oktober 2013 door een team van twee archeologen en twee à drie technisch assistenten. Hierbij werd de opgehoogde grond, daar waar mogelijk, machinaal verwijderd. Door het grote aantal nutsleidingen en door de beperkte omvang van de werkput is al snel overgeschakeld op een manuele verdieping van de bodem. Een eerste grondvlak is schoongemaakt, waarbij zowel de grondlagen als de muren zijn opgekuist. Alles is gefotografeerd in verschillende perspectieven en aanzichten en gemarkeerd volgens oplopend spoornummer. Alle sporen zijn ingemeten a.d.h.v. een *total station trimble S3*. De beschrijving van de sporen gebeurde a.d.h.v. een iPad met toegang tot de SOLVA-databank. Muren zijn gedetailleerd beschreven: mortelsoort, omtrek, afmetingen van de bakstenen, bouwnaden,... In beperkte mate is verdiept naar een grondplan B en C, waarbij dezelfde werkwijze is toegepast. Door het kleine aantal sporen was het niet nodig muren uit te breken om tot op een lager grondplan te kunnen komen. Zoals bij het onderzoek op het Vredeplein, startte per grondplan een nieuwe nummering. De gevolgde werkwijze stemt voorts volledig overeen met de werkwijze toegepast op het Vredeplein. Daar waar mogelijk zijn profielen geregistreerd om de bodemopbouw van de werkput te achterhalen.

Het terreinwerk werd door twee zaken bemoeilijkt: de aanwezigheid van een groot aantal in gebruik zijnde nutsleidingen en het drukke verkeersknooppunt waar dit kruispunt voor synoniem staat. Door de beperkte breedte van het kruispunt was het niet mogelijk doorgaand verkeer toe te laten terwijl de werkput open lag. Daarom is in samenspraak met de politie beslist het kruispunt in twee fasen open te leggen, waarbij de eerste werkput reeds was gedempt terwijl de tweede werkput openlag. Hierdoor kon steeds een strook voor fietsers en voetgangers worden vrijgehouden. De doorgang van en naar de Zonnestraat is ten allen tijde behouden gebleven door het beperken van de werkput tot vlak tegen die straat.

Tevens is ook beslist regelmatig werfcontroles uit te voeren. Zo is tijdens de rioleringswerken aan de noordzijde van de onderzochte werkputten, de situatie ter plaatse geregeld gecontroleerd.

6.1.3. Keizersplein

In de noordelijke groenzone op het Keizersplein is een terrein onderzocht van circa 331 m². Hierbij is machinaal afgegraven tot een diepte van ca. 1,2 m onder het huidige looppniveau. De opgraving is uitgevoerd in 3 fases, van 14 t.e.m. 15 januari 2014; van 3 t.e.m. 4 februari 2014 en op 4 april 2014, en dit door een team van twee archeologen en twee technische assistenten. Het onderzoek verliep gefaseerd om de rioleringswerken in de aanpalende straat niet te hinderen.

Er werd slechts één grondplan aangelegd. De manier van registreren was dezelfde als deze op het Vredeplein en deze op het kruispunt van het Keizersplein met de Colinetstraat.

6.2. VERWERKING

Het gebruik van gestandaardiseerde fiches en een gestandaardiseerde nummering van de sporen en de lagen in een spoor – en alles wat daarmee samenhangt (foto's, plannen, vondsten) – heeft niet alleen te maken met het stroomlijnen van de registratie op het veld, maar ook met de verwerking van deze gegevens tijdens de rapportage.

De dienst archeologie van SOLVA heeft in de loop van 2009 de ontwikkeling van een databank geïnitieerd. Haar doel is het kunnen zowel invoeren en opslaan, als raadplegen en beheren van alle gegevens - velddata en externe informatie - in één systeem. Daarenboven is het de opzet om met de databank overzichtelijke lijsten te kunnen genereren, die als bijlagen kunnen dienen in de rapporten. Deze databank is geen star gegeven, maar een 'ongoing' project, te meer nu ook de stap is gezet naar een volledig digitale registratie op het terrein.

De absolute basis van de databank, de kleinste atomaire eenheid als het ware, is het spoor. Deze kleinste eenheid valt uiteen in acht types: 'laag', 'muur', 'vloer', 'skelet', 'hout', 'vondst', 'vertical feature interface' of 'VFI' en 'horizontal feature interface' of 'HFI'. Voor elk type spoor bestaat één gestandaardiseerde fiche in de databank. Aan deze kleinste eenheid wordt alles gekoppeld: tekeningen, foto's én vondsten. Bovendien worden op dit niveau de eerste relaties gelegd tussen de sporen onderling: een spoor 'is recenter', 'is ouder', 'gelijktijdig met' of 'hetzelfde als' een ander spoor.

Op een tweede niveau in de databank staan de contexten. Contexten groeperen één of meerdere sporen. Elke context krijgt een individueel nummer, namelijk het nummer van het eerste spoor dat tot deze context behoort. Het is evenwel zo dat niet elk spoor noodzakelijk deel uitmaakt van een context. Verstoringen en 'negatieve sporen', sporen die na couperen geen of een natuurlijk spoor blijken te zijn, worden niet tot het niveau van een context gebracht, maar bestaan enkel tot op het spoorniveau. De tekeningen, foto's en vondsten die gekoppeld zijn aan een spoor worden door de databank automatische verbonden aan de context waartoe ze behoren. Vanuit dit contextniveau kan men dus makkelijk navigeren in de verschillende sporen van die context en waaraan de vondsten, tekeningen en foto's verbonden zijn. Op dit niveau laat de databank eveneens toe chronologische/stratigrafische relaties te leggen tussen de contexten onderling.

Het derde niveau in de databank bevat de structuren. Structuren groeperen op hun beurt één of meerdere contexten. Ook zij krijgen een individueel nummer, met name het eerste contextnummer dat tot deze structuur behoort. Indien bijvoorbeeld een gebouwplattegrond (structuurniveau) is vastgesteld, bestaande uit verschillende paalsporen (contextniveau), dan zal deze gebouwplattegrond het nummer dragen van een context (een paalspoor) die deel uitmaakt van deze structuur. Elk paalspoor (contextniveau) kan op zijn beurt bestaan uit een paalkern (spoorniveau) en een insteek (spoorniveau). Opnieuw is het zo dat niet elke context tot een structuur hoeft te behoren. De databank groepeert onder een structuur telkens de tekeningen, foto's en vondsten die gekoppeld zijn aan de contexten die deel uitmaken van de structuur. Opnieuw is vanuit het structuurniveau gemakkelijk te navigeren tussen de verschillende contexten die ertoe behoren en zo, verder afdalend, uiteindelijk tussen de verschillende sporen. Op dit niveau kunnen eveneens chronologische/stratigrafische relaties gelegd worden tussen structuren.

Het zijn voor het Vredeplein de spoornummers en voor het Keizersplein en het kruispunt van het Keizersplein met de Colinetstraat de contextnummers en, indien gegroepeerd onder een structuur, de structuurnummers die verder in de tekst de leidraad vormen. Voor de volledigheid geven we nog mee dat er thesauruslijsten zijn opgesteld die duidelijk definiëren welke archeologische gehelen als context dan wel als structuur geïnterpreteerd worden.

Wat de vondsten en de staalnames betreft, wensen we mee te geven dat de databank een uitgebreide mogelijkheid tot determinatie en datering voorziet. Beide gebeuren zoals vermeld op het spoorniveau.

Hieraan zijn de verschillende inventarisnummers van de vondsten gekoppeld. Bij het ingeven van de vondsten wordt 'automatisch' een datering gegenereerd, maar deze kan manueel overschreven worden. Dit geldt op spoor-, context- en structuurniveau. De databank laat eveneens toe de vondstgegevens te bevragen en te exporteren naar excel. Bovendien kan voor elke vondst een logboek van de verschillende behandelingen aangemaakt worden.

De databank bevat tot slot alle relevante documenten met betrekking tot een project in een map 'bijlagen': BVS, rapport, plannen, overzichtsfoto's, rapporten natuurwetenschappelijk onderzoek, taalplan,...

6.3. MOTIVATIE VAN DE SELECTIE VAN MATERIAAL EN STAALNAME

Tijdens het onderzoek zijn alle aangetroffen vondsten geregistreerd en gerecupereerd. Daar waar het nuttig werd geacht, zijn stalen genomen. Veel lagen binnen deze opgraving in stadscontext bestonden uit puinopvulling. Slechts representatieve vondsten, zoals goed bewaarde muurstenen eventueel met bewerkingssporen, zijn bijgehouden voor verdere determinatie.

SOLVA
Survey Technology

7. BESCHRIJVING VAN HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

In dit hoofdstuk kan een blik worden geworpen op alle resultaten van het uitgevoerde onderzoek (Fig. 17). Er is een onderscheid gemaakt tussen het de bevindingen van het Vredesplein (7.1), van het vooronderzoek op het Keizersplein (7.2), van het kruispunt Keizersplein – Colinetstraat (7.3) en van het Keizersplein (7.4). Vervolgens is een algemene conclusie geschetst waarbij alle resultaten zijn samen gegoten tot een overzichtelijke samenvatting.

7.1. HET VREDESPLEIN: RESULTATEN

7.1.1. Zone I

7.1.1.1. Inleiding

Er werd een oost-west georiënteerde sleuf van 22 bij 4 meter uitgezet (Fig. 18). De eerste 8 meter in het oostelijke deel van de sleuf werd afgegraven tot op het niveau van de kabels. De volgende 5 meter, zonder verstoringen, werd dieper afgegraven tot ongeveer 1,5 meter onder straatniveau. Op dat niveau zat men in een fijn zandlemig bruin pakket met heel veel kalk- en baksteenbrokjes (I/A//YZ/14=15). De resterende 9 meter, in het westelijke gedeelte van de sleuf, werd een grote betonnen plaat blootgelegd met in het midden een olieput (Afb. 8). Door praktische omstandigheden was het niet mogelijk om deze plaat te verwijderen en dieper te graven.

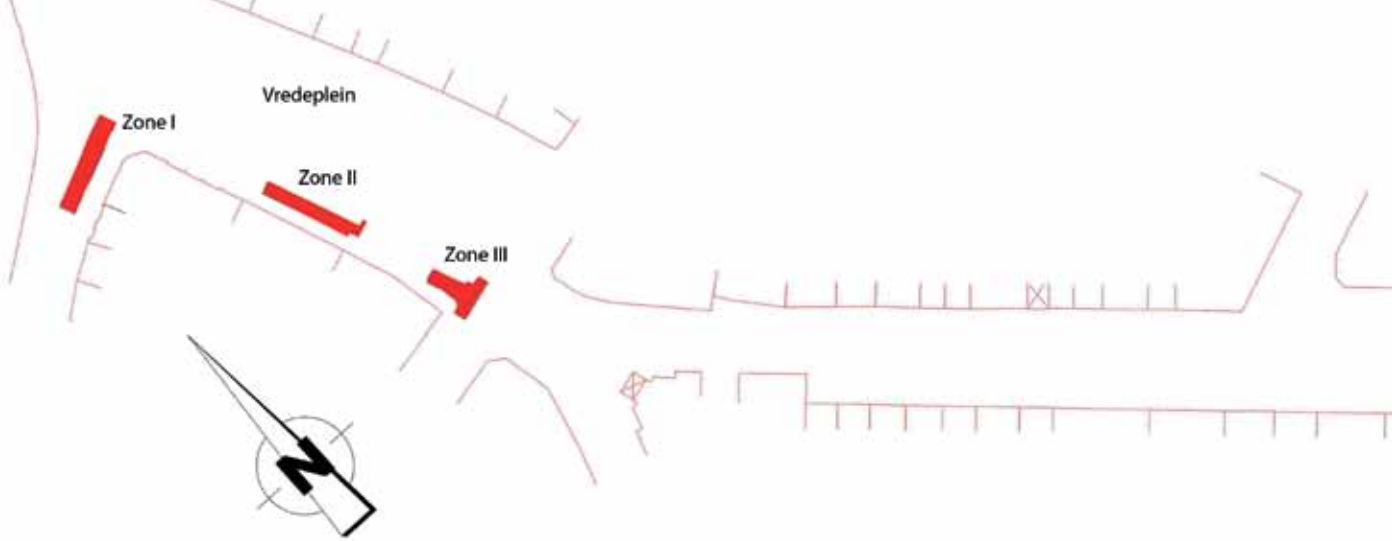
Reeds tijdens het afgraven werd duidelijk dat de sleuf in de grachtvulling gelegen was en het YZ-profiel de belangrijkste informatie zou opleveren. Lokaal werd in het middengedeelte van de sleuf nog 1 bakbreedte machinaal verdiept en getracht de bodem van de gracht te bereiken. Uit veiligheidsoverwegingen werd gestopt op een diepte van ca. 3,5 meter onder straatniveau (Afb. 9). Op deze diepte werd niet de moederbodem bereikt maar een volgende puinlaag vol baksteen (I/A//YZ/29). Iets meer oostelijk, ca. 5 meter verder, werden deze pakketten eveneens aangetroffen (profiel I/A//Y'Z' en I/A//AB), zij het op veel geringere diepte, wat ons kan doen veronderstellen dat hiermee de hellingsgraad van de gracht kan gereconstrueerd worden.

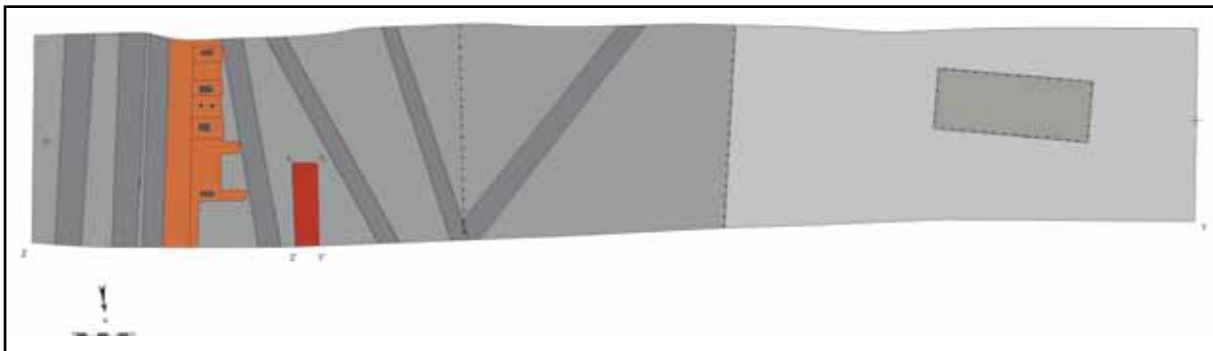
Afbeelding 8: Betonnen plaat met olieput in Zone I.

Afbeelding 9: Detail van de opvullingslagen van de gracht.

Figuur 17: Locatie van de verschillende onderzochte zones.

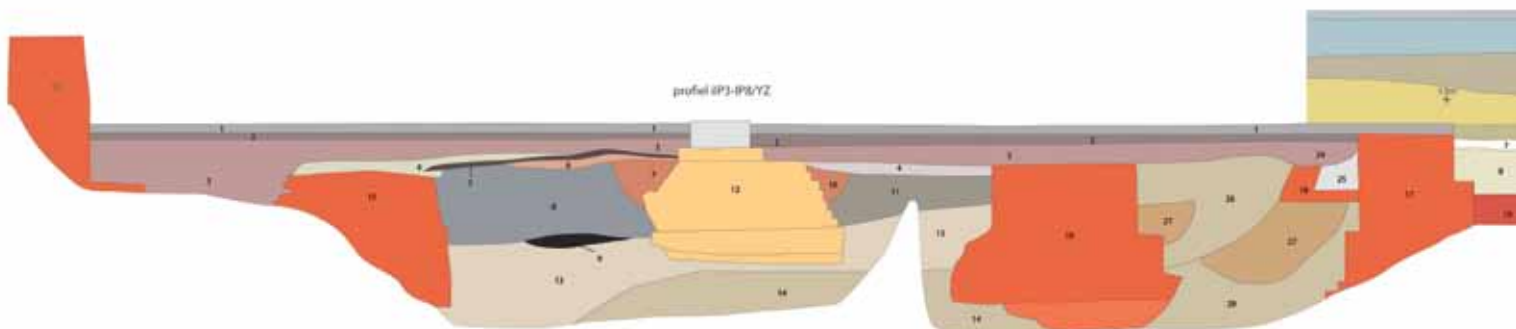
Figuur 18: Grondplan van zone I op het Vredeplein.

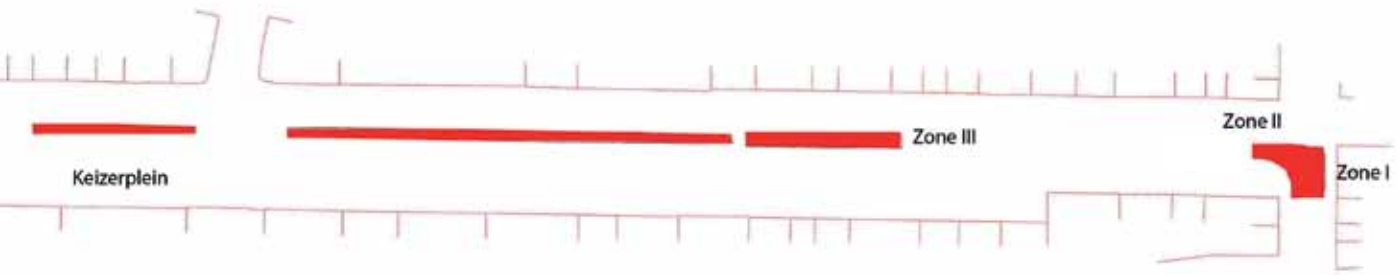
7.1.1.2. Bespreking van de resultaten

Door het profiel I/A//YZ te combineren met het profiel IP3-IP8/A//YZ (Fig. 19), werd een volledig beeld bekomen van de vulling en het verloop van de stadsgracht. De pakketten in de gracht leverden helaas geen dateerbare vondsten op. De opgevulde gracht wordt afgedekt en doorsneden door enkele recente lagen en puinkuilen, die in verband te brengen zijn met de bouw of afbraak van de 20ste-eeuwse gebouwen en latere bestrating. Ook verschillende muurfragmenten kunnen aan deze huizen toegewezen worden (Afb. 10).

In de gracht werden een aantal relatief dikke (tussen 0,7 en 1 meter) bakstenen muren (Afb. 11) waargenomen. Het ontbreekt echter ook hier aan dateerbaar materiaal dat meer informatie zou kunnen geven omtrent deze structuren. Er zijn verschillende interpretaties mogelijk, maar naar alle waarschijnlijkheid betreft het hier de restanten van verschillende bastioneringswerken.

Figuur 19: Profiel YZ, op de stadsgracht.

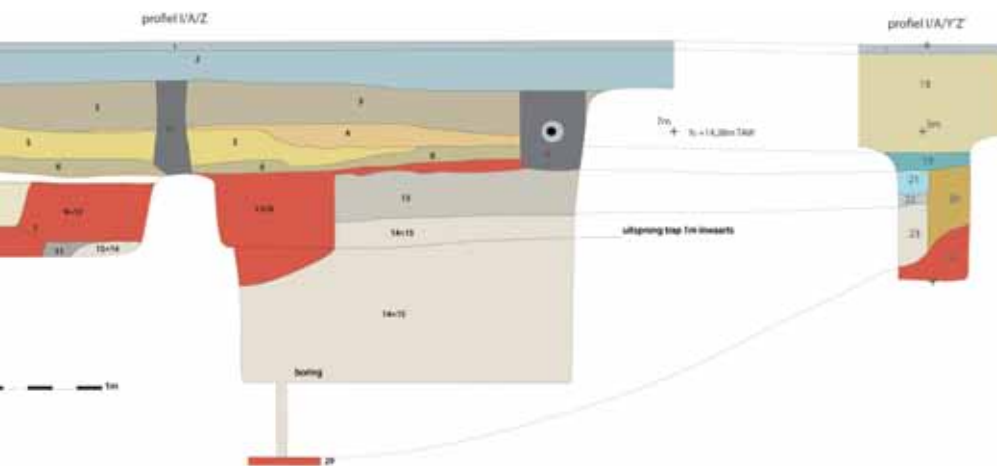

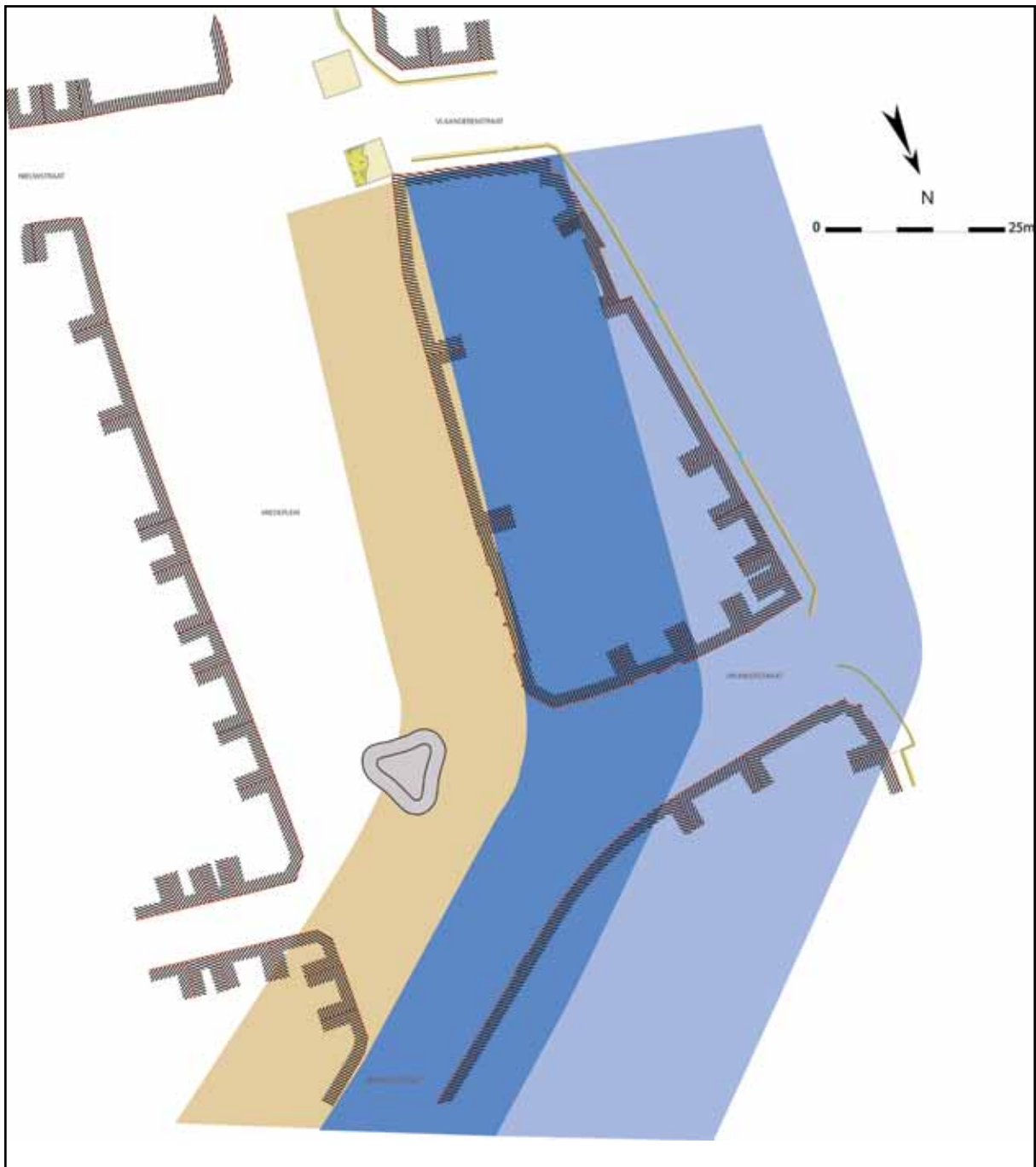

Afbeelding 10: Muurresten van 20ste-eeuwse gebouwen aan het Vredeplein.

Afbeelding 11: Dikke bakstenen muren in de vulling van de gracht.

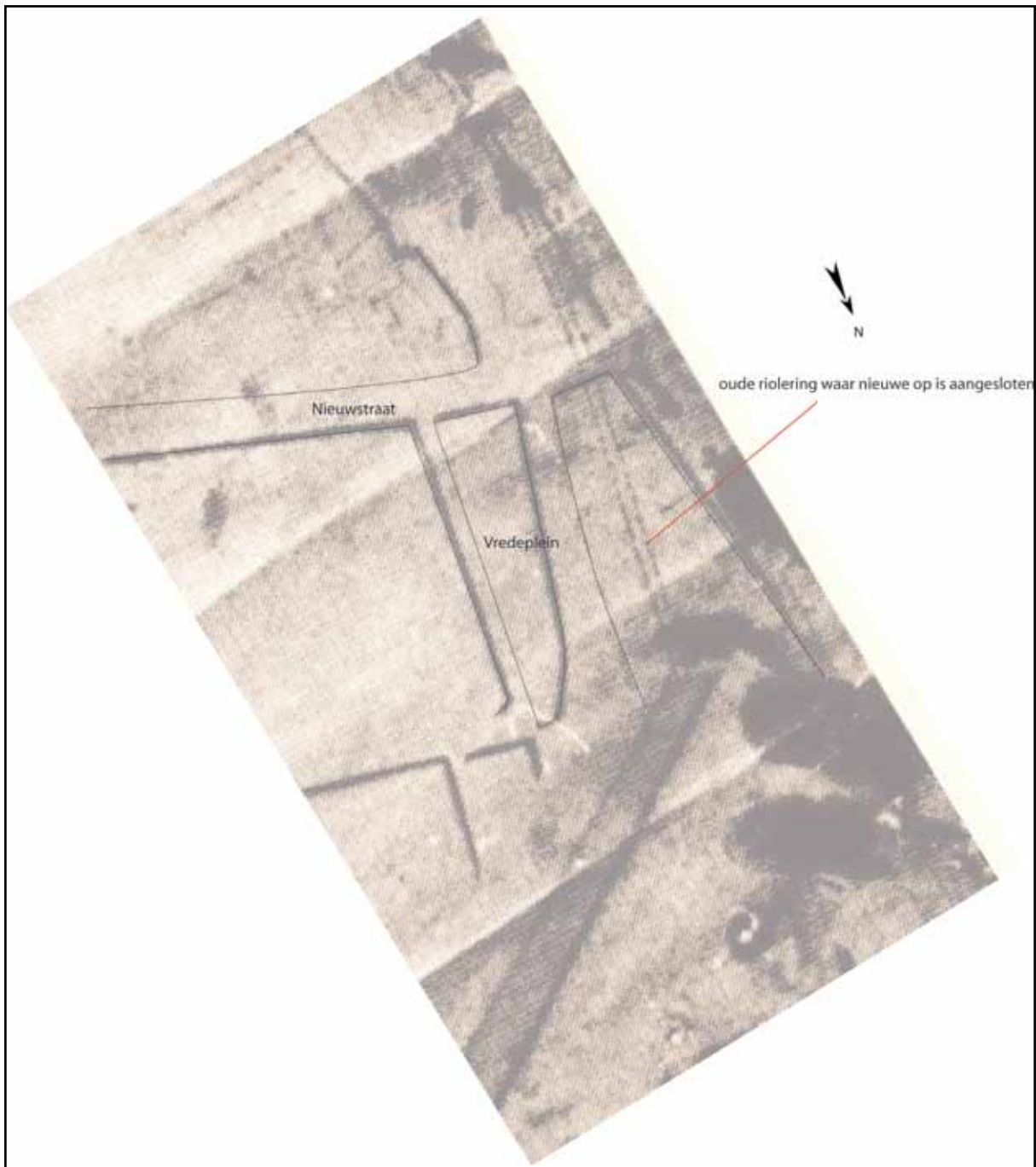

Figuur 20: Reconstructie van de ligging van wal (bruin) en gracht (minimumbreedte donkerblauw; maximumbreedte lichtblauw).

Tijdens één van de werfcontroles gedurende de rioleringswerken was duidelijk zichtbaar dat de gracht een bocht vertoonde. Op basis van de combinatie van alle informatie kon een hypothese geformuleerd worden aangaande het verloop van de gracht (Fig. 20). Deze hypothese suggereert dat de gebouwen aan de westzijde van het Vredeplein op de stadsgracht zijn opgericht en de straat zelf te situeren is op de wal. De Vrijheidsstraat ten noordwesten van het plein zou dan wel op de stadsgracht gelegen zijn evenals de stedelijke freinetschool de notelaar ten noorden van het Vredeplein.

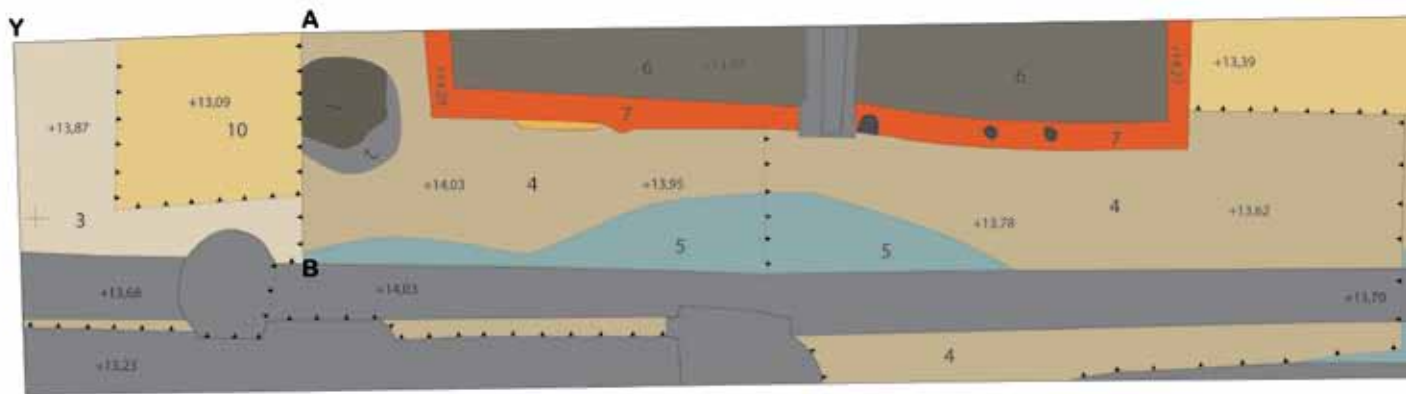
De hellingsgraad voor de binnenste oever van de stadsgracht kan gereconstrueerd worden op basis van de verschillende gegevens uit de profielen (cfr. supra), en bedraagt met name ca. 23°. De bodem van de gracht kon slechts op één plaats vastgesteld worden, namelijk tijdens de werfcontrole van IP3-IP8. Op basis van deze beide gegevens kan de oorspronkelijke maximale diepte van de gracht verondersteld worden op ca. 5 meter onder het huidige straatniveau.

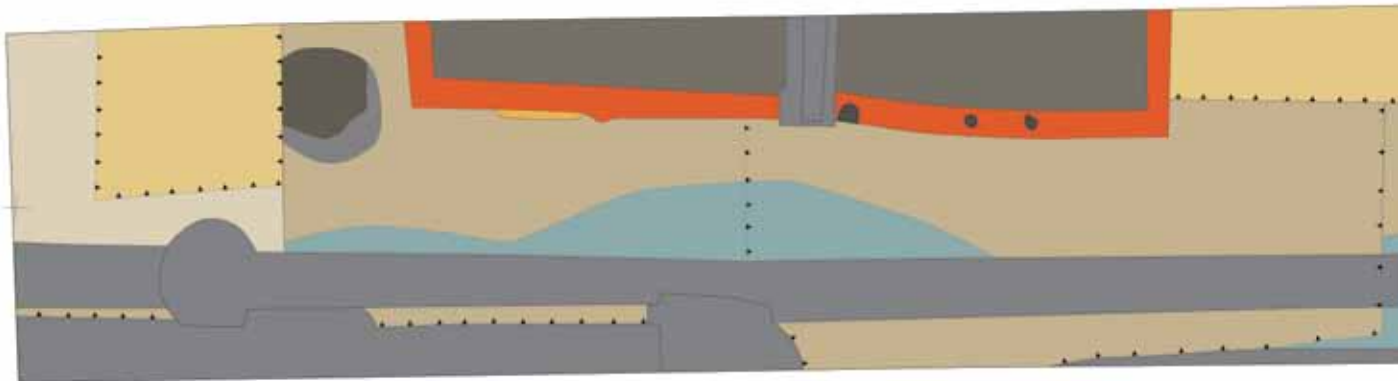
Figuur 21: Plan uit de periode 1815-1820 met aanduiding van een oude riolering. (Bron: Stadsarchief Aalst).

De breedte van de gracht kon tijdens het huidige onderzoek niet vastgesteld worden, maar kan op basis van enkele gegevens wel verondersteld worden. Op een situatieplan van Aalst uit 1815-1820 wordt een oude open riolering afgebeeld (Fig. 21). Dit kan beschouwd worden als het laatste restant van de oude stadsgracht die omstreeks 1844 omgevormd werd tot gesloten riolering. De oude riolering bevindt zich op een diepte van 5 meter. Dit komt overeen met de veronderstelde maximale diepte van de gracht. (cfr. *supra*)

Afhankelijk van de manier waarop de stadsgracht geleidelijk aan is ingedamd kan dit restant van de gracht zich in het midden of aan één van de randen van de oorspronkelijke gracht bevinden. Daar de afstand tussen deze oude riolering en het opduiken van de gracht aan de binnenzijde reeds ca. 28 meter beslaat, kan een minimale breedte van 30 meter verondersteld worden. Indien de riolering centraal in de oorspronkelijke gracht zou aangelegd zijn, dan kan de gracht een maximale breedte van 60 meter hebben gehad.

Figuur 22: Grondplan A van zone II op het Vredeplein.

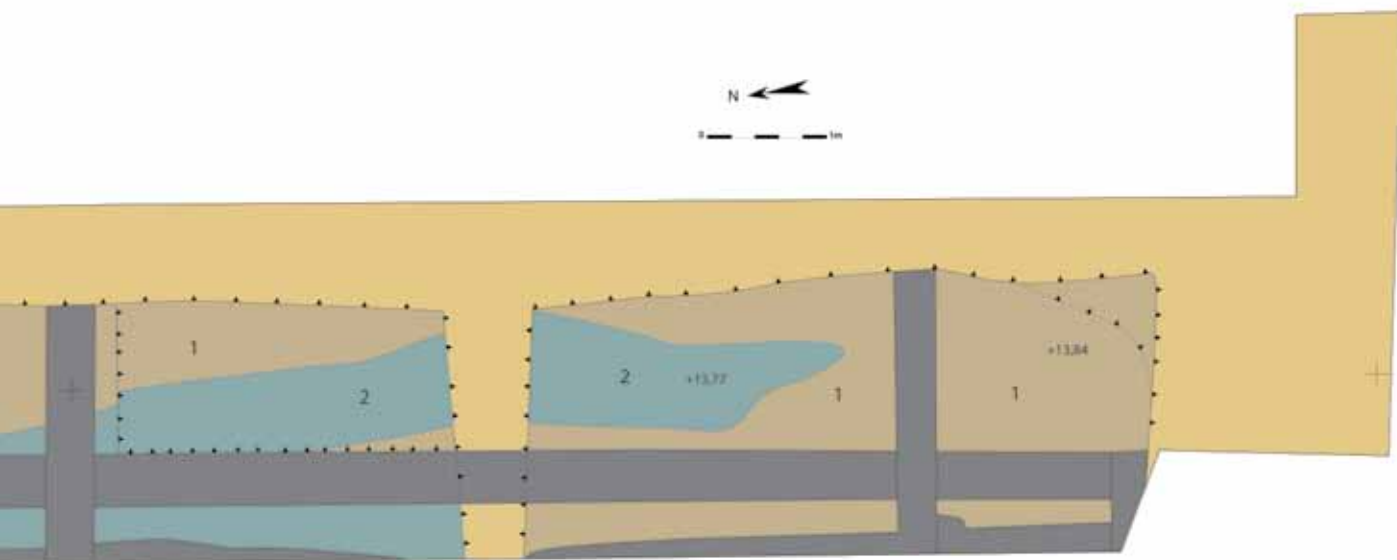
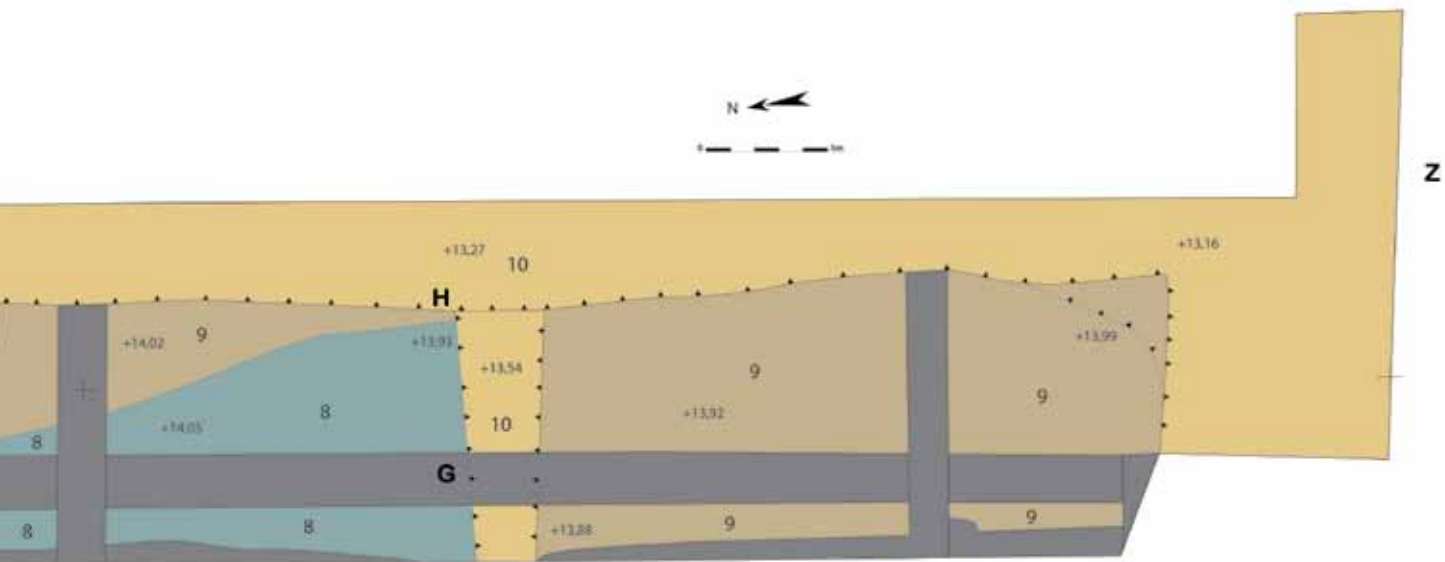
Figuur 23: Grondplan B van zone II op het Vredeplein, alleen de nieuwe sporen zijn genummerd.

Belangrijk bij dit verhaal is wel dat de gracht en de verschillende muren niet gedateerd konden worden door de archeologische gegevens. Het is dus goed mogelijk dat de geregistreerde restanten afkomstig zijn van de recentste fase in de verbouwing van de stadsverdediging. Of ze ook de laatmiddeleeuwse situatie weerspiegelen kon tijdens het huidige onderzoek niet achterhaald worden.

7.1.2. Zone II

7.1.2.1. Inleiding

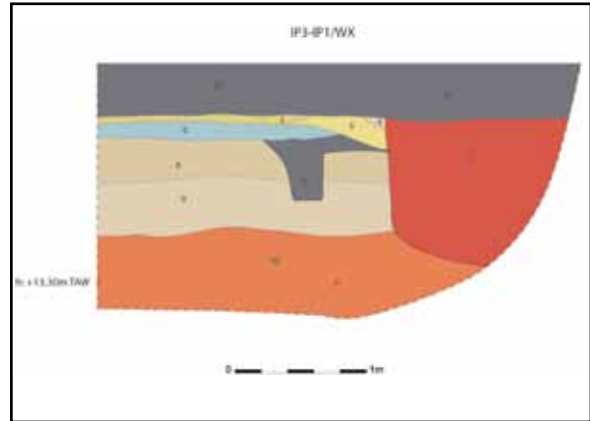
Deze sleuf (Afb. 12 en Fig. 22 & 23) werd afgegraven tot op ca. 60 cm onder het straatniveau. Dit is het niveau van de middeleeuwse ploeglaag. Langsheen het YZ-profiel werd met een smalle bak van ongeveer 70cm breed een profiel gegraven door de kraan. Op sommige plaatsen werd lokaal manueel verdiept om een beter beeld te verkrijgen. De middeleeuwse ploeglaag werd gedeeltelijk gerecupereerd en later gezeefd teneinde een zo goed mogelijke datering te bekomen voor deze laag.

Afbeelding 12: Overzichtsfoto van zone II op het Vredeplein.

Afbeelding 13: De akkerlaag op het hoogste punt.

Figuur 24: Profiel IP3-IP1/A//WX, tussen inspectieput 1 en 3.

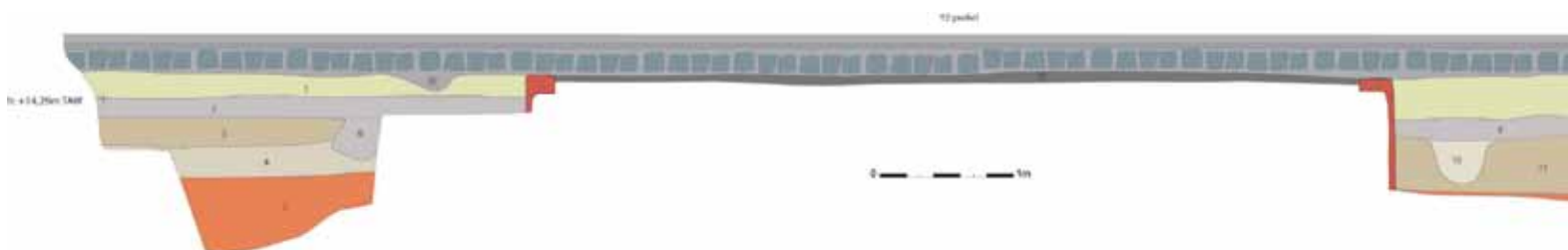
7.1.2.2. Bespreking van de resultaten

Over de gehele oppervlakte van de sleuf werd een oude akkerlaag (II/A/3) aangetroffen. Deze was afgedekt door een laag die kan toegewezen worden aan de opwerping van de stadswal (cfr. *infra*). Dit verklaart waarom deze laag hier zo goed bewaard is. Immers, de afdekking door een wallichaam voorkwam dat latere vergravingen de akkerlaag bereikten. De laag was, zowel op de locatie van de inspectieputten als in zone II, gemiddeld 50 tot 60 cm dik. Opvallend was bovendien dat ze geleidelijk aan afhelde naar het zuiden toe. Op het hoogste punt, in profiel IP3-IP1/A//WX (Fig. 24 en Afb. 13) bevindt

Afbeelding 14: De akkerlaag in profiel YZ en het aardewerk dat hierin is aangetroffen.

Figuur 25: Profiel II/A//YZ.

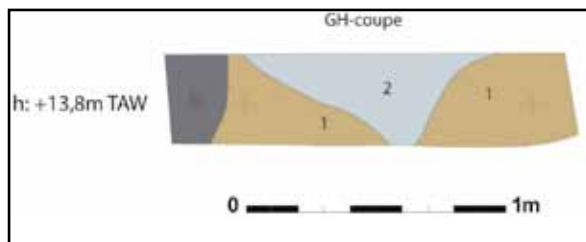
ze zich op 14,40 meter TAW, terwijl in het noordelijk en zuidelijk deel van profiel II/A//YZ de hoogte respectievelijk 14,29 en 14,09 meter TAW is (Fig. 25). Het materiaal, gerecupereerd uit dit pakket, bevatte o.a. lokaal hoogversierd aardewerk en is te dateren in de eerste helft van de 13de eeuw (Afb. 14). De ploeglaag vertoont, naast een uitlogingslaag, 2 variaties in kleur (grijs en bruin) (Afb. 14) waarvoor geen duidelijke verklaring kon worden gevonden. Betreft het twee verschillende akkerlagen of 1 ploeglaag met lokaal een kleurverandering? Voor de datering van de eerste walopwerping geeft dit echter geen problemen.

Afbeelding 15: Onregelmatig lang blauw gekleurd spoor II-A-5.

Afbeelding 16: Coupe op II-A-5.

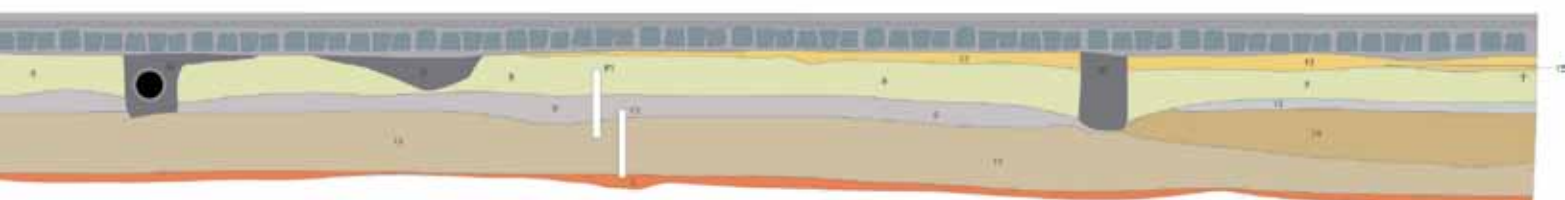
Figuur 26: Coupe GH op II-A-5.

Aan de oostzijde van de sleuf bevindt zich een onregelmatig, lang, blauw gekleurd spoor, waarvan aanvankelijk werd gedacht dat het een reductiefenomeen betrof, veroorzaakt door de nabijheid van de vele leidingen parallel langs de sleufwand. Pas na het verdiepen en het maken van een profiel werd duidelijk dat het hier hoogstwaarschijnlijk een greppel (II/A/5) (Fig. 26 en Afb. 15 & 16) betrof. Deze was over een afstand van ongeveer

15 meter te volgen en had een noord-zuid oriëntatie en een breedte van 1 meter. Het materiaal dat kon gerecupereerd worden uit deze greppel heeft dezelfde datering als de vondsten uit de ploeglaag, namelijk eerste helft 13de eeuw.

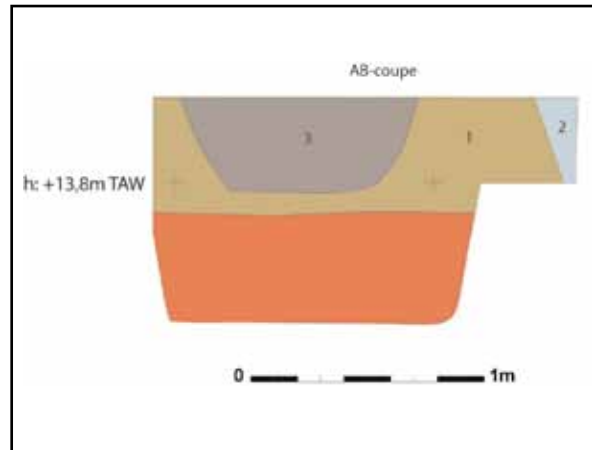
De akkerlaag wordt afgedekt door een compacte laag (II/A//XY/2) (Afb. 14) die tussen 15 en 30 cm dik bewaard is gebleven. Het pakket bestond uit verspitte grond afkomstig van de ploeglaag en de daaronder liggende moederbodem. Dit doet vermoeden dat het hier om de stadswal gaat die werd opgeworpen met grond afkomstig van het graven van de gracht. Uit dit pakket zijn slechts drie wandfragmentjes grijs aardewerk gerecupereerd waardoor een datering niet mogelijk was.

De opgave van de wal op deze plaats kan gedateerd worden op basis van een cirkelvormige kuil (II/A/1) (Fig. 27 en Afb. 17) met vondsten uit de 14de-15de eeuw en gelegen in het noordelijk gedeelte van de zone. Deze was ingegraven in de ploeglaag en bevatte wat baksteenpuin en schelpengruis. De kuil moet dateren van na de opwerping van de wal, maar dit impliceert dan tevens dat de wal gedurende de

Afbeelding 17: Coupe op II/A/1.

Figuur 27: Coupe op II/A/1.

14de-15de eeuw lokaal terug moet verwijderd zijn.

Misschien verband houdend met een veranderende situatie rond de Gentse poort?

Tenslotte zijn op verschillende historische kaarten gebouwen te zien die ooit op het Vredeplein hebben bestaan. Ook in de 19de eeuw was dit het geval en hiervan werd tijdens het onderzoek in zone II een restant aangesneden. Het gaat om een kelder (II/A/7) (Afb. 18) die pas na WOII is afgebroken.

Afbeelding 18: Muurwerk van kelder II/A/7.

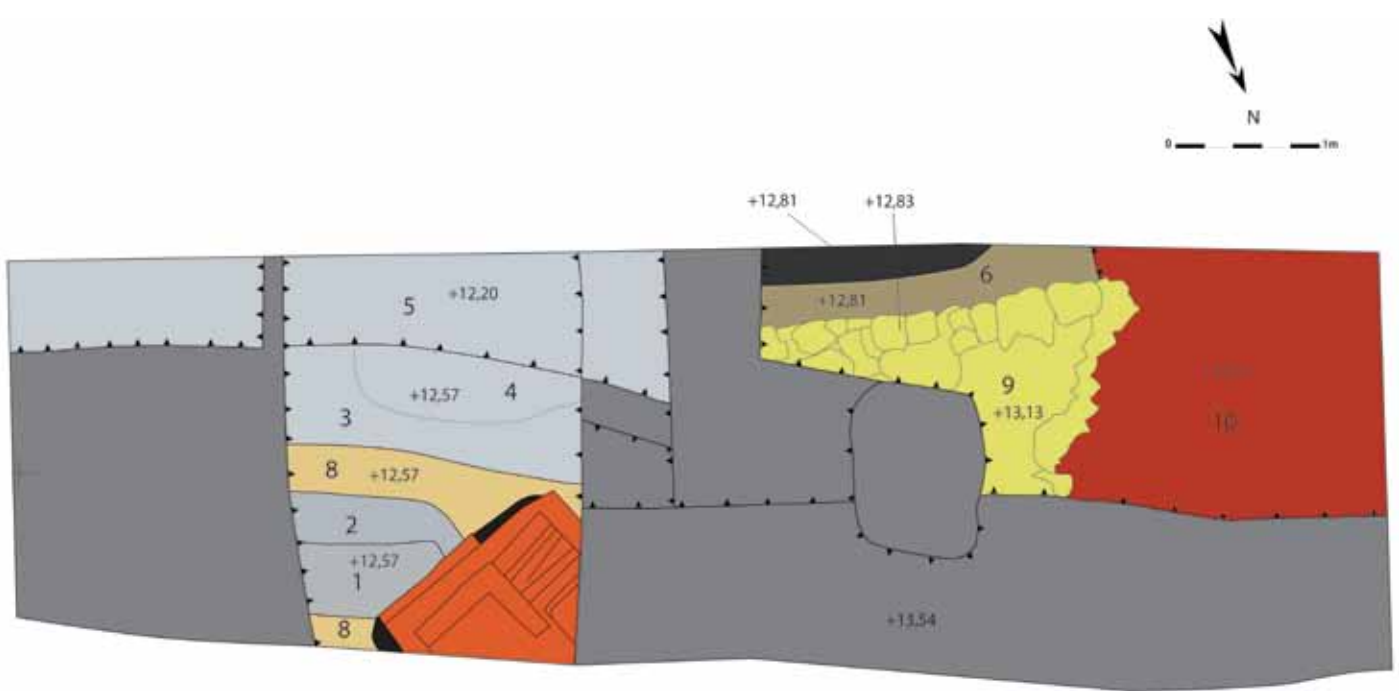
7.1.3. Zone III

7.1.3.1. Inleiding

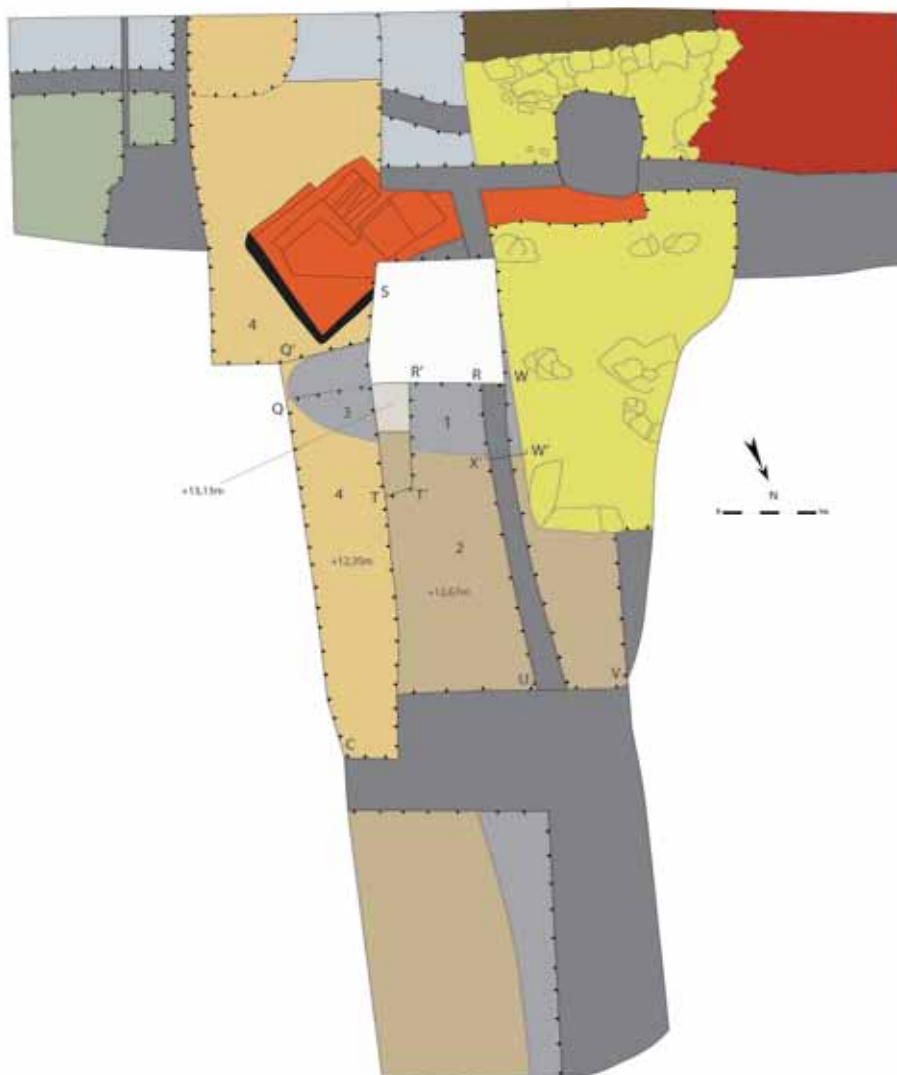
In eerste instantie werd een zuidoost-noordwest georiënteerde sleuf (Fig. 28 & 29) gegraven van ongeveer 10 bij 2,5 meter. Na het verwijderen van de kasseilaag kon nog tot op een diepte van ongeveer 0,5m machinaal worden afgegraven. Daarna diende alles met de hand te gebeuren door de grote hoeveelheid kabels en leidingen die aanwezig waren in de sleuf.

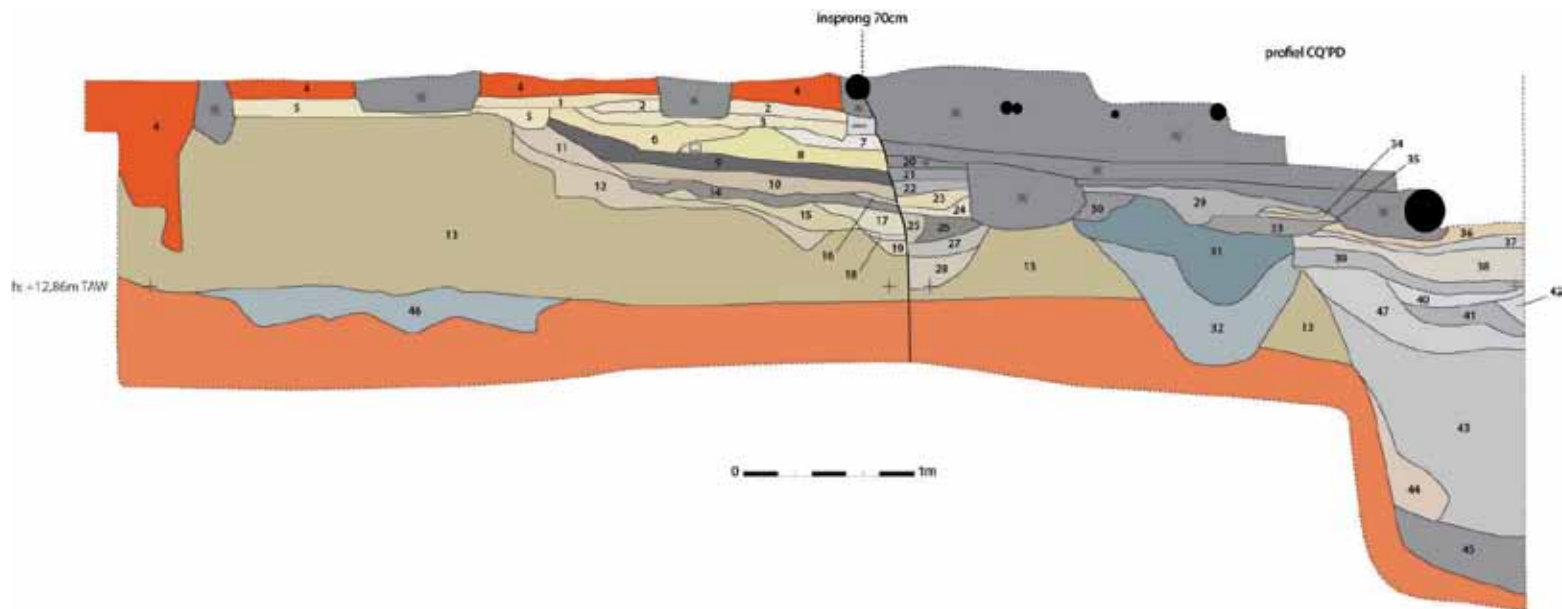
Afbeelding 19: Luchtfoto van zone III.

Figuur 29: Grondplan C van zone III.

Figuur 31: Grondplan E van zone III.

Figuur 32: Profiel CQ'PD met de ploeglaag (nr. 13), III/B/10 (oa. nr. 43) en III/C/1 (oa. nr. 32).

Gedurende deze eerste fase in de opgraving werd een gedeelte van een muur in kalk- en zandsteen aangetroffen waarvan duidelijk was dat deze een hoek in noordelijke richting maakte. Deze muur werd geïnterpreteerd als zijnde onderdeel van de middeleeuwse poort en dus werd beslist om de bestaande sleuf uit te breiden teneinde deze muur over een grotere oppervlakte vrij te kunnen leggen. De uitbreiding (Fig. 30 & 31) bestond uit een 9 bij 3,5 meter grote zuidwest-noordoost georiënteerde sleuf direct aansluitend op de eerste sleuf. Hierdoor werd er uiteindelijk ongeveer 70m² afgegraven en kreeg zone III een T-vorm (Afb. 19).

Hieronder worden de verschillende archeologisch relevante contexten besproken. Tijdens de opgraving kwamen verschillende kuilen/grachten aan het licht alsook de restanten van een stenen fundering, resten van een mogelijke weg en de middeleeuwse ploeglaag (cfr. *supra*).

Afbeelding 20: Profiel CQ'PD met links de ploeglaag.

7.1.3.2. Bespreking van de resultaten

Ook hier is de middeleeuwse ploeglaag (III/D/5) aan het licht gekomen. Echter, daar waar in zone II het restant is aangetroffen van wat als de stadswal wordt geïnterpreteerd, is deze hier niet zichtbaar of als dusdanig herkend. Uit de akkerlaag kon geen materiaal gerecupereerd worden gezien het grotendeels machinaal afgraven. De ploeglaag is hier gemiddeld ongeveer 1 meter dik (Fig. 32 en Afb. 20). De top van de laag bevindt zich op ca. 13,86 meter TAW. Dit is 30 cm lager dan in het noorden van zone II (zie profiel II/A//YZ en III/E//CQ'PD) en valt te verklaren door het afhellende reliëf van noord naar zuid.

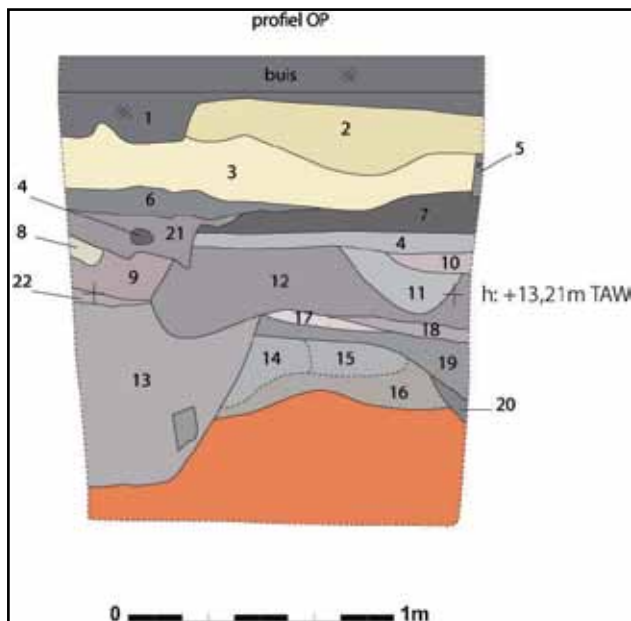

Afbeelding 21: Coupe op III/B/10 en het aardewerk dat in dit spoor is aangetroffen..

Afbeelding 22: Coupe op III/C/1.

In het zuidelijke gedeelte van de zone werd een gracht (III/B/10) (Fig. 32 en Afb. 21) aangetroffen waarvan de afmetingen niet volledig konden vastgesteld worden. De bovenste 70 cm van de grachtvulling is gekenmerkt door een grote gelaagdheid met o.a. inspoelingslaagjes, terwijl het onderste gedeelte samengesteld is uit een homogeen fijn zandlemig pakket. Mogelijk gaat het hier om een drainagegracht langs de weg. Dergelijke steile wanden zijn perfect mogelijk voor een gracht. Soms zijn ze in dat geval wel beschoeid met houten planken.⁴⁸ Het materiaal dat in deze context werd aangetroffen kan in de 13de-14de eeuw gedateerd worden.

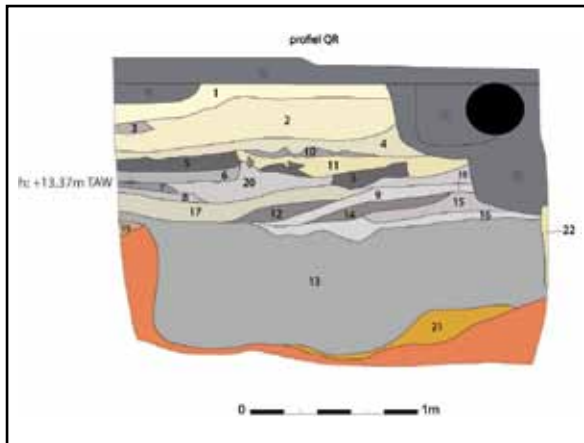

Figuur 33: Profiel op kuilencomplex III/D/8.

Deze gracht doorsnijdt een ander spoor (III/C/1) (Fig. 32 en Afb. 22). Dit spoor vertoont een symmetrisch V-vormig profiel en bestaat uit 2 fijne zandlemige opvullingspakketten. Door een gebrek aan voldoende ruimtelijke informatie is het niet zeker of we hier te maken hebben met een gracht of een (ontginnings)kuil, al is een gracht meer waarschijnlijk. Mogelijk betreft het hier zelfs een drainagegracht van de oude middeleeuwse weg Brugge-Keulen. Het materiaal uit deze context, waaronder een fragmentje rood beschilderd aardewerk, wordt vóór de 13de eeuw gedateerd.

Centraal in zone III ligt een kuilencomplex (III/D/8) (Fig. 33) dat op basis van de profielen niet verder kan onderverdeeld worden, maar

⁴⁸ Recent stelde SOLVA in Oudenaarde-Tussenbruggen een gelijkaardige situatie vast.

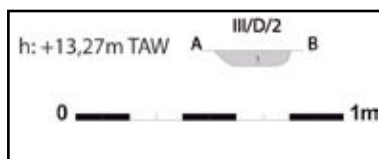
Figuur 34: Profiel QR met kuil III/D/7.

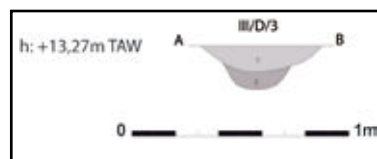
Afbelding 23: Gedeelte van de coupe op III/D/7.

dat met zekerheid kan toegewezen worden aan verschillende kuilen en mogelijk zelfs een greppel. Het gerecupereerde materiaal dateert uit de 13de tot 14de eeuw.

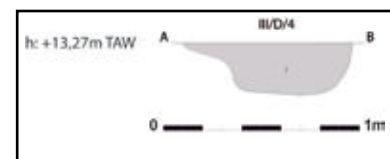
Midden in de zone werd een kuil (III/D/7) (Fig. 34 en Afb. 23) aangesneden waarvan de oorspronkelijke afmetingen niet konden achterhaald worden. Onderaan in de kuil bevond zich een pakket van verbrande leem. Ook deze kuil is mogelijk in verband te brengen met leemontginning. De vulling was homogeen grijsig bruin en bevatte enkele scherven aardewerk waaronder 1 randfragment van een kom. Ook deze context werd gedateerd in de 13de-14de eeuw.

Figuur 35: Coupetekening van III/D/2.

Figuur 36: Coupetekening van III/D/3.

Figuur 37: Coupetekening van III/D/4.

Afbelding 24: Kalk- en zandstenen constructie III/B/2.

Afbeelding 25: Coupe op context III/D//IJ/8.

Afbeelding 26: Coupe op context III/B/3 en het aardewerk dat .

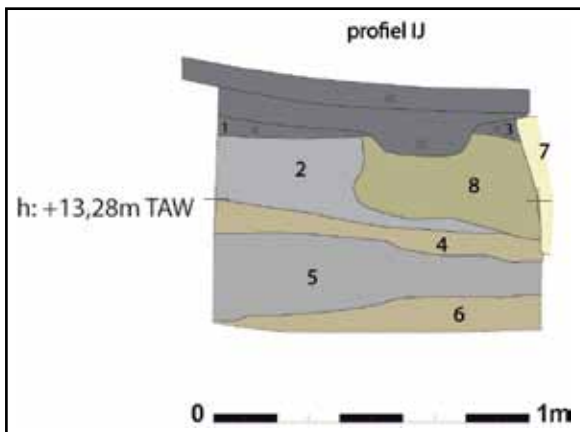
Daarnaast werden in vlak D (III/D/2, 3 en 4) (Fig. 35 t.e.m. 37) nog drie kleine kuiltjes aangetroffen, waarvan 1 kan geïnterpreteerd worden als paalspoor, met een fijne zandlemige vulling en homogeen grijze kleur. Twee van deze contexten bevatten fragmenten grijs aardewerk.

Naast de zojuist besproken kuilen en/of grachten is ook nog een kalk- en zandstenen constructie (III/B/2) (Afb. 24) blootgelegd. Deze situeert zich in de zuidwestelijke hoek van zone III.

De structuur, gemiddeld 40 tot 80 cm diep bewaard, bestond uit een parement van relatief grote kalkzandstenen dat opgevuld was met iets kleinere kalkzandsteenbrokken en kalkmortel. Enkel de oostelijke zijde kon volledig bloot gelegd worden en meet 5,4 meter. Aan de westkant was deze structuur vergraven door een grote puinkuil (III/B/1) waardoor de volledige noord-zuid afmeting niet achterhaald kon worden. Vermoedelijk betreft het wel een vierkante of rechthoekige structuur.

Het verschil in diepte van de fundering kan te wijten zijn aan het feit dat op het ogenblik van de bouw de verschillende onderliggende kuilen nog niet gestabiliseerd waren en dat men dus een stevigere en dikkere fundering nodig achtte om de bovenbouw te kunnen dragen.

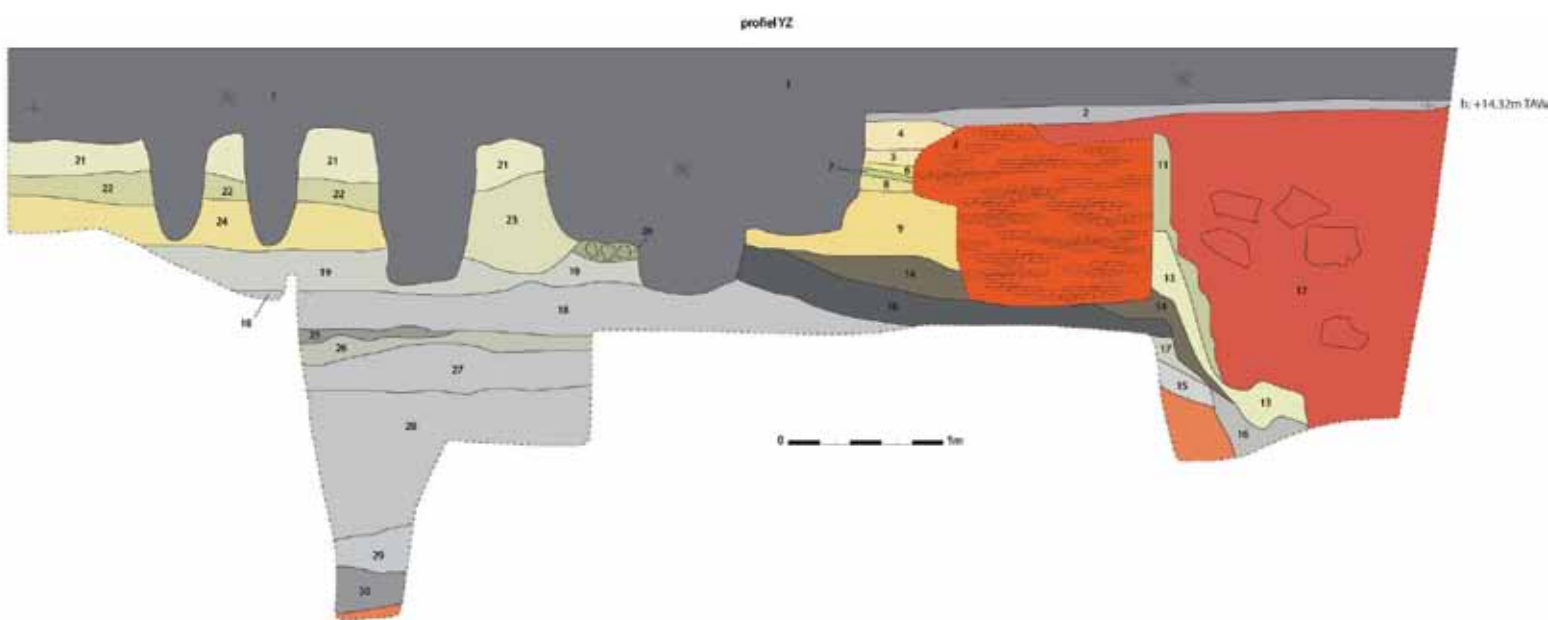
Aanvankelijk werd gedacht dat context III/D//IJ/8 (Fig. 38a en Afb. 25) en context III/B/3 (Afb. 26) als funderingssleuf konden geïnterpreteerd worden,

Figuur 38a: Profiel III/D//IJ met oa. context III/D//IJ/8.

respectievelijk voor de oostelijke en voor de zuidelijke kant van de constructie. Verder onderzoek en bijkomende informatie van andere profielen (III/D//QR en III/D//MN) wees echter uit dat de toren eerder gezet is zonder funderingssleuf en dat de eerder genoemde contexten dan ook ouder zijn dan de fundering en mogelijk toebehoren aan kuilen. De datering van III/B/3 is op basis van 1 kogelpot randfragment en een mogelijk fragmentje hoog versierd aardewerk te plaatsen in de tweede helft van de 12de tot de 13de eeuw. Door het weinige materiaal uit deze context kan echter niet uitgesloten worden dat het hier om verspit materiaal gaat.

Stratigrafisch gezien is deze structuur jonger dan de kuilen/grachten waar reeds melding van werd gemaakt. Zo loopt leemwinningskuil III/B/10 door onder deze muur en daar gracht/kuil III/C/1 ouder is dan III/B/10, is deze dus ook ouder dan III/B/2. Kuilen III/D/8 en 7 worden doorsneden door deze structuur. Kuil III/D//MN/5 is eveneens ouder dan constructie III/B/2 aangezien hij zich onder III/B/3 bevindt die ofwel gelijktijdig, ofwel ouder is dan de aanleg van de fundering. Doordat sommige kuilen een datering hebben in de 13de tot 14de eeuw kan niet worden uitgesloten dat deze constructie iets later dateert dan de vroegste fase van de tweede stadsomwalling van Aalst aangezien deze te dateren

Figuur 38b: Profiel YZ in zone III.

is in de eerste helft van de 13de eeuw op basis van de datering van de ploeglaag in zone II (cfr. *supra*). In profiel YZ (Fig. 38b) zijn, direct onder de huidige asfaltbaan en de daar onderliggende kasseilaag, een aantal lagen te herkennen, gegroepeerd in context III/A//YZ/4, die mogelijk kunnen geïnterpreteerd worden als zijnde nivelleringslagen voor een oude weg. Deze context is echter enkel in profiel YZ en XY te zien en er is geen materiaal voorhanden dat deze lagen kan dateren. Wel is duidelijk dat deze context gelegen is bovenop de gracht III/B/10 die te dateren is in de 13de-14de eeuw.

Afbeelding 27: Geofysische prospectie op het Keizersplein.

7.2. KEIZERSPLEIN - VOORONDERZOEK: GRONDRADARONDERZOEK EN BORINGEN

7.2.1. Inleiding grondradaronderzoek

Hoewel de vele beschikbare iconografische bronnen veel informatie bieden, konden ze toch niet perfect gegeorefereerd worden, waardoor een correcte lokalisatie van de stadsmuur, torens en poorten niet mogelijk was. Op het tracé van circa 500 m zouden volgens deze kaarten, twee poorten, zes à zeven torens en een muur met wal en gracht moeten zitten. Het leek dan ook aangeraden om als vooronderzoek een geofysische prospectie in te plannen. Deze werd uitgevoerd door dr. Lieven Verdonck van de UGent (Afb. 27). Hiermee zou het mogelijk moeten zijn om zware massieven die nog aanwezig zijn in de ondergrond op te sporen. Het uiteindelijke doel van deze prospectie was om de relevante zones voor onderzoek gemakkelijker te kunnen afbakenen. Zo zouden mobiliteitsproblemen en een langdurig archeologisch onderzoek vermeden kunnen worden. Omdat het volledige Keizersplein hiervoor verkeersvrij diende te zijn (geen rijdend verkeer en geen geparkeerde auto's) werd beslist dit onderzoek 's nachts (juni 2013) te laten doorgaan.

7.2.2. Resultaten georadaronderzoek

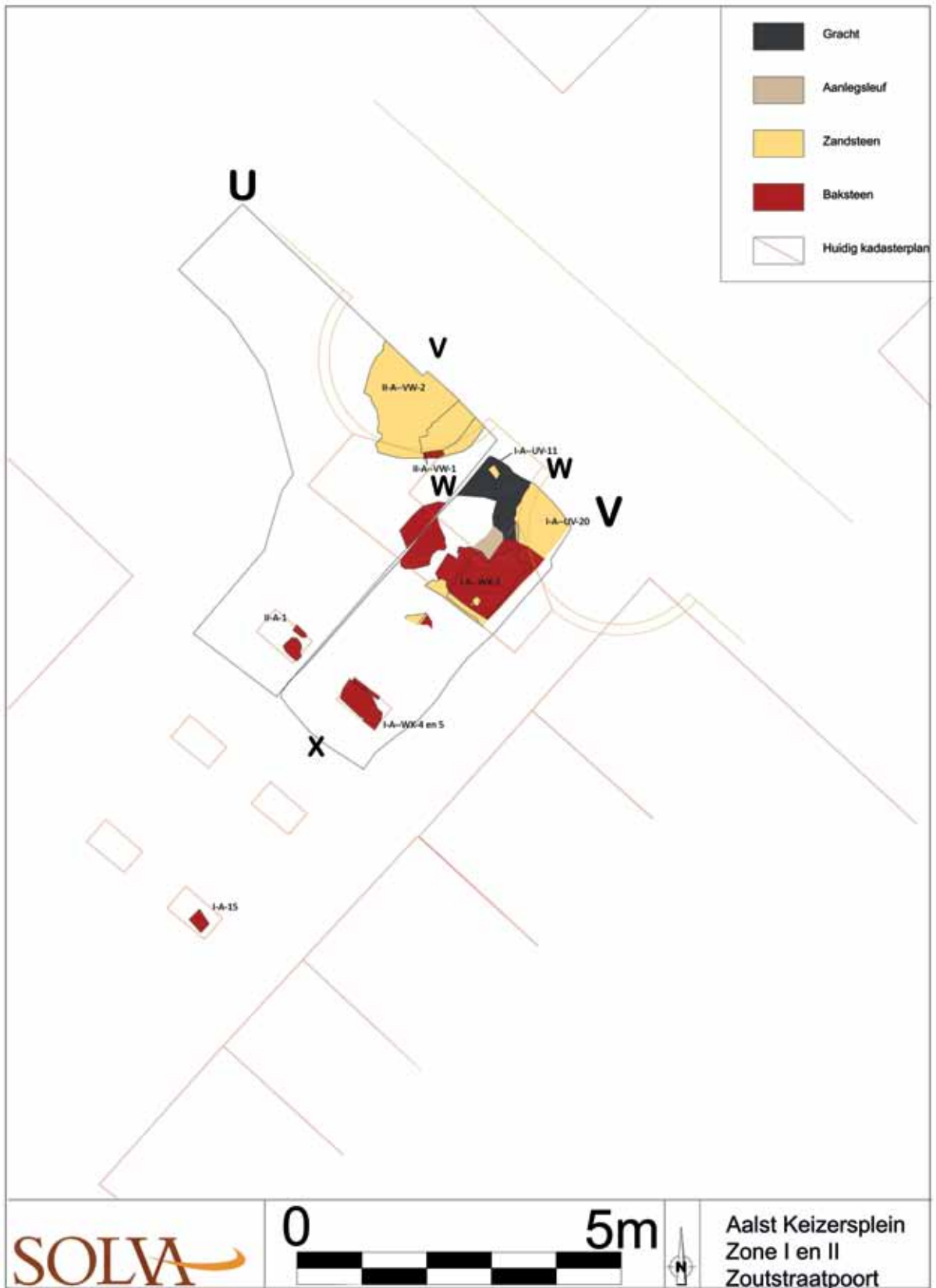
De resultaten van dit onderzoek⁴⁹ zijn gevisualiseerd op een reeks van zogenaamde *dept slices*. Deze scans zijn per 5 cm diepte genomen en bieden een blik op de bodem tot 1,2 m diep t.o.v. het loopvlak van het Keizersplein. De lichte zones op de *dept slices* zijn de zones waar de georadargolven werden weerkaatst door een verschillend vochtgehalte in de bodem (bijvoorbeeld stenen structuren of nutsleidingen). De donkere zones daarentegen verwijzen naar weinig tot geen weerkaatsing.

Opvallend is dat op de ondiepe *slices* (Afb. 28) vrijwel alle nutsleidingen en andere recente ingrepen in de bodem (zoals nieuwe asfaltlagen, putdeksels, waterslikkers) zijn gereflecteerd. Ook dieper liggende nutsleidingen zijn te zien op de *slices*, tot op een diepte van 1 m. Andere reflecties die niet overeenstemmen met bestaande nutsleidingplannen, verwijzen door hun geringe diepte van amper 30 cm ook naar één of andere recente verstoring. Slechts enkele niet-lineaire reflecties zijn te zien tot op grotere diepte, maar het is niet duidelijk of dit ook archeologische sporen zijn. Aan beide kanten van de bomenrijen is een licht verhoogde reflectie zichtbaar, wat zou kunnen gelinkt worden aan de stadgracht. Uit alle *slices* lijkt het zeer aannemelijk dat, indien er archeologische massieven in de bodem onder het Keizersplein zouden zitten, deze zich bevinden op een grotere diepte dan 1 m.

7.2.3. Boringen

Gecombineerd met deze prospectie, zijn ook boringen uitgevoerd ter hoogte van de groenzone op het Keizersplein. Omdat de bodem tussen de bomen door de beperkte ruimte niet kon geprospecteerd worden a.d.h.v. het grondradaronderzoek, is beslist tussen de bomen manuele boringen uit te voeren. Op deze manier is getracht een zicht te krijgen op de opbouw van de bodem waar de restanten van de stadsmuur en -torens volgens de iconografie horen te zitten. Uit alle 16 boringen blijkt de bovenste 33 tot 50 cm uit een humeus pakket te bestaan. De laag daaronder is gekenmerkt door een los, zandig en puinig pakket. Er is geboord tot op één meter diepte, het niveau van de geplande werkzaamheden.

Afbeelding 28: *Depthslice 21-25cm.*

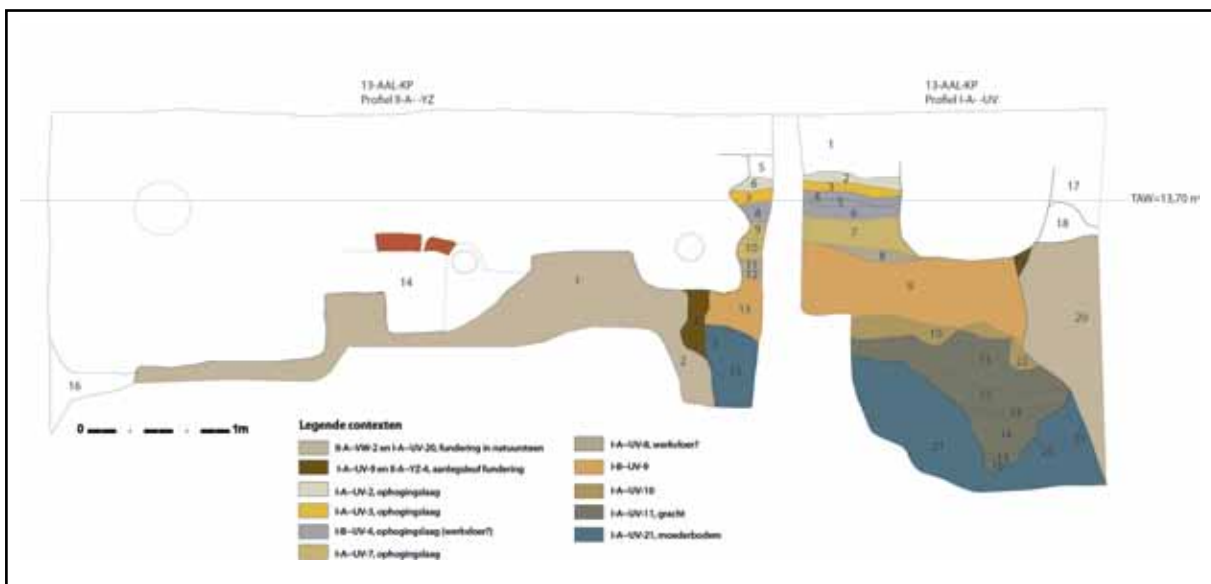
Figuur 39: Algemeen plan van zone I en II op het Keizersplein.

7.3. HET KEIZERSPLEIN: DE ZOUTSTRAATPOORT

7.3.1. Inleiding

Dit tweede deel geeft de resultaten weer van het onderzoek ter hoogte van het kruispunt van het Keizersplein met de Colinetstraat, ter hoogte van de voormalige Zoutstraatpoort. De exacte ligging van deze stadspoort was vóór de opgraving niet gekend. De opgraving werd in twee aaneensluitende zones (Fig. 39) uitgevoerd om een doorgang langsheen de Colinetstraat voor fietser en voetgangers te verzekeren.

Bij het openleggen en verder verdiepen van beide zones kwamen tal van nutsleidingen op verschillende dieptes tevoorschijn. Een groot deel van de werkput bleek hierdoor zwaar verstoord. Ondanks deze verstoring zijn de resten van het poortgebouw getraceerd, alsook een latere aanbouw in baksteen en mogelijke bijhorende brugpijlers. Daarnaast is bovendien een oudere gracht herkend. Deze verschillende structuren worden hieronder verder toegelicht.

Figuur 40: Profiel I/A//UV.

Afbelding 29: Gracht I/A//UV/11 in coupe en randfragment van een kom in grijs aardewerk uit deze context.

7.3.2. De oudste sporen

Enkele aangesneden oudere lagen hebben geen directe betrekking tot de bouwgeschiedenis van de stadspoort. Het betreft meer bepaald een oudere gracht met verschillende opvullingspakketten, gelegen in zone I (contextnummer I-A--UV-11) (Afb. 29). Een volledige dwarsdoorsnede op de gracht is verkregen in het noordoostelijk profiel (profiel I-A-UV) (Fig. 40). Het onderscheid met de moederbodem is in de westzijde nauwelijks zichtbaar. Het oxidatie-reductie-proces bemoeilijkte het lezen van de lagen, waardoor een deel van de grachtvulling een lichtbeige en een ander deel een blauwgrijze kleur vertoonden. In de gracht met V-vormig profiel waren heel duidelijk verschillende lagen met spoelbandjes zichtbaar die beduidend kleiiger zijn dan de andere lagen. De gracht ging tot een diepte van 11,82 m TAW. Dit is ongeveer 2,5 m onder het huidige loopniveau. Ondanks dat de exacte oriëntatie niet duidelijk is, liep

Afbeelding 30: Zicht op de oostelijke toren (I/A//UV/20).

de gracht ongeveer NO-ZW, dit is dezelfde richting als de Colinetstraat.

De vondsten uit deze gracht zijn minimaal en bestaan uit twee scherven grijs lokaal gedraaid aardewerk, waarvan een rand van een kom, enkele fragmenten van Doornikse kalksteen en niet gedetermineerde brokjes bouwmetaal. Daarnaast werd ook een pelvisfragment van een rund aangetroffen.

Bovenop de gracht bevindt er zich een iets bruinere laag (context I-A--UV-10) (Fig. 40). Deze wordt van de bovenliggende pakketten begrensd door middel van een vrij hard oxidatiebandje.

De betekenis van dit pakket is onduidelijk, maar kan wel in relatie worden gebracht met laag I-A--UV-22. Dit spoor tekent zich in grondvlak C af als een 'greppel' (I-C-4). De vulling is vrij hard, grijs-grijsgroen gelaagd en vertoont fijne bandjes ijzerafzettingen. Dit spoor doet denken aan een karrespoor, al kan deze hypothese niet worden hardgemaakt. Ook de aanwezigheid van de overige roestafzettingen in profiel I-A--UV kunnen daar echter op wijzen.

Uit de laag I-A--UV-10 en I-A--UV-22 komt slechts een bodemfragment van een kan/kruik met standvinnen, een stuk van een daktegel en een phalang van een rund.

Op het geheel ligt een leempakket (context I-A--UV-9) van ca. 40 cm dik (Fig. 40). Hierin zijn geen afzonderlijke lagen herkend. Het is niet te linken aan een andere structuur of activiteit. Dit pakket werd ook herkend in zone II, en meer bepaald in de profielen II-A--XY (laag 9) en -YZ (laag 13). Opmerkelijk is de aanwezigheid van vrij harde en grillige brokken. Het is niet duidelijk of ze door bodemprocessen zijn gevormd, of het hier slakken betreft.

Uit dit pakket komt een zeer klein grijs fragmentje aardewerk en een schachtfragment van een metaars van een rund.

Door het weinige materiaal is het onmogelijk de hierboven besproken contexten te dateren. Enkel uit de gracht komt een komrand (Afb. 29) die mogelijk op basis van het randtype in de 13de eeuw mag worden geplaatst. Ze werden wel alle doorsneden door het - wellicht vroeg 13de-eeuwse poortgebouw en zijn dus zeker ouder. Aangezien de V-vormige uitgraving van de gracht gaat het wellicht om een drainage gracht, mogelijk gelegen langsheen een oudere weg die als een voorganger van de Colinetstraat kan worden beschouwd.

Afbeelding 31: Zicht op de oostelijke toren (II/A//VW/2).

7.3.3. De stadspoort

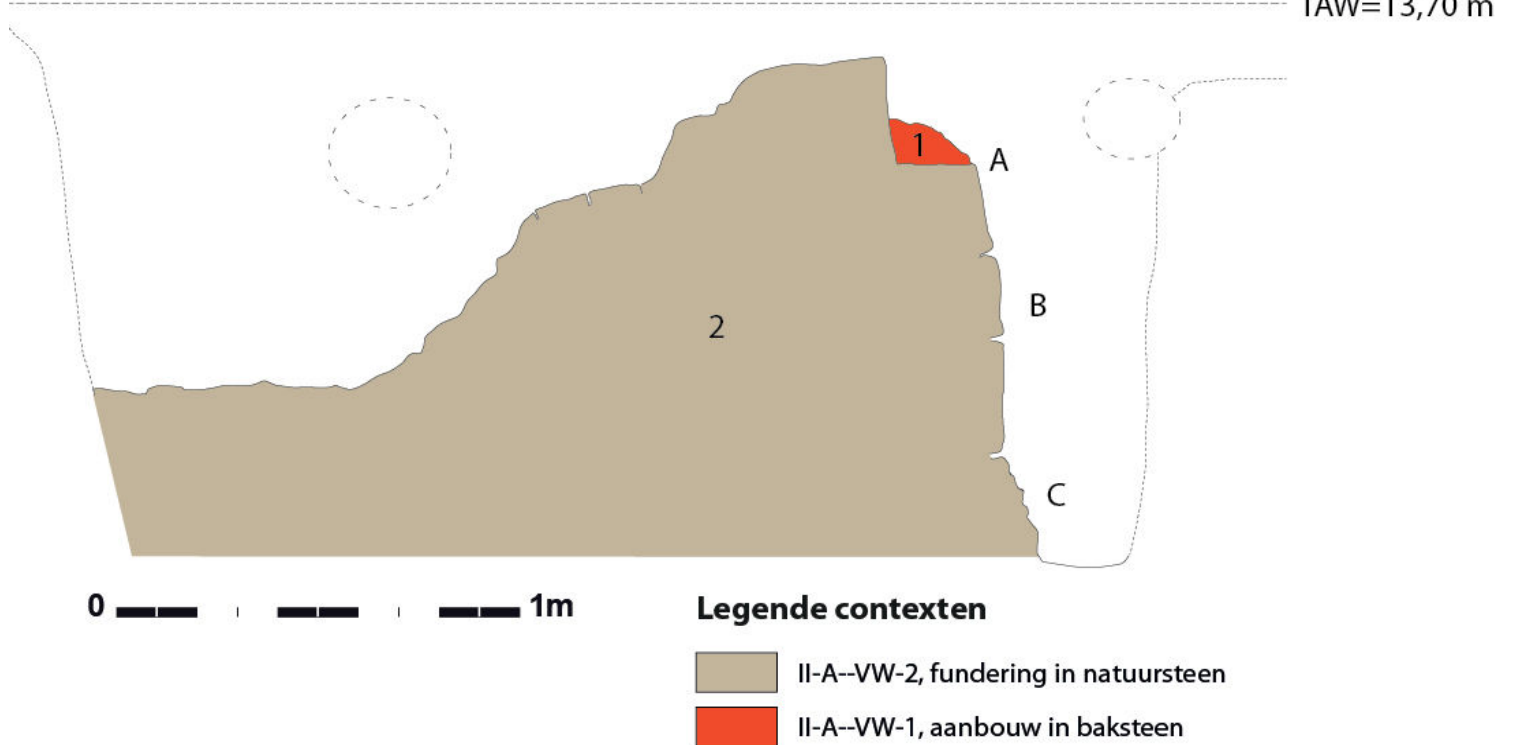
7.3.3.1. Beschrijving

Tijdens het onderzoek zijn de funderingen van twee torens aangetroffen. Ze vormden de basis van een stadspoort, meer bepaald de Zoutstraatpoort. De oostelijke toren bevond zich in zone I (context I-A--UV-20) (Afb. 30 en Fig. 39), de westelijke toren in zone II (context II-A--VW-2) (Afb. 31 en Fig. 39). Door deze vondst werd het mogelijk de exacte locatie van de Zoutstraatpoort op het huidige kadasterplan weer te geven, wat voorheen niet het geval was. De funderingen vielen echter niet volledig binnen het opgravingsareaal. Daarnaast waren ze door tal van nutsleidingen sterk verstoord. Enkel door een reconstructie en vergelijking met iconografische bronnen is het mogelijk een algemeen beeld te verkrijgen van deze stadspoort.

Beide torens waren volledig opgetrokken in witte glauconiethoudende kalkzandsteen (cfr. *infra*) met een zeer zandige kalkmortel als bindmiddel.⁵⁰ Het diepste punt van de fundering is niet achterhaald. Het diepste bereikte punt van de oostelijke toren lag op 11,57m TAW. Dat is ca. 2,60 m onder het huidige loopvlak. Tot op een bepaald niveau is een aanleg sleuf aanwezig (lagen I-A--UV-19 en II-A--YZ-4). Daar waar dit niet meer het geval was, is het duidelijk dat het metselwerk tot tegen de wand van de uitgegraven funderings sleuf is gezet, wat resulteert in een zeer onregelmatig metselverband. De fundering is opgetrokken met vrij grote, zeer onregelmatige blokken, waartussen kleinere stukken natuursteen zijn geplaatst en liep licht taps naar onder toe. Dit is goed zichtbaar in profiel I-A--UV (Fig. 40).

In tegenstelling tot de oostelijke toren blijkt bij de westelijke toren nog minimaal opgaand metselwerk te zijn bewaard (Afb. 31). Door de aanwezigheid van allerlei nutsleidingen is dit niet duidelijk in profiel II-A--YZ, maar wel in een andere doorsnede op de toren, namelijk profiel II-A--VW (Fig. 41). Op 12,58 m TAW gaat het grillig metselwerk met onregelmatige blokken over in metselwerk met mooi gevormde

⁵⁰ Door een te grote hoeveelheid aan zand ten opzichte van kalk was het niet mogelijk een datering uit te voeren op een staal van deze mortel.

Figuur 41: Profiel II/A//VW, met opgaand muurwerk.

natuursteenblokken. Niet toevallig begint op deze hoogte een zichtbare aanleg sleuf (d.i. de insteek). Door de bouwput breder te maken was het mogelijk de blokken zorgvuldig te metsen. Na een bouwlaag van drie blokken dik (totaal ca. 70 cm hoog) kent de toren een insnijding en springt het metselwerk in met bijna 20 cm. De constructie vertoont na de versmalling nog één bouwlaag met rechthoekige blokken. Mogelijk trok men op de onregelmatige fundering eerst enkele regelmatig rijen natuursteen op, alvorens men startte met het opgaand en zichtbaar metselwerk.

Op dezelfde hoogte als de insnijding van het metselwerk bevond zich in het profiel II-A--YZ de laag met contextnummer I-A--UV-8 (context I-A--XY-7 in zone I) (Fig. 40). Dit pakket kan mogelijk in verband worden gebracht met de bouw van de poort, en meer bepaald met de vermelde insnijding, en kan worden beschouwd als een werkniveau. Ze bevat opmerkelijk fijn tot grof bouw materiaal, meer bepaald kalkmortelbrokjes en stukjes natuursteen. Er zijn geen baksteenfragmenten in waargenomen. Door recente verstoring kon het directe verband tussen het werkniveau en de toren niet worden achterhaald. Ook context I-A--UV-4 is een gelijkaardige laag met vrij veel kalkmortel en natuursteenresten. Deze laag kan echter niet met een bepaald bouwniveau worden gelinkt.

Als vulling van de toren, binnen het parament, is gebruik gemaakt van enkele grotere blokken, maar voornamelijk kleinere, onregelmatige stukken, met elkaar verbonden door middel van beige kalkmortel, een bindmiddel dat overigens voor de beide torens werd gebruikt.

De aangetroffen restanten van de poort vormen dus slechts het funderingsplatform van twee torens met aan de westelijke zijde hooguit één zichtbare bouwlaag. Er zijn geen vloerniveaus bewaard.

7.3.3.2. Reconstructie

Om verschillende redenen - de bestaande nutsleidingen en de verkeerssituatie - situeerde de grens van het opgravingsvlak zich ter hoogte van de Zonnestraat. Hierdoor is slechts het zuidelijke deel van de poort onderzocht, d.i. de zijde 'extra muros'. Op basis hiervan is nu duidelijk dat de Zoutstraatpoort uit

Afbeelding 32: Luchtfoto van Zone I op het Keizersplein.

twee ronde of halfronde torens bestond. Uitgaand van de boog die beide segmenten vormen, kunnen cirkels worden gereconstrueerd met een doorsnede van ca. 5,6 m. De toegang tot de stad liep tussen de torens door: via een brug over de gracht kwam men door een doorgang van 2,6 m breed. Dit is net breed genoeg voor de doorgang van één kar. Doordat het andere deel van het poortgebouw niet werd opgegraven, blijft het gissen naar de exacte opbouw ervan. Toch is het aannemelijk uit te gaan van halfronde torens die tegen de stadsmuur zijn aangebouwd. Deze opbouw is een veel voorkomende constructie van stadspoorten, mede doordat strategisch gezien de binnenkant van de poort niet bolvormig hoefde te zijn uitgewerkt.

Wanneer we de resten van de stadspoort zoals die in de werkput zijn aangetroffen, vergelijken met de iconografische bronnen, blijkt dit niet helemaal overeen te stemmen. De oudste kaarten (Braun en Hoogenbergh 1588, De Dijn 1629, Merian 1654) tonen een rechthoekig poortgebouw. De 'jongere' kaarten (de Beaulieu 1667 en een anonieme kaart uit 1667) tonen een rechthoekige poort met vooraan twee ronde torens. Op Sanderus (1649) tenslotte bestaat de poort uit twee ronde torens met een overmetselde doorgang, zonder rechthoekig poortgebouw. De aangetroffen structuren stemmen sterk overeen met de twee zware torens aan de voorzijde, zoals te zien op de 'jongere' kaarten. Dit wil echter niet zeggen dat de torens pas uit deze periode dateren. Enige historische kritiek van de verschillende historische kaarten is hier op zijn plaats.

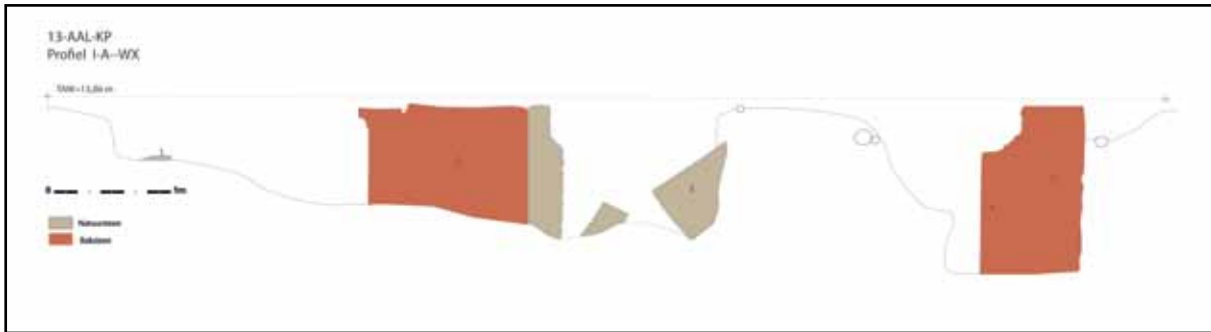
7.3.4. Structuren in baksteen

7.3.4.1. Het poortgebouw

Zowel tegen de oostelijke als tegen de westelijke toren zijn restanten gevonden van een aanbouw in baksteen (Afb. 32 en Fig. 39 & 42). Deze in de westelijke zijde was nauwelijks bewaard (context II-A--VW-1), het is aannemelijk dat deze vrij identiek moet zijn geweest aan de oostelijke aanbouw. Ze hebben wellicht te maken met een verbouwingsfase van de stadspoort.

In zone I kwam de bakstenen structuur reeds in vlak A tevoorschijn, ca. 20 cm onder het straatniveau (I-A-10). De gehele structuur kreeg het contextnummer I-A--WX-2. De aangelegde nutsleidingen verstoorden de massieve blok zowel in het zuidoosten, als in het noordwesten, waardoor een exacte omvang van de aanbouw niet is gekend. Daarenboven heeft de aanleg van een diepe rioleringsbuis tal van scheuren en verzakkingen veroorzaakt (Afb. 33). Wat rest is een L-vormige structuur opgetrokken in baksteen met een gemiddeld baksteenformaat van 26 x 12,5 x 6 of 25,5 x 12,5 x 5,5 cm. Ook baksteenbrokken zijn gebruikt. De kalkmortel is lichtbeige tot lichtgrijs.

De minimale lengte, gemeten vanaf de natuurstenen toren tot aan de enig overgebleven, zuidweste-

Figuur 42: Doorsnede aanbouw in baksteen en brugpijler.

lijke gevel bedroeg 2,57 m. De breedte is niet achterhaald. In vlak A was midden in het metselwerk een vierkante metalen pen verticaal bevestigd. Daarnaast lag een blok witte natuursteen. Wat de functie is geweest van deze pen is niet geweten.

De zuidwestelijke gevel was opgetrokken met rechthoekige blokken witte natuursteen en vertoonde een afzaat (Afb. 34). De opbouw van dit parement gebeurde afwisselend met brede en smalle blokken. De manier waarop deze gevel is afgewerkt wijst erop dat dit parement zichtbaar moet zijn geweest. Deze gevel was vanaf het vlak A minstens 2,20 m diep bewaard (dit is 11,60 m TAW). Of daaronder nog een fundering aanwezig was, kon niet worden achterhaald.

Deze aanbouw werd tegen, dus niet in verband met, de natuurstenen toren aangebouwd. Er zijn geen aanwijzingen op enige structurele verbinding.

Voor de bouw van deze bakstenen structuur werd een bouwput uitgegraven. Enkele geregistreerde lagen kunnen hieraan worden gelinkt. Het gaat meer om de lagen die behoren tot de context I-B--VW-3. Bij het verdiepen zijn ook enkele grote natuurstenenblokken uit de vulling gehaald.

Afbbeelding 33: Aanbouw in baksteen.

Afbbeelding 34: Afzaat in natuursteen van bakstenen aanbouw.

7.3.4.2. Brugpijlers

Zowel in zone I, zone II als tijdens een werfcontrole werd in het zuidwesten een bakstenen structuur aangetroffen (I-A--WX-4+5 en II-A-1, I-A-15) (Afb. 35 & 36).

Door de aanwezigheid van nutsleidingen was deze in zone II minder goed bewaard dan deze in zone I. Net als bij de hierboven besproken bakstenen uitbouw van de stadspoort gaat het om twee massieven met een gelijkaardige opbouw en eenzelfde functie. Omwille van hun locatie ten opzichte van de stadspoort en hun ligging in de gedempte gracht lijkt het aannemelijk dat het hier brugpijlers betreft. Tijdens rioleringswerken in de Colinetstraat werden resten van een derde brugpijler aangetroffen (I-A-15) (Afb. 37).

De brugpijler in zone I is een rechthoekige massieve blok in baksteen met afmetingen van 150 cm op 82 cm. De pijler gaat minstens tot een diepte van 12,41 m TAW.

Afbeelding 35: Brugpijler I/A/WX/4+5.

Afbeelding 36: Brugpijler II/A/1.

Afbeelding 37: Brugpijler I/A/15.

Afbeelding 38: I/A/WX/3 in de vulling van de gracht.

Het volume bleek een bouwnaad te vertonen: in de noordzijde was een rij bakstenen (I-A--WX-4) met hun strekse kant tegen de pijler gezet zonder structurele verbinding. Van het zwaarste volume (I-A--WX-5) kon geen baksteenbreedte worden gemeten. De lengte en dikte meten respectievelijk 23 of 25 cm en 5 cm. De verschillende baksteenformaten van de voorgesette rij stenen zijn 23,5 x 11 x 5 cm en 26 x 10 x 5 cm.

Tussen de bakstenen uitbouw en pijler werd in de puinvulling van de gracht een volume geregistreerd dat duidelijk niet meer *in situ* zat (I-A--WX-3)(Afb. 38). Het ging om een blok met een bakstenen kern en een buitenbekleding in relatief kleine rechthoekige natuurstenen blokken. Waarschijnlijk is dit een deel van een brugpijler, meer bepaald het deel dat boven het water uitstak, getuige daarvan is de afwerking in natuursteen. De diktes van de bakstenen en natuurstenen sluiten alvast dicht bij elkaar aan.

De pijler in zone II was, zoals reeds vermeld, sterk verstoord. Geen enkele afmeting van deze pijler kon

worden geregistreerd. Enkele opgenomen baksteenformaten zijn 24 x 10,5 x 5 cm, 25 x 13 x 5 cm en ? x 11 x 5,5 cm.

Tijdens de werkzaamheden aan een rioleringsput vlak naast zone I is er melding gemaakt van een bakstenen structuur. Na onderzoek ter plaatse bleek het om een gelijkaardig opgebouwde pijler te gaan, opgetrokken met bakstenen met formaat van ca. 24 x 11,5 x 5,5 cm. Hier en daar werd gebruik gemaakt van een blok natuursteen. De noordoostelijke zijde bleek te zijn afgewerkt met een kalklaag, wat bij de andere twee pijlers niet is waargenomen.

De afstand tussen de bakstenen aanbouw van de stadspoort en de noordoostelijke zijde van de eerste pijler bedraagt 3,7 m. Tussen de eerste en de tweede geregistreerde pijler zit ca. 7,5 m. Hierdoor is het heel waarschijnlijk dat tussen beide pijlers nog een andere aanwezig moet zijn geweest met telkens een tussenafstand van ca. 3,7 m.

7.3.4.3. Datering

De uitbouw tegen de stadspoort en de brugpijlers hebben gelijkaardige kenmerken. Ze zijn opgetrokken in baksteen en op eenzelfde manier afgewerkt met natuursteen waardoor ze mogelijk in eenzelfde bouwperiode kunnen worden geplaatst. In de 16de eeuw werd de stad voorzien van vooruitspringende vestingswerken, zogenaamde bastions. Later zouden de bastions gedeeltelijk zijn vervangen of aangevuld door ravelijnen en lunetten. Een van de ravelijnen was vlak voor de Zoutstraatpoort gelegen. Het is niet uitgesloten dat de verbouwingen van de stadspoort kaderden in deze nieuwe ontwikkelingsfase van de stadsversterking. Bronnen vermelden echter ook een herstel van de Zoutstraatpoort in 1695.⁵¹ Het is niet duidelijk aan welk historische feit de archeologische vondsten kunnen worden gekoppeld. Uitgaand van de bouwstijl lijkt het eerder om een 17de-eeuwse of latere constructie te gaan.

7.3.5. De stadgracht

Tussen de hierboven vermelde structuren lagen allerlei puinpakketen (Afb. 39) die voor een groot deel te maken hebben met de opvulling van aanleg sleuven van nutsleidingen. De meest ingrijpende verstoring vond wellicht plaats bij de aanleg van het rioleringsstelsel. Hierdoor verdween in de eerste plaats een groot deel van de westelijke toren, maar ook de bakstenen uitbouw tegen de toren is voor een groot deel vernietigd. De opvulling van de aanleg sleuf gebeurde met het materiaal dat men had uitgebrouwen. Dit zorgde voor de aanwezigheid van tal van bakstenen massieven en de grote natuurstenen blokken die tijdens het onderzoek zijn aangetroffen. Een deel van de natuursteenblokken is gerecupereerd en hieronder besproken.

Het is ook wellicht door deze recente verstoringen dat tijdens het archeologisch onderzoek geen resten zijn aangetroffen die wijzen op de oude stadgracht of wal. Het enige oudere dempingspakket (II-A--YZ-14) is een zeer grofpuinig pakket waar in hoofdzaak 19de-eeuws materiaal werd in aangetroffen, en mogelijk te maken heeft met de overwelling van de gracht. Dit gebeurde voor de hele stadgracht pas in het midden van de 19de eeuw. Uit de kaart van Hoffman van 1815 blijkt er toen al geen noemenswaardige brug meer aanwezig te zijn. Mogelijk hebben de pijlers die tijdens het onderzoek zijn aangetroffen tot ca. 1815 gefunctioneerd.

Het aardewerk (Afb. 40) uit het vermelde pakket vertoont een vrij divers vormenensemble. Het gaat om fragmenten van grapes, kannen en kruiken, kamerpotten, een pan, een bord, een deksel, evenals twee fragmenten van een lollepot, alle in rood lokaal aardewerk. Elf fragmenten zijn afkomstig van kachelpannen en vormen de grootste groep. Ze komen in rood gebakken, alsook in witbakkend aardewerk voor. Enkele fragmenten zijn afkomstig van recipiënten in faïence en majolica. Daarnaast zijn

51 Wauters 1986, p. 23.

Afbeelding 39: Puinvulling van de gracht tussen de muurfragmenten.

Afbeelding 40: Aardewerk uit de grachtvulling.

Afbeelding 41: Verzameling natuurstenen blokken uit zone I en II.

twee stukken steengoed verzameld, alsook drie pijpfragmenten. Andere vondstcategoriën zijn glas en bot, die in een veel kleiner aantal zijn aangetroffen. Als laatste kan een munt worden vermeld. Wegens de corrosie kon geen afbeelding op de munt worden herkend.

7.3.6. Studie van natuurstenen bouwblokken

Tijdens het onderzoek zijn opvallend veel grote losse blokken natuursteen (Afb. 41) aangetroffen. Er wordt verondersteld dat ze voornamelijk afkomstig zijn van de stadsomwalling. De meest grote en/of bewerkte stenen zijn tijdelijk bewaard en na het veldwerk opgemeten en beschreven. Dit had als doel zoveel mogelijk informatie te vergaren over de bewerking van de natuursteen en het gebruik ervan voor de opbouw van de stadsmuur.

De twee ronde torens van de stadspoort waren opgebouwd uit grote blokken glauconiethoudende kalkzandsteen en sporadisch kleine brokken Doornikse kalksteen.

De kalkzandsteen was wellicht afkomstig van de steengroeve van Meldert, een deelgemeente van Aalst. Deze steen valt onder de 'Balegemse steen', een verzameling van gesteenten uit de Formatie van Lede.⁵² Van de blokken die niet bewaard zijn is een staal afgekapd voor eventueel verder onderzoek.

Van de ronde torens zijn drie blokken gerecupereerd, waarvan twee uit de westelijke toren. Eén rechthoekige blok kalkzandsteen (42 cm x 60 cm x 21,5 cm) diende als parementsteen en vertoont een onregelmatige en grove frijnslag⁵³ aan de zichtbare zijde. Onderaan en bovenaan de steen zit nog kalkmortel (inv. nr. 33) (Afb. 42). Een andere gerecupereerde steen (42 cm x 33 cm x 23 cm) maakte eveneens

52 Gullentrops & Wouters 1996, p. 95.

53 Bij frijnen wordt een glad vlak van de steen met een hamer en een brede beitel bewerkt.

Afbeelding 42: Inv. nr. 33.

Afbeelding 43: Inv. nr. 34.

Afbeelding 44: Inv. nr. 35.

Afbeelding 45: Inv. nr. 38.

Afbeelding 46: Inv. nr. 39.

Afbeelding 47: Inv. nr. 40.

Afbeelding 48: Inv. nr. 40.

Afbeelding 49: Inv. nr. 41.

Afbeelding 50: Inv. nr. 36.

deel uit van het parement (inv. nr. 34) (Afb. 43). Op drie zijden is frijnslag aangebracht, door de laag kalkmortel kan de mogelijke frijnslag op de vierde zijde niet worden achterhaald. Eén zijde is volledig bewerkt met een vrij fijne slag, de rest is eerder grof en telt 8 richels en 10 richels per 10 cm. Een derde steen is afkomstig uit de oostelijke toren, meer bepaald centraal uit de toren, waardoor hij een onregelmatige vorm vertoont (inv. nr. 35) (Afb. 44), maar is in functie van het stapelen boven en onderaan vrij vlak. Op de steen zit kalkmortel en is geen frijnslag te zien.

De blokken uit de puinvullingen vertonen enerzijds onregelmatige vormen, zonder duidelijke bewerkingsporen, en zijn wellicht afkomstig van de binnenbouw van de fundering of muren. Anderzijds zijn er heel wat bewerkte stenen aangetroffen. Ze zijn vaak vrij rechthoekig gekapt en maakten deel uit van het opgaand parament. Aan enkele kan echter een bepaalde functie worden toegeschreven. Ze worden hieronder kort toegelicht.

Een eerste blok (46 cm x 22 cm x max. 13 cm) vertoont afdrücken van andere door middel van mortelresten. Mogelijk is het centraal gedeelte open gelaten en gaat het om een vensterbank (inv. nr. 38) (Afb. 45). De frijnslag vooraan telt 20 richels per 10 cm.

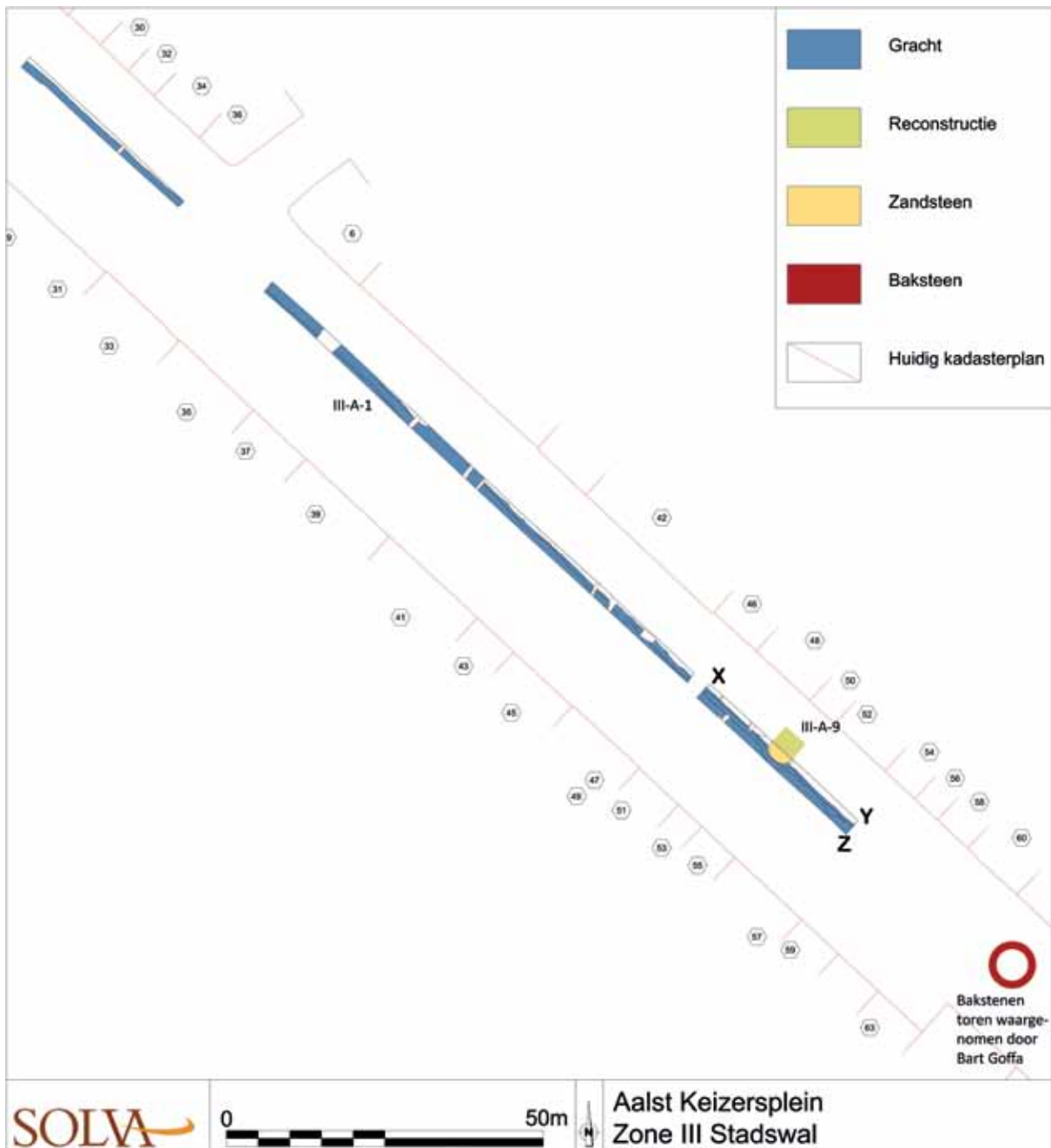
Een tweede steen (58 cm x 29 cm x 12 cm) is lichter van kleur met bovenaan een grof afgewerkt vlak om een steen bovenop te kunnen plaatsen (inv. nr. 39) (Afb. 46). Vooraan op de afgeronde, convexe hoek en aan de zijkanten is fijne frijnslag aangebracht met 32 richels per 10 cm. Mogelijk betreft het hier een balksleutel waarbij het afgewerkte deel uit het muurwerk stak en functioneerde als drager van een moerbalk.

Een derde steen is te beschouwen als onderdeel van een afzaat (inv. nr. 40) (Afb. 47 & 48): het blok (47 cm x 50 cm x max. 18 cm) vertoont een schuine en korte rechte zijde met daarop fijne frijnslag. Bovenaan zijn de bewerkingen veel ruwer. Dergelijke blokken zorgen voor een insnijding in het muurwerk.

Een opmerkelijk exemplaar is een vrij platte blok met twee afgeschuinde zijden met waterhol aan de

onderzijde (dit diende om het water van de muur af te voeren) (inv. nr. 41) (Afb. 49). De steen (44 cm x 41 cm x 10 cm) wordt gekenmerkt door een ruwe frijnslag aan de bovenzijde. De schuine zijden daarentegen zijn fijner en vertonen 20 tot 22 richels per 10 cm. Onderaan is de steen vrij ruw bekap. Deze verschillende manieren van afwerking tonen aan dat op deze bouwblok geen andere steen is aangebracht.

Eén van de kleinste aangetroffen stukken is een klein blokje zachte, witte kalksteen die als onderdeel van een maaswerk is aangewend (inv. nr. 36) (Afb. 50). De zandige steen heeft één vlakke zijde. Het gaat om een andere steensoort dan deze die is gehanteerd voor de bouw van de toren. Maaswerk wordt ook pas later toegepast, waardoor het stuk niet afkomstig kan zijn van de oudste bouwphase van de toren.

Figuur 43: Overzichtplan van zone III.

Afbeelding 51: De stadsgracht is duidelijk afgebakend in zone III.

7.4. HET KEIZERSPLEIN: DE STADSMUUR

De noordelijke groenzone is, op een kort stuk ter hoogte van de Boterstraat na, volledig onderzocht (Fig. 43). In de volledige sleuf is de rand van de laatmiddeleeuwse omwallingsgracht aangesneden. Deze gracht (III-A-1) was voornamelijk gevuld met puin. In het meest zuidelijke deel van de sleuf kwam de fundering van een toren (III-A-9) (Afb. 52) van de 13de-eeuwse stadsomwalling aan het licht. De toren bevindt zich voor minder dan de helft in de opgegraven zone, maar valt tevens net buiten de uitgraving voor de nieuwe riolering. Hij is opgebouwd uit voornamelijk kalkzandsteen en weinig brokken baksteen. De gebruikte kalkmortel is hard, weinig zandig met kalkstippen en grijsig geel van kleur. Op basis van het grondplan en de kaart van Sanderus lijkt het om een U-vormige toren te gaan met de ronde zijde gesitueerd in de voormalige stadsgracht. In het grondvlak is duidelijk de begrenzing tussen de stadsgracht en het wallichaam (III-A-12) waar te nemen (Afb. 51).

Het lengteprofiel (XY) toont aan dat de fundering van de toren ingegraven is in het wallichaam. Mogelijk behoort deze toren tot een latere fase, al dan niet voorafgegaan door een houten structuur. Onder de lagen van de aarden wal, werd in dit profiel een oudere landbouwlaag (III-A--YZ-9) aangesneden. De toren kon niet gedateerd worden, ook niet natuurwetenschappelijk.⁵⁴

Afbeelding 52: De toren in zone III (III/A/9).

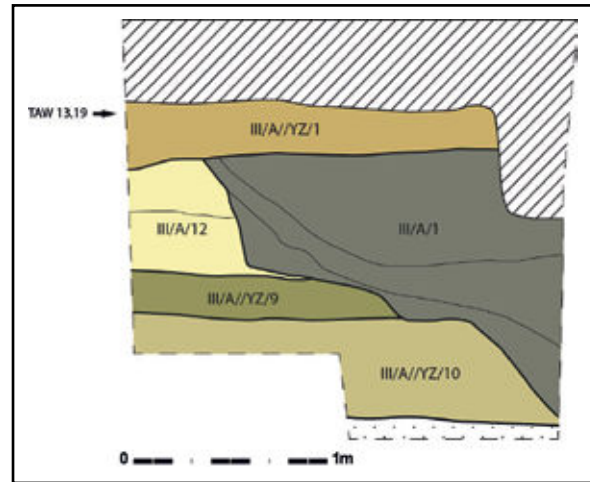
Het dwarsprofiel (YZ) (Afb. 53 en Fig. 44) toont duidelijk hoe de bovenste laag van het wallichaam (bruine zandleem met zeer weinig baksteen- en houtschoolinclusies) doorsneden wordt door de (her?) uitgraving voor de stadsgracht. Naar alle waarschijnlijkheid is dit te verklaren door het strooksgewijs uitgraven van de stadsgracht van *extra muros* naar binnen toe. Hierbij kan een deel van de opgeworpen aarde uit de gracht opnieuw zijn uitgegraven voor de gracht door het verder opschuiven in noordoostelijke richting. In dit profiel zijn in de gracht drie lagen te herkennen. De recentste twee bestaan uit enerzijds gelig bruine en anderzijds bruine zandleem met veel baksteen en kalkmortelbrokken. De oudste opgegraven laag in dit profiel is eerder grijsig bruin, zandlemig en bevat eveneens veel puininclusies. Deze lagen zijn in verband te brengen met het dempen van de gracht.

Bovenop de onderste laag van het wallichaam (heterogeen bruine zandleem met gelig grijze vlekjes) is een duidelijk loopniveau waar te nemen. Dit pakket lijkt dus een tijdje aan de oppervlakte te hebben

54 De mortel bleek niet geschikt voor een 14C-datering. Er was in de mortel ook geen houtschool aanwezig.

Afbeelding 53: Profiel YZ in zone III.

Figuur 44: Profiel YZ in zone III.

gelegen tijdens de langdurige werkzaamheden aan de stadsgracht. Vlak onder dit looplaagje zijn bovendien sporen van compactie waar te nemen, te wijten aan de druk van het wallichaam.

Ook in dit profiel werd de landbouwlaag waargenomen. Onder dit pakket bevindt zich een dikke laag colluvium (III-A--YZ-10), waaruit enkele wandscherven zijn gerecupereerd. Deze zijn te dateren tussen ten vroegste de late 12de eeuw en ten laatste het begin van de 14de eeuw. Het colluvium dekt op zijn beurt de moederbodem (III-A--YZ-11) (zandleem) af.

7.5. VASTSTELLINGEN BART GOFFA

Tussen de Zoutstraatpoort en de toren opgegraven door SOLVA werden tijdens het opbreken van het asfalt vaststellingen gedaan door de heer Bart Goffa.⁵⁵ Heel kortstondig kwamen de funderingen van een ronde bakstenen toren aan het licht ter hoogte van huisnummer 64 op het Keizersplein. Deze structuur heeft een ander uitzicht dan de natuurstenen funderingen van de Zoutstraatpoort en de Gentsepoort en van de toren bloot gelegd in de groenzone. Waarschijnlijk is hij op een later tijdstip toegevoegd aan de omwalling.

8. ASSESSMENT EN BASISANALYSE VAN DE VONDSTEN EN STALEN

De basisanalyse van alle vondsten en stalen is te vinden in de vondstenlijst. Een assessment van de vondsten en stalen is eveneens te vinden in bijlage in een lijst met potentieel en uitgevoerd onderzoek. Deze lijsten zijn geordend op het inventarisnummer van de respectievelijke vondsten en stalen.

9. SYNTHESE EN ANTWOORD OP DE VOOROPGESTELDE ONDERZOEKSVRAGEN

Wanneer alle gegevens uit de verschillende zones en werfcontroles bij elkaar gelegd worden, blijkt duidelijk dat de opgravingen op het Vredeplein en het Keizersplein een belangrijke bijdrage leveren tot de stadsontwikkeling van Aalst. Tot vóór deze opgravingen waren er nauwelijks archeologische gegevens voorhanden omtrent de tweede stadsomwalling van Aalst. Dankzij het onderzoek op het Vredeplein en het Keizersplein is er nu toch wat meer concrete informatie beschikbaar.

9.1. HET VREDEPLEIN: CONCLUSIE

Eén van de belangrijkste vraagstellingen van het archeologisch onderzoek betrof de datering van de tweede stadsomwalling. Tot vóór het archeologisch onderzoek werd verondersteld dat de oprichting van de tweede stadsomwalling van Aalst te dateren was vóór 1225. Dit was gebaseerd op de veronderstelling dat men het Schepenhuis op de Grote Markt, daterend 1200-1225, niet zou bouwen buiten de stadsmuren.

De middeleeuwse ploeglaag die in zone II en III werd aangetroffen, leverde in zone II heel wat materiaal op dat eenduidig kan geplaatst worden in de eerste helft van de 13de eeuw. Deze laag werd afgedekt door een pakket dat geïnterpreteerd wordt als een restant van de stadswal en dat geen noemenswaardige vondsten opleverde. Uit deze datering van de ploeglaag blijkt dat de oprichting van de stadsomwalling en de inrichting van de Grote Markt op ongeveer hetzelfde moment plaats gevonden hebben. Dit wijst op een planmatige en grootschalige uitbreiding van de stad in het eerste kwart van de 13de eeuw.

Dankzij deze gegevens en de resultaten van het onderzoek in zone I is het duidelijk dat de tweede stadsomwalling bestond uit een gracht met daarachter aan de binnenzijde een aarden wal, opgericht met de aarde afkomstig uit die gracht. Over de eventuele aanwezigheid van een houten palissade of muur en zijn situering t.o.v. de wal zijn geen gegevens aan het licht gekomen. Wel is een kalk- en zandstenen fundering aangetroffen die vermoedelijk deel zal hebben uitgemaakt van de stadspoort.

De gracht had een vermoedelijke diepte van 5 meter, een minimale breedte van 30 meter en een maximale breedte van 60 meter. De binnenste oever had een hellingsgraad van 23°.

Aan de hand van foto's en profielen kon eveneens het verloop van de gracht aan de binnenzijde en de bocht die deze maakt ter hoogte van de Vrijheidstraat gereconstrueerd worden. Wat zeker is, is dat de woningen aan de westzijde van het Vredeplein gebouwd zijn op de grachtvullingen. Wat niet absoluut zeker is, maar wel kan verondersteld worden aan de hand van de reconstructie is dat hetzelfde geldt voor de gebouwen aan de noordzijde en de Vrijheidstraat zelf.

Er dient wel opgemerkt dat niet geweten is in hoeverre de stadsgracht zoals hij nu is gedocumenteerd, beantwoordt aan de vroegste grachtfase. Het is namelijk niet duidelijk in welke mate de gracht in de loop der tijd is uitgebreid of ingedamd. Latere verdedigingswerken zullen ongetwijfeld hun impact gehad hebben.

In de zuidwestelijke hoek van zone III werd een kalkzandstenen structuur aangesneden die wellicht kan worden geïnterpreteerd als funderingsplatform. Enkel de oostelijke, 5,4 meter lange, zijde van de structuur was volledig bewaard. Naar het westen toe was de structuur verstoord door een grote recente puinkuil waardoor het niet duidelijk is of het hier een rechthoekige al dan niet vierkante (5,4 x 5,4m) structuur betreft. Het blootgelegde funderingsplatform kan als een onderdeel van de voormalige Gentse poort beschouwd worden. Doordat het funderingsplatform een aantal kuilen doorsnijdt die gedateerd worden in de 13de-14de eeuw is het meer waarschijnlijk dat deze structuur teruggaat op een latere reorganisatie of verstening van de stadsverdediging.

Naast de blootgelegde restanten van de middeleeuwse stadsverdediging zijn ook een aantal dikke bakstenen muren aangetroffen in de grachtvulling. Er is echter geen materiaal voorhanden om deze muren en de vullingpakketten van de gracht te dateren. Of het hier gaat om bastioneringswerken of eerder om de funderingen van latere gebouwen is met het huidige onderzoek niet te achterhalen.

In zone III zijn daarnaast ook een aantal kuilen/grachten aangetroffen die voorafgaan aan de inplanting van het kalkzandstenen funderingsplateau en die te dateren zijn in de 13de en 14de eeuw. Eén dateert vermoedelijk vóór de 13de eeuw. Deze kan mogelijk ook geïnterpreteerd worden als een drainagegracht langsheen een weg. Dit is echter enkel gebaseerd op het enigszins symmetrische V-vormige profiel van het spoor.

Bovenop de pakketten van de 13de-14de-eeuwse leemwinningskuil III/B/10 en direct onder de kasseilaag zijn in profiel III/A/YZ bovendien een aantal lagen te herkennen die mogelijk onderdeel vormden van een oude weg. Hierover kan echter voorlopig geen uitsluitsel gegeven worden.

9.2. HET KEIZERSPLEIN - DE ZOUTSTRAATPOORT: CONCLUSIE

Ondanks de vele verstoringen leverde de opgraving aan de Zoutstraatpoort heel wat resultaten op. Het oudst aangetroffen spoor is een V-vormige gracht. De vorm, oriëntatie en ligging doet vermoeden dat het een afwateringsgracht betreft die langsheen een voorganger van de Colinetstraat gelegen was. Door de afwezigheid van materiaal kan ze enkel door haar relatie met andere sporen vóór de vroege 13de eeuw worden geplaatst.

De opgraving had echter voornamelijk tot doel de 13de-eeuwse stadspoort te lokaliseren. De opgraving aan de Zoutstraatpoort bracht effectief een deel van de funderingen van het poortgebouw aan het licht. Het funderingsplatform van de twee (half?)ronde torens die het poortgebouw flankerden, is in deze opgraving duidelijk naar voren gekomen. Zowel de fundering als de basis van de torens waren volledig opgetrokken in witte kalkzandsteen, zeer waarschijnlijk ontgonnen in de nabijgelegen groeve van Meldert. Een datering van deze constructie was niet mogelijk, maar is zeker na het begin van de 13de eeuw.

Tegen dit bouwwerk was een bakstenen structuur opgetrokken. Het is niet duidelijk of de twee delen tegen elke toren één geheel vormden, of het om twee verschillende structuren gaat. De voorzijde was afgewerkt met recht gekapte natuurstenen blokken wat wijst op een zichtbaar parement.

Wellicht zijn gelijktijdig met de bakstenen aanbouw ook brugpijlers opgetrokken. De onderbouw ervan, die zich mogelijk permanent onder water bevond, bestond louter uit bakstenen, de bovenbouw was eveneens afgewerkt met witte kalksteen. Deze verbouwing dateert mogelijk uit het einde van de 17de eeuw.

De vele verstoringen in deze zone maakten het onmogelijk om het grachtprofiel vast te stellen.

9.3. HET KEIZERSPLEIN - DE STADSMUUR: CONCLUSIE

Het onderzoek naar de stadsmuur op het Keizersplein maakte duidelijk dat de situatie op deze plaats sterk gelijkaardig is aan die op het Vredeplein. Een landbouwlaag wordt afgedekt door een restant van de stadswal. Bovenop deze stadswal stond de stadsmuur. Hiervan is echter niets bewaard gebleven. Volgens historische kaarten bevonden zich op het tracé minstens zes torens. Tijdens het onderzoek is echter slechts op twee plaatsen een toren vast gesteld. Een toren is D-vormig en bestaat uit kalkzandsteen. De fundering is ingegraven in de stadswal. Een tweede, niet opgegraven toren, is rond en bestaat uit baksteen. Een datering van deze constructie was niet mogelijk, maar een gelijkaardige manier van bouwen in kalkzandsteen plaatst deze toren samen met de oudste fase van de Zoutstraatpoort en de Gentsepoort in dezelfde periode. De bakstenen toren is wellicht jonger. De rand van de stadsgracht bevindt zich in de sleuf en doorsnijdt het wallichaam. Gezien de beperkte oppervlakte kon geen fasering vastgesteld worden in de gracht.

9.4. ANTWOORD OP DE VOOROPGESTELDE ONDERZOEKSVRAGEN

-Zijn er sporen en structuren aanwezig die in relatie kunnen worden gebracht met of wijzen op de aanwezigheid van de stadsomwalling, stadspoort en stadsgracht?

→Ja, de funderingen van de Zoutstraatpoort, Gentsepoort en twee torens zijn gedeeltelijk opgegraven. Ook restanten van het wallichaam en de stadsgracht zijn onderzocht.

-Wat is de onderlinge samenhang van de aangetroffen structuren?

→Ze behoren allemaal tot de tweede stadsomwalling van Aalst. Wat betreft de stenen structuren kunnen eenzelfde materiaalgebruik en constructiewijze bij de Gentsepoort, de Zoutstraatpoort en een van de torens wijzen op een gelijktijdige oprichting. Een datering is niet gekend, maar is zeker te plaatsen na de vroege 13de eeuw. Het gebruikte materiaal wijst ook eerder op een vroege datering. Bij de toren is vastgesteld dat hij ingegraven is in de wal en dus zeker recenter is. Een bakstenen toren is wellicht recenter.

-Wat is de constructiewijze van de stadspoort en welke zijn de gebruikte bouwmaterialen?

→De twee poorten en de opgegraven toren zijn gebouwd in een bouwput. Dit valt af te leiden uit het slordige gebruik van mortel aan de buitenzijde. Het gebruikte materiaal is kalkzandsteen, wellicht afkomstig uit de groeve van Meldert. Op een hoger niveau is een parement aanwezig terwijl de kern van de constructie bestaat uit gestort puin en mortel. Hier en daar zijn ook baksteenbrokken aanwezig.

-Is er sprake van eventuele herstellingsfasen of aanpassingen?

→Alleen bij de Zoutstraatpoort kon vastgesteld worden dat er in een latere fase een aanbouw gebeurde in baksteen en dit wellicht in functie van een brug.

-Kunnen de aangetroffen structuren en eventuele fasen gedateerd worden?

→Een absolute datering is niet mogelijk. De mortel bleek niet geschikt voor een radiokoolstofdatering. In de mortel was ook geen houtskool aanwezig. Relatief kan de oprichting van het wallichaam gedateerd worden in het eerste kwart van de 13de eeuw en dit op basis van de vondsten uit de onderliggende landbouwlaag en de associatie met de aanleg van de Grote Markt in deze periode. De poorten en torens in natuursteen zijn wellicht iets jonger, maar het gebruikte materiaal doet vermoeden dat ze wellicht ook nog in de 13de eeuw te plaatsen zijn. De recentere aanbouw in baksteen aan de Zoutstraatpoort wordt in de 17de eeuw of later geplaatst.

-Uit welke opvullingsfasen bestaat de stadsgracht? Kunnen deze gedateerd worden? Op basis van welke gegevens? Zijn er eco- en artefacten aanwezig? Zo ja, duiding, datering, interpretatie.

→De verschillende opvullingen van de stadsgracht bestaan allemaal uit zeer heterogeen puinmateriaal, afkomstig van de afbraak van de stadsmuur. Het weinige aanwezige aardewerk is te heterogeen om een onderbouwde uitspraak te kunnen doen.

-Kunnen er aanwijzingen worden gevonden voor de aanwezigheid van een stadswal? Zo ja, op basis van welke gegevens? Bestaat deze uit verschillende fasen? Kan deze gedateerd worden?

→Er is een stadswal aanwezig, en dit zowel op het Vredeplein als op het Keizersplein. Deze bestaat uit verspitte moederbodem en kan gedateerd worden in het eerste kwart van de 13de eeuw (cfr. *supra*). Er is te weinig bewaard om verschillende fasen te onderscheiden.

-Levert het organische en anorganische vondstmateriaal nieuwe inzichten inzake ontstaan, gebruik en evolutie van de laatmiddeleeuwse stadsomwalling, eventueel ook over de materiële cultuur?

→ Neen, er is geen organisch materiaal bewaard.

-Wat is de aard, omvang, datering, en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?

→ cfr. *supra*

-Hoe is de opbouw van de chronologie van de aanwezige archeologische resten?

→ In de groenzone ligt op een colluviumpakket een oude landbouwhorizon. Deze is in het eerste kwart van de 13de eeuw afgedekt door een wallichaam waarin een toren is ingegraven. Wellicht is dit ook zo voor de opgegraven poorten.

-Wat is de relatie tussen de bestaande panden en het aanwezig archeologisch erfgoed?

→ Er is geen relatie. De huizen aan de westzijde van het Vredeplein en het Keizersplein staan op de voormalige stadsgracht.

-Zijn er sporen aanwezig die wijzen op de aanwezigheid van een oude akkerland? Zo ja, hoe kan deze gedateerd worden? Op basis van welke gegevens?

→ Ja, op diverse locaties werd een oude landbouwlaag aangesneden. Hierin bevonden zich verschillende scherven. Op basis van deze vondsten is een laatste gebruik van deze laag te plaatsen in de eerste helft van de 13de eeuw.

-Welke specifieke activiteiten hebben in het onderzoeksgebied plaatsgevonden? Wat zijn de materiële aanwijzingen hiervoor? Passen deze in de historische context van de locatie?

→ Landbouw: oude landbouwlaag (voor de oprichting van de stadsomwalling).

-Uit welke periode dateren de vondsten? Kan er een functionele interpretatie aan gegeven worden?

→ Alle vondsten zijn gevonden in secundaire positie en hebben louter een daterende waarde. Een functionele interpretatie is niet mogelijk.

-Wat is de datering en samenstelling van de aangetroffen ophogingslagen?

→ De enige ophogingslaag die kan gedateerd worden is het wallichaam. Dit is op basis van relatieve chronologie te plaatsen in het eerste kwart van de 13de eeuw.

-Hoe kaderen de resultaten van dit onderzoek binnen onze kennis van de stadsgeschiedenis/ stadsontwikkeling van Aalst?

→ Wanneer alle gegevens uit de verschillende zones en werfcontroles bij elkaar gelegd worden, blijkt duidelijk dat de opgravingen op het Vredeplein en het Keizersplein een belangrijke bijdrage leveren tot onze kennis over de stadsontwikkeling van Aalst. Tot vóór deze opgravingen waren er nauwelijks archeologische gegevens voorhanden omtrent de tweede stadsomwalling van Aalst. Dankzij het onderzoek op het Vredeplein en het Keizersplein is er nu toch wat meer concrete informatie beschikbaar en kan gesteld worden dat er in het eerste kwart van de 13de eeuw een planmatige en grootschalige uitbreiding van de stad plaats vindt.

Two workers on a yellow crane platform on the roof.

BELEGDE
BROODJES

HUISBEREIDE
GERECHTEN

GOURMET
BARBEQUE

SLAGERIJ

OPTIC

SLAGERIJ JOS TRAITEUR

Coffort Cafe
PALM

Japiler

Coffort Cafe

HORMONEN

Blue arrow sign pointing left.

Construction site with a metal fence, a wheelbarrow, and various tools.

10. BIBLIOGRAFIE

Brion M., Ryssaert C., Goudie-Falckenbach E. en Mervis D., 2013, Archeologische opgraving, Aalst, Werf 8, *Antea Archeologie rapporten 22/2012*, onuitgegeven rapport.

Callebaut D., 1983a, De topografische groei van Aalst of hoe een Zelfhof een gebastioneerde stad werd, *Miscellanea Archaeologica in honorem H. Roosens, Archaeologia Belgica 255*, pp. 227-249.

Callebaut D., 1983b, Het Onze-Lieve-Vrouw-Hospitaal te Aalst, *Archaeologica, Conspectus MCMLXXXII 253*, pp. 91-95.

Callebaut D., 1983c, Het Oud-Hospitaal te Aalst (O.VI.), *Archaeologia Mediaevalis 6*, p. 42.

Callebaut D., Cooremans B., De Grootte K., De Swaef W., Eryvynck A., Moens J. & Pieters M., 1994, *Aalst, Archeologie en Archief. Herlevend Verleden 2*, Aalst.

De Grootte K., 2000a, Acht jaar stadskernonderzoek in Aalst. Problematiek en resultaten. *VOBOV-info 52*, pp. 56-63.

De Grootte K., 2000b, Van prestedelijke nederzetting tot omwalde stad. Archeologie van de Aalsterse stadsontwikkeling, *Het Land van Aalst, LII, 3*, pp. 234-252.

De Grootte K., 2010, The contribution of archaeological sources to the research of the formation of towns. The example of Aalst, a border town in the county of Flanders. In: De Grootte, K., Tys, D. & Pieters, M. (eds.), *Exchanging Medieval Material Culture. Studies on archaeology and history presented to Frans Verhaeghe*, pp. 249-266.

De Grootte K., 2013, De stadswording van Aalst. Of hoe een Merovingische nederzetting uitgroeide tot een laatmiddeleeuwse stad, *M&L Monumenten, Landschappen en Archeologie 32/1*, pp. 4-32.

De Grootte K., Ameels V. & Moens J., 2009, Merovingische bewoning onder de speelplaats van het Sint-Jozefscollege, *Jong & Oud, Tijdschrift van de Oud-Leerlingenbond van het Sint-Jozefscollege te Aalst, jg. 53, 219*, pp. 29-30.

De Grootte K. & Moens J., 1994, Noodonderzoek in de oudste stadskern van Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis 17*, pp 62-63.

De Grootte K. & Moens J., 1995a, De Oudste stadsversterking van Aalst (prov. Oost-Vlaanderen), *Archeologie in Vlaanderen IV, 1994*, pp. 95-148.

De Grootte K. & Moens J., 1995b, De oudste stadswal van Aalst (O.-VI.) *Archaeologia Mediaevalis 18(1)*, pp. 50-51.

De Grootte K. & Moens J., 1997, Laat- en post-middeleeuwse bewoningssporen aan de Kattestraat te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis 20*, pp. 64-65.

De Grootte K. & Moens J., 1999a, Archeologisch onderzoek op de Oude Vismarkt te Aalst, *Archaeologia Mediaevalis 22*, pp. 53-56.

De Grootte K. & Moens J., 1999b, Noodonderzoek in de Sint-Martinuskerk te Aalst, *Archaeologia Mediaevalis 22*, pp. 56-57.

De Groote K. & Moens J., 1999c, Sporen van de oudste stadswal in de Kerkstraat te Aalst, *Archaeologia Mediaevalis* 22, p. 53.

De Groote K. & Moens J., 2000, Structuren uit de 12de tot de 17de eeuw onder het stadhuis te Aalst, *Archaeologia Mediaevalis* 23, pp. 59-60.

De Groote K. & Moens J., 2003, Op 'Den bleek' van het Oud-Hospitaal te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 26, pp. 104-105.

De Groote K. & Moens J., 2007, Buiten de Kapellepoort van de stad Aalst. Archeologisch onderzoek in de Albert Liénartstraat (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 30, pp. 44-45.

De Groote K. & Moens J., 2008, Verkennend archeologisch onderzoek op de Werf te Aalst (O.-VI.) *Archaeologia Mediaevalis* 31, pp. 44-45.

De Groote K. & Moens J., 2009, Archeologisch onderzoek in de Louis D' Haeseleerstraat te Aalst. Een test voor het ontwikkelingsmodel van de stad (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 32, pp. 120-122.

De Groote K., Moens J. & Ameels V., 2005, Aan de oever van de Dender. Onderzoek in de stoofstraat te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 28, pp. 104-105.

De Groote K., Moens J. & De Block A., 2001, Een 12de-eeuwse stenen weg onder het Sint-Martensplein te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 24, pp. 81-83.

De Groote K., Moens J., Cherretté B. & De Block A., 2001, Onderzoek van de 13de-eeuwse ziekenzaal in het Oud-Hospitaal te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 24, pp. 83-84.

De Groote K., Moens J. & De Block A., 2002a, Bewoning uit de 12de eeuw aan de Nieuwstraat te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 25, pp. 48-49.

De Groote K., Moens J. & De Block A., 2002b, Noodonderzoek in de St.-Jorisstraat te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 25, p. 51.

De Groote K., Moens J., De Block A. & Tency H., 2002c, Preventief archeologisch onderzoek in de neogotische vleugel van het Oud-Hospitaal te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 25, pp. 46-48.

De Groote K., Moens J. & De Block A., 2003, Enkele waarnemingen in de Korte Nieuwstraat te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 26, pp. 105-106.

De Groote K., De Maeyer W., Moens J. & De Block A., 2005, Het archeologisch onderzoeksproject Hopmarkt te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 28, pp. 102-104.

De Groote K., De Maeyer W., Moens J. & De Block A., 2006, Het archeologisch onderzoek op de Hopmarkt te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 29, pp. 47-51.

De Groote K., Moens J., De Block A. & Zeebroek I., 2002, Het afval van een laat 18de-eeuwse pataconbakker in de Peperstraat te Aalst (Oost-Vlaanderen), *Archaeologia Mediaevalis* 25, pp. 49-50.

De Groote K., Moens J. & Cooremans B., 1999, Middeleeuwse sporen op de Grote Markt en het fabrieksterrein 't Haantje te Aalst (Oost-Vlaanderen). Een kleine bijdrage tot de ontwikkelingsgeschiedenis van de stad, *Archeologie in Vlaanderen V, 1995-1996*, pp. 111-130.

De Grootte K., Moens J., Caluwé D., Cooremans B., Deforce K., Eryvynck A., Lentacker A., Rijmenants E., Van Neer W., Vernaevé W. & Zeebroek I., 2004, De Valcke, de Slotete en de Lelye, burgerwoningen op de Grote markt te Aalst (prov. Oost-Vlaanderen): onderzoek naar de bewoners, analyse van een vroeg-16de-eeuwse beerputvulling en de evolutie tot stadhuis, *Archeologie in Vlaanderen VIII, 2001-2002*, pp. 281-408.

De Grootte K., Moens J., Caluwé D., Cooremans B., Deforce K., Eryvynck A., Lentacker A. & Van Neer W., 2009, Op zoek naar de oudste middeleeuwse bewoning aan de Grote Markt te Aalst (prov. Oost-Vlaanderen). Het onderzoek van afval- en beerkuilen uit de twaalfde tot de veertiende eeuw, *Relicta 4*, pp. 135-204.

De Grootte K., Moens J. & Ameels V., 2010, Verzegeld door de eerste stadswal. Merovingische nederzettingssporen onder de speelplaats van het Sint-Jozefscollege te Aalst (O.-VI.), *Kroniek Archaeologia Mediaevalis 33*, pp. 43-47.

De Maeyer W., De Grootte K. & Moens J., 2006, Werfcontrole in de Kattestraat 17 te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis 29*, pp. 55-56.

De Potter F. & Broeckaert J., z.j., *Geschiedenis van de gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen, deel 1*, z.p.

De Swaef W. & Pieters M., 1989, Het Huis "De stad van Antwerpen" te Aalst, *Het Land van Aalst 41(2-3)*, pp. 67-76.

De Swaef W. & Pieters, M., 1991, Stadsarcheologische waarnemingen te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis 14*: p. 48.

De Swaef W., Pieters M. & Wauters E., 1989, Stadsarcheologisch onderzoek te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis 12*, p. 54.

Ghysens J., z.j., *Geschiedenis van de straten van Aalst, Genootschap voor Aalsterse geschiedenis*, z.p.

Gullentops F. & Wouters L., 1996, *Delfstoffen in Vlaanderen*, Gemeenschap van de Vlaamse Gemeenschap, Brussel.

Haslinghuis E. J. & Janse H., 2001, *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie*, Leiden.

In't Ven I. & De Clercq W., 2005, *Een lijn door het landschap. Archeologie en het vTn-project 1997-1998*, Brussel.

Moens J., De Block A. & De Grootte K., 2002, Het noordelijk tracé van de oudste stadswal van Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis 25*, pp. 72-73.

Pieters M., 1990, De H. Geestkapel in de kattestraat te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis 13*, pp. 33-35.

Pieters M., Cooremans B., Eryvynck A. & Van Neer W., 1994, Van akkerland tot Heilige Geestkapel. Een kijk op de evolutie van de bewoningsgeschiedenis in de Kattestraat te Aalst, *Archeologie in Vlaanderen III, 1993*, pp. 299-329.

Vande Winckel G. (red.), Cock M., Mertens W., Robijns L., Van Bockstaele G., Van de Perre D. & Vernaeve W., 2008, Gezicht op de steden Aalst, Ninove en Geraardsbergen. Verklarende teksten bij de uitgave van de originele stadsplattegronden van Jacob van Deventer (circa 1565) (Brussel KB; Madrid BN), *Het Land van Aalst*, LX, 2008, 4, Aalst.

Van de Perre D., 2011, De stedenbouwkundige ontwikkeling van Aalst, Ninove en Geraardsbergen tot ca. 1500. Een vergelijkende studie, *Het Land van Aalst* 63,1, pp. 39-80.

Verdonck L., 2013, *Georadarprospectie van het Keizersplein te Aalst, Rapport geofysische survey 2013-06*, onuitgegeven rapport.

Wauters E., 1986, De stadswal te Aalst vanaf 1667, in: Jos Ghysens, *Geschiedenis der straten van Aalst*, pp.19-30.

11. BIJLAGEN

11.1. HANDLEIDING BIJ HET RAADPLEGEN VAN DE BIJLAGEN

De bijlagen bij het rapport zijn ingedeeld in een algemene gegevensfiche over het project inclusief trefwoorden, een lijst met overzichtsfoto's, een structuurlijst, een contextlijst, een sporenlijst, een vondstenlijst en een fotolijst op spoorniveau. Tevens wordt een overzicht geboden van uitgevoerd *post-excavation* onderzoek en mogelijkheden voor verder onderzoek.

Deze lijsten worden aangevuld met de afgeleverde vergunningen voor metaaldetectie en prospectie met ingreep in de bodem enerzijds, en de bijzondere voorwaarden waaraan het onderzoek dient te beantwoorden, opgesteld door de bevoegde overheid - het Agentschap Onroerend Erfgoed - anderzijds.

We geven hierbij enige duiding met betrekking tot de diverse lijsten in deze bijlage.

De lijsten worden automatisch gegenereerd uit de SOLVA-databank.⁵⁶ In deze databank worden tijdens de opgraving en de rapportage alle data die tijdens een archeologisch project worden gegenereerd, samengebracht. Het gaat hierbij dus zowel om velddata (foto's, plannen, beschrijvingen, relaties tussen sporen, vondsten, ...) als documenten die tijdens de rapportage worden gegenereerd (aardewerktekeningen, informatie over behandeling van materiaal, het archeologisch rapport, diverse laboanalyses, administratief archief zoals vergunningen, bijzondere voorwaarden, ...). In het kader van de rapportage genereert de databank een reeks lijsten zoals gevraagd in de "Minimumnormen voor archeologische registratie en rapportage" en de "bijzondere voorwaarden" bij het concrete project.

Conform de structuur van de databank (zie hoofdstuk methodologie, verwerking) worden de bijlagen hiërarchisch opgebouwd. Alle velddata worden in de databankstructuur op drie niveaus ingedeeld: spoorniveau, contextniveau en structuurniveau. We verduidelijken met een voorbeeld.

Onder de noemer '**sporen**' verstaan we het kleinste niveau van notulering, de kleinste eenheid als het ware: bijvoorbeeld een aflijning in een grondplan of een laag in een kuil bij een coupetekening. Dit is het niveau waarop vondsten afzonderlijk worden ingezameld.

Verschillende sporen kunnen toebehoren aan een '**context**': zo vormen verschillende lagen in een kuil samen de context 'kuil'.

Op gelijkaardige wijze kunnen verschillende contexten gegroepeerd worden tot een overkoepelende '**structuur**': diverse paalkuilen behoren bijvoorbeeld toe aan de structuur 'gebouw'.

In de databank, en dus ook in deze bijlagen, worden de velddata volgens vastgestelde thesauruslijsten toegewezen aan de noemers 'sporen', 'contexten' en 'structuren'. Door archeologische begrippen (gebouw, crematiegraf, grafkuil, laag, ...) via een vastgestelde thesauruslijst aan een specifiek niveau toe te wijzen (spoor, context, structuur), bestaat de garantie dat bij bevraging van de databank naar een bepaald archeologisch begrip, effectief ook alle ingevoerde data in de resultatenlijst voorkomt (anders gezegd, we vermijden daardoor dat 'grafkuil' de ene maal bij 'context', en de andere maal bij 'structuur' wordt ondergebracht).

De lijsten in deze bijlage zijn volgens dezelfde hiërarchie opgebouwd. In de bijlage wordt achtereenvolgens een overzicht gebracht van structuren, contexten en sporen. Op deze wijze kan van 'groot' naar 'klein' afgedaald worden in de informatie. Er wordt bovendien met kruisverwijzingen gewerkt: bij structuren staat vermeld uit welke contexten ze zijn opgebouwd, bij contexten staat vermeld uit welke sporen ze zijn opgebouwd. In omgekeerde richting staat bij de sporenlijsten vermeld tot welke context en structuur een spoor behoort, en bij de contextlijst staat vermeld tot welke structuur een context behoort. De structuurlijst bevat dus een overzicht van gerelateerde contexten. De contextlijst bevat

56 Zie ook hoofdstuk « Methodologie, Verwerking » aangaande informatie over de SOLVA-databank archeologie.

een overzicht van gerelateerde structuren (hoger niveau) en sporen (lager niveau), alsook een overzicht van alle foto's, plannen, vondsten en stalen. De sporenlijst bevat een overzicht van gerelateerde contexten en structuren, alsook een overzicht van alle foto's, plannen, vondsten en stalen. De gedetailleerde spoorbeschrijvingen zijn uitsluitend in de sporenlijsten zelf terug te vinden. Op elk niveau tot slot staat een interpretatie en zo mogelijk ook een datering vermeld.

Voor de duidelijkheid geven we mee dat niet elk spoor noodzakelijk deel uitmaakt van een context (en dus structuur), evenmin als elke context aan een structuur kan toegewezen worden.

Wat de wijze van nummering betreft, geldt als algemene regel dat contexten en structuren de naam dragen van het spoornummer dat als eerste aan die 'context' (en eventueel bij uitbreiding 'structuur') wordt toegewezen. In een rapport zijn het doorgaans de contextnummers en, indien gegroepeerd onder een structuur, de structuurnummers die in de tekst de leidraad vormen.

Tot slot enkele bijzonderheden:

Verstoringsen en 'negatieve sporen', sporen die na couperen geen of een natuurlijk spoor blijken te zijn, worden niet tot het niveau van een context gebracht, maar bestaan enkel tot op het spoorniveau.

In het geval dat het een rapportage van een vooronderzoek betreft, worden sporen in principe *niet* aan een context (en bij uitbreiding een structuur) toegewezen. Contexten en structuren worden pas aangemaakt op het moment van een archeologische opgraving, aangezien op dat ogenblik alle beschikbare informatie aanwezig is, en dit dus dan wel een zinvolle oefening is. Tijdens een vooronderzoek zijn heel wat relaties bijvoorbeeld nog niet duidelijk.

De enige uitzondering op deze regel wordt gemaakt wanneer bij de verwerking van een vooronderzoek reeds duidelijk is dat de sporen gelegen zijn in een zone die *niet voor verder onderzoek in aanmerking* komt. Dan worden sporen waar mogelijk wel tot contexten gegroepeerd (en worden dus in de databank contexten (en eventueel structuren) aangemaakt). Op deze wijze wordt gegarandeerd dat informatie rond potentiële contexten of structuren niet verloren gaat bij een bevraging van de databank. Een voorbeeld verduidelijkt dit: een geïsoleerde grafkuil, die geen aanleiding geeft tot verder onderzoek, wordt wel als context gedefinieerd in de databank, omdat deze zo ook in de resultatenlijst van een bevraging zal voorkomen. Zo niet zou deze grafkuil voor de databank 'onzichtbaar' worden.

11.2. LIJSTEN

11.2.1. Vredeplein

- Gegevensfiche project
- Keywords
- Structuurlijst, met vermelding van de gerelateerde contexten
- Contextlijst, met vermelding van de gerelateerde structuren en sporen, foto's, plannen, vondsten en stalen
- Spoorlijst, met vermelding van de gerelateerde contexten, structuren, foto's, plannen, vondsten en stalen
- Overzichtsfoto's
- Tekeninglijst
- Fotolijst
- Vondstenlijst
- Stalenlijst
- Vergunning opgraving
- Bijzonder voorwaarden
- Röntgenfoto's metaal.

11.2.2. Keizersplein

- Gegevensfiche project
- Keywords
- Dagrapporten Fase 2
- Structuurlijst, met vermelding van de gerelateerde contexten
- Contextlijst, met vermelding van de gerelateerde structuren en sporen, foto's, plannen, vondsten en stalen
- Spoorlijst, met vermelding van de gerelateerde contexten, structuren, foto's, plannen, vondsten en stalen
- Vondstenlijst
- Potentieel en uitgevoerd onderzoek
- Overzichtsfoto's
- Fotolijst
- Tekeninglijst
- Dagrapporten Fase 1
- Vergunning metaaldetectie en opgraving Fase 1
- Vergunning metaaldetectie en opgraving Fase 2
- Bijzondere voorwaarden Fase 1
- Bijzondere voorwaarden Fase 2
- Röntgenfoto's metaal.
- Verdonck L., 2013, *Georadarprospectie van het Keizersplein te Aalst, Rapport geofysische survey 2013-06*, onuitgegeven rapport.
- Harrismatrix

11.3. GRONDPLAN

De heraanleg van het Vredeplein in 2009 en van het Keizersplein in 2013-2014 was de rechtstreekse aanleiding voor een aantal archeologische onderzoeken naar de laatmiddeleeuwse stadsomwalling.

Eén van de belangrijkste vraagstellingen van het archeologisch onderzoek betrof de datering en het uitzicht van deze tweede stadsomwalling. Tot voor kort was hierover alleen informatie uit de historische bronnen voorhanden. Op basis van het onderzoek blijkt dat de omwalling is opgericht in het eerste kwart van de 13de eeuw, op hetzelfde ogenblik waarop ook de Grote Markt is aangelegd. Dit wijst op een planmatige en grootschalige uitbreiding van de stad in deze periode. Bij het onderzoek kwamen ook de restanten van de Gentse poort, de Zoutstraatpoort, de wal, de gracht en enkele torenfunderingen aan het licht. Zij lieten toe om de bekende historische en iconografische gegevens te toetsen aan de werkelijkheid.